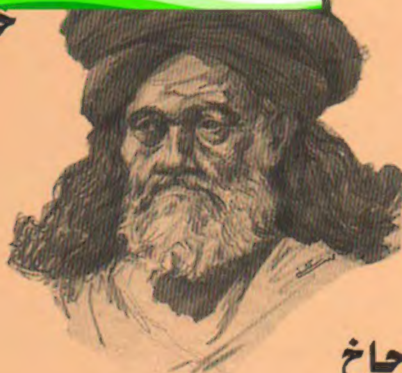
پێش بینی یەکانی

عێل بەیگی جاف

خان ئەڵماس

درویش وەجاخ

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی: د. سدێق بۆرەکەیی (صفی زادە)

پێش بینی یەکانی

عێل بەیگی جاف، خان ئەڵماس
دەروێش وەجاخ گاوارەیی

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی:
د. سدێق بۆرەکەیی (صفی‌زادە)

وێنەی دوکتۆر بۆرەکەیی لە تاقی لاویدا

ایل بیگی جاف، ۸۹۸ق ـ ۹٦۱ق.
پێش‌بینی‌یه‌کانی / عێل بیگی جاف، (گردآوردنده) صدیق بۆره‌که‌یی (صفی زاده)
سنندج بۆره‌که‌یی (صفی زاده).
۱۳۸۲ ـ ۱۰۹ص کردی ISBN 964 - 09 - 3302 - X
فهرستنویسی بر اساس اطلاعات فیپا. واژه‌نامه. ۱ ـ شعر کردی ـ قرن ۱۰ق ـ تاریخ و نقد.
الف. صفی زاده، صدیق، ۱۳۲۲ ـ گردآوردنده. ب. عنوان.
۹ الف ۲۴۳ آ/ ۳۲۵٦ PIR ۲۱۰۹/ ۹ فا ۸ ـ ۱۳۸۲ پ ۹۸۲ الف
کتابخانه ملی ایران ۱۱۲٦۲ ـ ۸۲ م

ناسنامه‌ی کتێب

■ ناوی کتێب: پێش‌بینی‌یه‌کانی:
عێل‌به‌گی جاف، ده‌روێش وه‌جاخ، خان ئه‌ڵماس
■ کۆکه‌ره‌وه و لێکۆڵه‌ره‌وه:
د. صدیق بۆره‌که‌یی (صفی زاده)
■ ناشر: گردآورنده.
■ پیت چن: گۆران / سنه ۲۲٦۵۳۵۳
■ بلاۆگه: گۆران / سنه
■ نه‌وبه‌تی چاپ: چاپی یه‌که‌م / ۲۷۰۳ی کوردی
■ هه‌ژمار: ۲/۰۰۰ به‌رگ
■ لیتوگرافی: قاسملو
■ شابک: ۹٦۴ ـ ۰٦ ـ ۳۳۰۲ ـ X
ISBN 964 - 09 -3302 - X

پێش بینی یەکانی

عێل بەیگی جاف

کۆکردنەوە و ئامادە کردنی: د. سدێق بۆرەکەیی

وێنەی خەیاڵی عێل بەیگی جاف کە بە قەڵەمی هونەرمەند کاک هادی زیانەدینی کێشراوە

١٢٧١ هجری

وێنەی دەستنووسی چەند هۆنراوەیێکی عێل بەیگی جاف

بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم

سه‌ره‌تا:

ئه‌م په‌ڕتووکه‌ که‌ بریتی‌یه‌ له‌ پێش‌بینی‌یه‌کانی سێ هۆنه‌ری هه‌ره‌به‌رزی کورد: «"عێل‌به‌گی" جاف، خان ئه‌لماسی لوڕستانی، ده‌روێش وه‌جاخی گاواره‌یی» هه‌ر سێ‌یانی له‌ ساڵه‌کانی دوایی‌دا چاپ و بلاّو بووه‌ته‌وه‌ و له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ماوه‌یێک به‌ سه‌ر ئه‌و په‌ڕتووکانه‌دا تێ‌په‌ڕیوه‌ و نوسخه‌کانی به‌ ده‌سته‌وه‌ نه‌ماوه‌ و خه‌ڵکیش حه‌ز له‌ خوێندنه‌وه‌ی ئه‌که‌ن ئه‌وه‌ بوو به‌ پێی پێشنیاری کاک حه‌سه‌ن گۆران به‌رپرسی بلاّوگه‌ی گۆران له‌ شاری سنه‌ که‌ تا ئێستا خزمه‌تێکی زۆری کردووه‌ به‌ فه‌رهه‌نگ و زمانی کوردی بڕیارم‌دا که‌ پێش‌بینی‌یه‌کانی ئه‌و هه‌رسێ هۆنه‌ره‌ له‌ به‌رگێک‌دا چاپ و بلاّو بکرێته‌وه‌ تا هه‌مووی خوێنده‌وارانی به‌ڕێز و هێژای کورد که‌ڵک و سوودی لێ وه‌رگرن.

لێره‌دا:

پێویسته‌ سپاسی خۆم ئاراسته‌ی کاک «حه‌سه‌ن گۆران» بۆ چاپ و بلاّوکردنه‌وه‌ی ئه‌م به‌رهه‌مه‌ بکه‌م و هه‌روه‌ها سپاسی خوشکه‌ «شانازی عه‌بدڵلاّهی» خێزانی بۆ پیت چنینی ئه‌م په‌ڕتووکه‌ بکه‌م.

تاران - مانگی خاکه‌لێوه‌ ۱۳۸۲

سدێق بۆره‌که‌یی

پێشەکی:

هۆنەری رووناکی رەوانی کورد کە ناوەرۆکی هۆنراوەکانی لە چۆنیەتی رووداوی ئایندەوە ئەدوا، لە رۆژگاری ژیانیدا خەڵک ئەویان بە شێت و دێوانە ئەزانی و هۆنراوەکانیان بە پڕوپووچ وڕاوە دائەنا، کەچی ئەو هۆنەرە لە راستەقینەدا رەوانێکی پاک و ئاگای بووە و بە چاوی نهێنی چۆنیەتی رۆژگاری ئایندەی بینیوە، وەها کە لە سالآنی لە شوێن یەکی دوای رۆژگاری ئەو بوێژە تا ئێستاکە نزیکەی پێنجسەد ساڵ تێ ئەپەڕێ چینەکانی پێش لە ئێمە یەک لە شوێن یەک ئەو رووداوانەیان کە ئەو هۆنەرە پایەبەرزە پێش‌بینی کردبوو چاو پێ کەوتووە، وە بێ گومان پێش‌بینی‌یەکانی تریشی لەمەولا چینە دوایی‌یەکان ئەیانبینن، هەندێ لەو پێش‌بینی‌یانە ناوەڕۆکیان ئاشکرا و هەندێ‌تری بە گۆشەو پلار لە قاڵبی هۆنراوەدا دارشتووە.

ئەو هۆنەرە ناوی عێل‌بەگی‌یە کە بە نازناوی «جاف» ناوبانگی دەر کردووە کەمتر کەسێک هەیە لە وێژەوانانی کورد کە ناوی «"عێل‌بەگی"جاف»ی نەبیستبێ "عێل‌بەگی"بە پێی ئەو بەڵگانەی کە لە دەستدایە لە ساڵی ٨٩٨ی کۆچی لە شارەزوورا پێی ناوەتە مەیدانی ژیانەوە و لە ساڵی ٩٦١ لە تەمەنی ٦٣ ساڵی‌دا کۆچی دوایی کردووە. لە یەکێ لە دیوانە دەستنووسەکانی عێل‌بەگی‌دا هاتووە کە "عێل‌بەگی" ٨٥٨ ساڵ پاش هافی عەلی لە دایک بووە و ٦٣ ساڵ ژیاوە. هەروەها ئەزانین کە هافی عەلی لە ساڵی ٤٠ی کۆچی داکوژراوە، کەوابوو لە دایک بوونی "عێل‌بەگی" ئەبێتە ساڵی ٨٩٨ و مردنیشی لە ساڵی ٩٦١ی کۆچی‌دا رووی داوە.

مامۆستا علائەالدینی سەجادیش لە مێژووی ئەدەبی کوردی کە لە ساڵی ١٣٧١ی کۆچی‌دا لە چاپی داوە ئەڵێ: وەکوو ئەڵێن "عێل‌بەگی" چوار سەد ساڵ لەمەوپێش ژیاوە. فەتالی حەیدەری لە «دیوانی مەلا پەرێشان» کە لە ساڵی ١٣٣٥ی هەتاوی‌دا لە چاپی داوە ئەڵێ: عێل‌بەگی‌جاف گەلێ بەر لە خول و رۆژگاری نادرشادا ژیاوە.

ئەوەی کە بۆ ئێمە سەرنج راکێشە ئەوەیە کە "عێل‌بەگی" لەگەڵ ئەوەی کە یەکێ لە

یارسانه‌کانی دەور و بەری سیروان بووە و زۆربەی پەڕاوە رەوشتی‌یەکانی یارسان بە زاراوەی گۆرانی هۆنراوەتەوە ئەو هاتووە بە زاراوەی کرمانجی باشووری (سۆرانی) هۆنراوەکانی خۆی هۆنیوەتەوە. ئەڵبەت ناتوانین بڵێین ئەو ئەم رچەیە شکاندووە. چونکە بەر لە ئەوگەلێ لە هۆنەرانی کوردی یارسان بە زاراوەی کرمانجی باشووری هۆنراوەیان هۆنیوەتەوە. بە تایبەت «ئەحمەدی کەرکووکی» لە سەدەی شەشەمی کۆچی و «عابدینی جاف» و هەندێ لە هۆنەرانی‌تر لە سەدەی هەشتەمدا ئەم رچەیانە شکاندووە و هۆنراوەیان بە زمانی زگماکی خۆیان داناوە، لەگەڵ ئەوەشدا کە زاراوەی گۆرانی‌یان بەلاوە زاراوەیێکی رەوشتی و پیرۆز زانیوە.

"عێل‌بەگی" لە هۆنراوەکانی‌دا بە فەرمانڕەوایی نادر هەوشار (١١٤٨ - ١١٦٠ی کۆچی) و زەندی‌یەکان (١١٧٢ - ١٢٠٩ی کۆچی) و قاجاری‌یەکان (١٢٠٩ - ١٣٤٤ی کۆچی) و پالەوی‌یەکان) ١٣٤٤ - ١٣٩٩ی کۆچی) و هەروەها لە بەدی هاتنی فرۆکە و ماشین و برووسکە و شەڕەکانی جیهانی و رووداوە تازەکان و گەلێ شتی نادیار و شاراوەو شتانی‌تریش کە لەمەولا رەنگە بێنە دی و چینە دوایی‌یەکان ببینن دیاردی‌یەی کردووە.

ئەبێ ئەوەش بزانین کە پێش‌بینی و پێشگویی هەر لە مێژەوە لە ناوی ئێرانی‌یەکان دا باو بووە و بەشێ لە وێژەی زەردەشتی بریتی‌یە لە پێش‌بینی، بە تایبەت پەڕاوی «زەندو و هوومەن یەسن» و «دینکەرد» و «بوندهشن» و «زەردەشت نامە» و «جاماسپ‌نامە» پڕە لە پێش‌بینی.

لە هەندێ لە پەڕاوەکانی ئیسلامیش‌دا وەکوو «مظاهرالانوار» و «حلیة‌المتقین» و «نجم الثاقب» و «تبصرة العوام» گەلێ پێش‌بینی تێدا ئەبینرێ کە زۆربەی ئەو پێش‌بینی‌یانە لە پێغەمبەری گەورەی ئیسلام دروودی خوای لە سەربێ و هەروەها لە رابەر و پێشەواکانی ئیسلام گێرڕاونەتەوە. لە ئایینەکانی تریش وەکوو ئایینی جوولەکە و فەلە و بوودایی و هەندێ لە ئایینەکانی‌تر پێشگویی هەیە.

ئەوەی کە جێگای ورد بوونەوەیە ئەمەیە کە ئەگونجێ ئەو پێش‌بینی‌یانە لە

رۆژگارگەلێکا، هەندە کەسێ دەستیان بردبێتە ناویانەوە و هەندە شتێکیان لەوان زیاد و کەم کردبێ و لە گەڵ ڕووداوە کانی ڕۆژگاری خۆیان یا رابردوودا بەرانبەر کرد بێ، بەڵام ئێمە بە پێی لێکۆڵینەوەیی کە کردوومانە ئەتوانین بڵێین پێش‌بینی‌یە کانی "عێل‌بەگی" بەلای زۆرەوە لەو دەست لێ‌دانە دوورن، چونکە پێش‌بینی‌یە دەستنووسە کانی عێل‌بەیگی زۆربەیان بە دەیان ساڵ بەر لە ڕووداوە کان نووسراونەتەوە، وە ئەمەش ئەو بەڵگەیەمان ئەخاتە دەست کە ئەو پێش‌بینی‌یانە دەستیان نەخواردبێ.

لە پێش‌بینی‌یە کانی "عێل‌بەگی" چوار نوسخەی دەست نووسم لە دەوروبەری کرماشان و هەوشارداکەوتە دەست کە هەر کام لەو نوسخانە نارێکی و ناتەواوییکیان هەبوو، بەلاّم لە ناوی ئەو چوار نوسخەدا زۆرتر پشتم بە نوسخەی فەرەیدوونی پالیزی‌یەوە بەست کە لە ساڵی ١٢٧١ی کۆچی نووسراوە و بۆ ئەم نوسخە (ا)م کردووەبە نیشانەی و جیاوزی‌یە کانم لەگەڵ ئەوسێ نوسخە کەی تر لە پەراوێزە کەی دا نووسیوە. نوسخەی دووهەم بە پێنووسی کاکاردایی کەیە کێ لە نووسەرانی یارسانە و لە ساڵی ١٣٢٥ی کۆچی نووسراوە، (ب)م کردووەتە نیشانەی. نوسخەی سێهەم بە پێنووسی موحەممەدی لواوبەری لە ساڵی ١٣٤٣ی هەتاوی نووسراوەو (پ)م کردووەتە نیشانەی. نوسخەی چوارەم کە لە ساڵی ١٣٤٦ی هەتاوی نووسراوە، نووسەرە کەی ناوی خۆی نەنووسیوە و (ت)م کردووەتە نیشانەی.

لە دوایی‌دا ئەمەوێ دەستە و داوێنی خوێنەرە بەڕێز و دڵسۆزە کانی کورد ببم و تکایان لێ بکەم کە ئەو دەستنووسە کوردیانەی کە لایانە و چاپ نە کراوە، بۆمانی بنێرن تا لە چاپ بدرێن و ئیتر باکەم کەلەپووری دێرینمان مۆریانە بیخوا و لە ناو بچێ.

تاران ١٣٥٩ - سدیق بۆرە کەیی

وته‌یه‌ك:

مه‌به‌ستێ كه لێره‌دا ئه‌بێ بیلێم ئه‌وه‌یه پاره‌كه چوومه شاری پیرۆزی سلێمانی، له‌وێ‌دا له یه‌كێ له‌كتێب فرۆشه‌كان‌دا چاوم كه‌وته پێش‌بینی‌یه‌كانی عێل‌به‌گی جاف كه بیست ساڵ له‌مه‌وپێش به هه‌زار ئه‌رك و كێشه چاپ و بلاوم كردبوو كه‌چی پیاوێك به ناوی به‌ختیار غه‌فوور هه‌ڵه‌بجه‌یی به ژماره‌ی سپاردنی ١٢٨ له ساڵی ٢٠٠٢دا ئه‌و نووسراوه‌ی به ده‌ق به ناوی خۆیه‌وه له چاپ دابوو به بێ‌ئه‌وه‌ی وشه‌یێكی بگۆڕێ و سه‌رسووڕمان له‌وه‌دایه وێنه‌ی سه‌ربه‌رگه كه‌ی كه خۆم كێشابووم، و گه‌لێ ده‌سخه‌تی ناو نووسراوه كه‌شی هه‌روا به دزی‌یه‌وه ئۆفسێتی كردبوو. به‌ڕاستی ئه‌مه جێی داخ و موخابنه‌كه پیاوێكی هه‌ڵه‌بجه‌یی ده‌ست بداته ئه‌م كاره ناشیرینه چونكه شاری هه‌ڵه‌بجه هه‌ر له مێژه‌وه كانگای وێژه و فه‌رهه‌نگی كوردی بووه تایه‌ربه‌گی جاف و ئه‌حمه‌د موختار به‌گی جاف و گۆران و ده‌یان هۆنه‌ر و زاناتری لێ هه‌ڵكه‌وتووه كه په‌ره‌یان داوه‌ته فه‌رهه‌نگ و زمانی كوردی كه‌چی ئێستا هه‌ندێ وه‌كوو ئه‌و چه‌شنه كه‌سانه هه‌لیان بۆ هه‌ڵكه‌وتووه و به دزی‌یه‌وه شوێنه‌واری خه‌ڵك به ناوی خۆیانه‌وه له چاپ ئه‌ده‌ن. ئه‌وه‌ی كه له هه‌موو شتێ پتر ئازارمی دا ئه‌وه‌یه كه گه‌لێ هه‌ڵه و په‌ڵه كه‌وتبووه ناو هۆنراوه‌كان، بۆیه دیسانه‌وه ده‌ستم كرده چاپ كردنی ئه‌م نووسراوه تا به بێ هه‌ڵه بگاته ده‌ستی خوێنده‌وارانی به‌ڕێز و هێژای كورد و ئیتر ئه‌وا ئێوه و پێش‌بینی‌یه‌كانی عێل‌به‌گی‌جاف بۆ چواره‌مین‌جار.

تاران - مانگی خاكه‌لێوه‌ی ١٣٨٢

سدێق بۆره كه‌یی

(١)

من بە قەوڵی گۆران دەکەم　　قسە لە ژێر هەوران دەکەم
هەمووی لە بۆ سۆران دەکەم　　ئیتاعەتی دەوران دەکەم
هەروا بووە و هەروا دەبێ [١]

---

١ ـ واتە: من بە پێی وتەی گۆران ئەجووڵێمەوە بە پێی قسەی پیاوە گەورەکانی ئەم عێلە مژ لە ژێر هەور دەردێنم و رازی نهێنی و شاراوە ئاشکرا ئەکەم تا ببێتە پەند و ئامۆژگاری بۆ کوردی سۆران و کەڵکی لێ وەرگرن و ئاگایان لە داهاتووەکانی خول و دەوران بێ، هەروەها کە من ئاگام لە گۆڕانی چەرخ و زەمان هەیە، ئەم رەوشتە بەر لە ئێمە بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

وشەی "گۆران"کە لە خشتەکی یەکەمدا هاتووە بریتی‌یە لە عێلی گۆران کە لە خۆر ئاوای کرماشان و شوێنەکانی تری کوردستان‌دا نیشتەجێن و داگری شەش تیرەن بە ناوانی: "قەڵخانی، بیبیانی، نەیرێژی، گاوارە، کانی‌زنجیری، رێزەهو. گۆرانەکان پەیرەوی رێ و رچەی یارسانن و بە یەکێ لە شێوەکانی گۆرانی ئەدۆن و گەلێ هۆنەریان لێ هەڵکەوتووە کە راژە و خزمەتی وێژەو زمانی کوردی‌یان کردووە.

وشەی "سۆران"کە لە خشتەکی سێهەمدا هاتووە بریتی‌یە، لە عێلی سۆران کە لە مێژدا لە دەور و بەری هەولێر و هەریر و رەواندز و شەقڵاوەدا ئەژیان و پاشان ئەم عێلە دەوڵەتێکیان بە ناوی سۆران دامەزران.

"سۆران" لە [illegible]ژ[illegible]ودا بریتی‌یە لە ناوچەی هەردوو زاب و بووەتە ناو و نیشان بۆ کوردەکانی ئەوێ. مێژوونووسان ئەڵێن کەوڵۆس ناوێک لە سەدەی نۆهەمی کۆچی‌دا هاتووەتە هەرێمی هەولێر و لە ناوچەی "ئاوان"دا ناوبانگی دەرکردووە و یەکێ لە کورەکانی بە ناوی عیسا لە هەرایێکا سەرکەوتووە و بووەتە سەردار و بە ناوی جێگای شەرەکە ناوبانگی "سۆران"ی بۆ ماوەتەوە. جا دەوڵەتی "سۆران" ئەم عیسا پێکەوەی ناوە و لە پاش خۆی کۆرەکەی بووەتە

(٢)

ئەوسا ئـەدای وەفـا دەکـەم   سەرم پڕ شۆر سەودا دەکەم
هەر تـەماشای دنـیا دەکـەم   روو بە تووری سینا دەکـەم
هەرِوا بووە و هەروا دەبێ [٢]

جێنشینی. لە دەوری سلێمان بەگی سۆراندا، خـەڵک کـەوتووەتە نـاو خـۆشی و زانست وێژەی کوردیش پەرەی سەندووە. پاشان "خانزاد" خوشکی سلێمان بەگ ولاتەکەی بەڕێوە بردووە، وە لە دوای خانزاد عەلی بەگ لە ساڵی ١٢٠١ی کۆچیدا بووەتە جێنشینی. دوایین میری سۆران، حەمە پاشا کوێرەی رەواندزەکە تـا سـاڵی ١٢٣٥ی کـۆچی فـەرمانڕەوایـی کردووە و بە گەورەترین میری سۆران ئەژمێرێ. سنووری ولاتی سـۆران تـا دەوروبـەری سەردەشت و بانە و سابلاخ رۆیشتووە. قۆچکە سۆرانی کە بۆ کراس ئەیدوورێنن، و لە نـاو کوردان‌دا باوە یادگاری ئەم عێلەیە.

٢ ـ واتە: ئەوسا ئەمەگ ئەکەمە بەرنامەی خۆم و بە سینەیێکی پڕشۆر و دڵـێکی پـاک و خاوێن و سەرێکی پڕ لە ئەوین سەرنجی جیهان و خەڵک ئەدەم و وەکوو مووسا روو ئەکەمە تووری سینا و رازە نهێنی‌یەکانتان بۆ ئەگێڕمەوە. ئەم رەوشتە بەر لە ئێمە بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

"عێل‌بەگی" لێرەدا دیاردەی کردوەتە کێوی تووری سینا کە هافی مووسا لە گـەڵ خـوا لەوێدا راز و نیازی ئەکرد. سینا ناوی گەزیرەیێکە کە کەوتووەتە نێوانی زریەی مدیتەرانە و کاناڵی سوئیز و فەلەستین و ئاودرگەی عەقەبە.

"توور"یش ناوی کێوێکە کە لە دەشتی سینا دایە. مووسا لە گەڵ پەیرەوانی‌دا رێگەی ولاتی کەنعانی گرتە بەر و لەوێوە چووە کێوی تووری سینا و دە فەرمانی لە لایەنی خواوە وەرگرت و گەیاندیە پەیرەوانی خۆی.

بەلام جوولەکەکان وازیان لێ نەهێنا و هەموو دەم پەڵپ و بیانوویان لێ ئەگرت و ئەویش

(٣)

ئـێران پـڕ لە ئـاگـر دەبـێ حوكمی سوڵتان قاهر دەبێ

ستەم لە خـەڵق سـادر دەبـێ دەورە دەورەی نـادر دەبـێ

هەروا بووەو هەروا دەبێ (٣)

بۆ وەڵام دانەوەی پرسیارەكانی خەڵك ئەچووە سەر كێوی توور لە گەڵ خوا دا وتـو وێژی ئەكرد و ئەگەڕایەوە ناو خەڵك. سەرئەنجام مووسا كەوتە بیری ئەوە كە خوا ببینێ و بۆ ئەم مەبەستە چووە كێوی توور و وتی: "رَبِّ أرنی أنظُر اِلیكَ" یانێ: خوایا خـۆت دەرخـە تـا بتبینم. خوایش فەرمووی: "لَن تَرانی وَ لِكن انظُر اِلی الجَبَلِ فاِن استَقَرَّ مَكانَهُ فَسَوف تَرانی" واتە: تۆ هەرگیز ناتوانی بمبینی. بەڵام بە كێوەكە بڕوانە ئەگەر لە جێی خۆیا ما ئـەوا تـۆش ئەمبینی. لە قورئانی پیرۆزدا هاتووە كـە كـاتێ خـوا خـۆی دەرخست، كـێوەكـە هـەپروون هەپروون بووەوە و مووسایش بێهۆش كەوت و كاتێ هاتەوە سەر خۆی داوای لێ بووردنی لە خوا كرد.

٣ ـ واتە: ئێران پڕ لە ئاگری شەڕ ئەبێ و بە فەرمانی شا هەموو شوێنێ وێران و خاپوور ئەبێ و خەڵك ژیان بە زەبر و زەنگ ئەبەنە سەر تا نادر ناوێ پەیدا ئەبێ. دنیا هەر وا بووەو هەر واش دەبێ.

"عێلبەگی" لێرەدا دیاردی ئەكاتە رۆژگاری فـەرمانڕەوایـی نـادرشای هـەوشار كـە لە ١١٤٨ ـ ١١٦٠ ی كۆچی " فەرمانڕەوایی كردووە و عوسمانیەكان و ئەفغانیەكانی شكست داوە و لە ساڵی ١١٥١ ی كۆچی دا هێرشی بردووەتە هندوستان و ئەو وڵاتەی داگیر كردووە و گەڕاوەتەوە. ئەم پاتشا وەكوو پادشاكانی تر گەلێ ستەمكار بووە و گەلێ لە عێلە كوردەكانی كرمانجی لە كوردستانەوە كۆچاندووەتە خوراسان و ئەوانی لە زێد و مەڵبەندی خۆیان ئاوارە و دەربەدەر كردووە و پاشان هەر ئەو عێلە نەبەزانە لە بەرامبەری زەبـر و زەنگـی نـادرشادا ڕاپەڕیون و ئەویش لە ساڵی ١١٦٠ كۆچی بۆ تەمێ كردنی ئـەم كـوردانـە بـە لەشكـرەوە

(۴)

خـاسان وه بـێ وه‌تـه‌ن ده‌بـێ   مورغان دوور له چه‌مه‌ن ده‌بێ
شـاهان وه بێ کـه‌فه‌ن ده‌بـێ   ده‌وران وه کـامی زه‌ن ده‌بـێ
هه‌روا بووه و هه‌روا ده‌بێ (٤)

چووه‌ته سه‌ریان، به‌لاّم له رێ دا کوژراوه و به‌م ئاواته پیسه‌ی نه‌گه‌یشتووه. له پاش کوژرانی نادرشا ئێران شێواوه و کوره‌که‌یان ناوه‌ته سه‌ر ته‌خت تا که‌ریمخانی زه‌ند راپه‌ریوه و بنه‌ماڵه‌ی هه‌وشاری پووچ کردووه‌ته‌وه.

ئه‌م هۆنراوه ئه‌وه‌مان بۆ ده‌رئه‌خا که رۆژگاری ژیانی "عێل‌به‌گی "گه‌لێ به‌ر له رۆژگاری فه‌رمانڕه‌وایی نادر بووه و ئه‌گونجێ له رۆژگاری فه‌رمانڕه‌وایه‌تی سه‌فه‌ویه‌کانا ژیابێ و ئه‌م پێش‌بینی‌یانه‌ی وتبێ.

۴ ـ واته چاکان ده‌ربه‌ده‌ر ئه‌بن و به بـێ نـیشتمان ئـه‌مێننه‌وه و پـه‌له‌وه‌ران له مـێرگ و چیمه‌ن دوور ئه‌بنه‌وه و فه‌رمانڕه‌وایان و شایان به بێ کفن ئـه‌مرن و کـه‌س هـه‌واڵـێکیان لێ ناپرسێ و ئه‌وسا چه‌رخی ده‌وران له ئێراندا به کامی بـنه‌ماڵه‌ی «زه‌نـد» ئـه‌سوورێته‌وه. ئـه‌م ره‌وشته به‌ر له ئێمه به‌م چه‌شنه بووه و دوای ئێمه‌ش هه‌ر به‌م چه‌شنه ئه‌بێ. له‌م هۆنراوانـه‌دا دیاردی‌یه ئه‌کاته خولی فه‌رمانڕه‌وایه‌تی زه‌ندی‌یه‌کان که له ۱۱۷۲ تا ۱۲۰۹ی کۆچی له ئێرانا فه‌رمانڕه‌وایه‌تی‌یان کردووه.

"زه‌ند" یه‌کێ له عێله‌کانی (له‌ک)ه که له لورستاندا ئه‌ژین، دامه‌زرێنه‌ری ئه‌م بنه‌ماڵه که‌ریم خانی (زه‌ند)ه که پیاوێکی دڵپاک و لێبوردو و ئازا و به‌جه‌رگ و دادگه‌ر بووه و ئێرانـی له بشێونه رزگار کردووه و ناوی خۆی ناوه (وکیل الرعایا) و پاشان شاری شیرازی کـردووه‌ته پایته‌خت و له‌شکرێکی پڕ چه‌کی پێکه‌وه ناوه و زۆربه‌ی له‌شکره‌که‌ی له عێله‌کانی کـورد بووه. که‌ریم خان گه‌لێ بایه‌خی داوه‌ته کشت و کاڵ و ئاوه‌دانی و به‌م چه‌شنه ئێران له زه‌مانی ئه‌وا به جارێ ئاوه‌دان بووه‌ته‌وه و خه‌ڵک که‌وتووه‌ته ناو خۆشی. ئه‌م پیاوه دڵپاک و نه‌به‌ز‌ه له

(٥)

دەوران بە دەست قەجەر دەبێ   تەیموو لە خەو خەبەر دەبێ
گەلێ سەران بێ سەر دەبێ   ئاشووب و شۆر و شەڕ دەبێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٥)

ساڵی ١١٩١ی کۆچی لە تەمەنی ٨٠ ساڵی‌دا کۆچی دوایی کردووە و خەڵک بە جارێ بۆی بە پەرۆش بوون. لە دوای کەریم خان چەند میری تری زەند فەرمانڕەوایان کردووە تا لە ساڵی ١٢٠٩ کۆچی قاجاری‌یەکان ئەم بنەماڵەیان بە جارێ تەفر و توونا کرد.

٥ ـ واتە: پاش دەورانی فەرمانڕەوایەتی زەندیەکان، قەجەرەکان فەرمانڕەوایەتی ئەگرنە دەست و ئەمانە ئەوەندە زەبر و زەنگ و ستەم ئەنوێنن کە تەیمووری لەنگ لە خەو وریا ئەبێتەوە و پێی شاد ئەبێ، ئەوندەش لاشە بێ سەر ئەبێ و بشێوی و شەڕ و شۆر دائەمەزرێ کە لە ژماردا نایێ، جیهان بەر لە ئێمە بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

لێرەدا دیاردی ئەکاتە سەر قاجاری‌یەکان کە لە ١٢٠٩ ـ ١٣٤٤ی کۆچی بۆ ماوەی ١٣٥ ساڵ بە سەر ئێرانا فەرمانڕەوایی‌یان کردووە و بە هۆی لێ نەهاتوویی فەرمانڕەوایانی ئەم زنجیرە گەلێ لە شارەکانی ئێران بە تایبەت بەشێ لە ئازەربایجان کەوتە ژێر دەسەڵاتی رووسەکان و ئێران بە جارێ کەوتە ناو شپرزە و ئاژاوە. ئەم قاجاریانە لە بنەرەتا یەکێ لە عێلەکانی مەغوول بوون و موحەممەد خانی قاجار لە ساڵی ١٢٠٩ی کۆچی بنەماڵەی زەندی‌یەکانی لە ناو بردووە و خۆی چووەتە سەر تەخت. لە پاش ئەو هەندێ‌تر هاتوونەتە سەر تەخت و خەریکی چەوساندنەوەی خەڵکی ئێران بوون و بە زەبر و زەنگ و ستەم وڵاتیان بردووەتە رێوە و وڵات بە جارێ کەوتووەتە ناو ئاژاوە و شەڕ و شۆڕ.

"عێل‌بەگی" لە خشتەکی دووهەم دا دیاردی ئەکاتە تەیموور کە مەبەستی ئەمیر تەیمووری گورەکانی (٧٧١ ـ ٨٠٧ی کۆچی) یە کە بە تەیمووری لەنگیش ناسراوە و گەلێ لە وڵاتەکانی بە زۆری شمشێر داگیر کردووە و سەمەرقەندی کردووەتە پایتەختی خۆی. ئەمیر

(٦)

جیهان پڕ لە غەوغا دەبێ   ئەداکەرێ پەیدا دەبێ
مونکر گەلێ ریسوا دەبێ   فتنەو شەری بەرپا دەبێ
هەروا بووەو هەروا دەبێ (٦)

تەیموور ئەگەیشتە هەر شوێنێ، ئەو شوێنەی بە جارێ وێران ئەکرد. وە یا ئەیسووتاند و خەڵکەکەی ئەکوشت و سامان و دارایی‌یەکەشیان بە تالآن ئەبرد و دەستووری ئەدا سەری ئەو کەسانەی کە ئەکوژران ببڕن و منارەی لێ درووست کەن. بە جۆرێ کە مێژوونووسان گێراویانەتەوە لە دهلی‌دا منارەیێکیان لە سەری ١٠٠ هەزار کوژراو و لە بەغدادا لە ٩٠ هەزار کوژراو و لە ئەسپەهان‌دا لە ٧٠ هەزار کوژراو دروست کرد، وە لە سەبزەواردا دوو هەزار کەسیان بە زیندوویی نایە چینی دیوار. ئەمیر تەیموور لە پەلامارەکەیا بۆ سەر بەغدا لە رێگەی کوردەوارییەوە تێپەڕیوە و کوردەکان لە بەرامبەری سپاکەیا راوێستان و گەلێکیان لێ کوژراوە و گەلێ زیانیان لێ کەوتووە.

جا "عێل‌بەگی" لە هۆنراوەکەیا ئەڵێ: قاجاری‌یەکان ئەوەندە ستەم لە خەڵک ئەکەن و لە دەوری ئەوانا ئەوەندە خەڵک ئەکوژرێ و لاشە بێ‌سەر ئەبێ کە رەوانی تەیمووری پێ شاد ئەبێ.

٦ ـ واتە: جیهان پڕ لە غەوغا و هەنگامە ئەبێ و ئەداکەر و کارسازێ پەیدا ئەبێ و بەم شەڕ و کێشانە کۆتایی دێنێ و خراپکاران و شەڕ هەڵگیرسێنەران بە سزای خۆیان ئەگەیێنێ، ئەم رەوشتە بەر لە ئێمە بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

(٧)

نیوەی ئێران هی رووس دەبێ ئەوەی هیچ بێ نامووس دەبێ
ئـەوسا زەڕیـان لە مس دەبـێ دین و ئـیمان زۆر سس دەبـێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٧)

(٨)

شـۆڕش لە ئـێرانـی دەبـێ سەرێ جۆش و گرانی دەبـێ
گـەلێ مـەردان فـانی دەبێ رفـی دۆستی گـیانی دەبـێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٨)

---

٧ ـ واتە: رووس نیوەی ئێران داگیر ئەکا و لەم رۆزگارەدا خەڵک کەمتر گوێ بە نامووس ئەدەن، دین و بڕواش لە لایان سس وکز ئەبێ و پووڵ و پارەیان لە مس لێ ئەدەن و ژیان لە بێ بڕوایی‌دا ئەبەنەسەر. رەوشتی جیهان بەم‌چەشنە بووەو دوای ئێمەش هەر بەم‌چەشنە ئەبێ.

"عێل‌بەگی" لەو هۆنراوانەدا دیاردی‌یە ئەکاتە شەڕەکانی ئێران و رووس کە لە زەمانی فەتالی شای قاجار لە ساڵی ١٢٤١ و ١٢٤٣ ی کۆچی‌دا رووی داوە و لەم شەڕانەدا سپای ئێران چەند جار تێ‌شکاوە بە هوێ بڕیارنامەی نـەنگینی تـورکمان چـای‌یەوە، ئـێرەوان و نەخچەوان و بەشێ لە دەشتی موغان تاکەوشەنی رووباری ئارێز درایە دەوڵەتی رووس و بەم چەشنە بەشێ لە ئێران کەوتە ژێر دەسەڵاتی رووسەکان.

٨ ـ واتە: لە ئێران‌دا شۆڕش و بزووتنەوە پەیدا ئەبێ و هەمووی خەڵک یەک ئەگرن ئـەم بزووتنەوە دێننە دی، بەڵام پاشان ئەبێتە گرانی و قاتی و قڕی و گەلێ خەڵک لە ناو ئەچێ و رفی دۆستی گیانی ئەبێ. رەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

(٩)

چابووک سوواریٚ دەنگ دەکا سەید و شکار پەڵەنگ دەکا
هەر ساعەتیٚ سەد ڕەنگ دەکا دنیا و خەڵق پڕشەنگ دەکا
هەروا بووە و هەروا دەبیٚ (٩)

(١٠)

مەردان مەردی گەزاف دەکەن هەم بە ڕاستی خەلاف دەکەن
قسان بە تیر قەلاف دەکەن بە ڕێگەی دوور مەساف دەکەن
هەروا بووە و هەروا دەبیٚ (١٠)

لێرەدا دیاردی ئەکاتە شۆڕش و بزووتنەوەی گەلی ئێران کە لە زەمانی (مظفرالدین شا ١٣١٣ - ١٣٢٤ی کۆچی)دا بە هۆی سەتارخان و یارانیەوە رووی دا، وە لە ئازەربایجان و زۆربەی شارەکانی تری ئێران‌دا بزووتنەوە و شۆڕش دەست پێ کرا و سەرئەنجام فەرمانی (مشروطه) لە لایەنی شای ناوبراوەوە مۆر کرا. میرزا مەحموود خانی ئەمیر توومانی دەوەلوو لە یادداشتەکانی خۆی دا ئەڵێ: لەم رۆژگارەدا ئێران کەوتە ناو گرانی و قاتی و قڕی و شەڕ و شۆر و خەڵک ژیانیان بە چەرمەسەریٚ ئەبردە سەر و تەنانەت لە بەر برسیەتی لە گۆشتی وڵساتی دڕندەش لایان نەئەدا و هەرکەسیٚ بە بیری تێر کردنی زکی خۆیەوە بوو.

٩ ـ واتە: شۆڕەسواریٚ ئەگەیێتە هانای ئەوان و پڵنگ خوویان و ستەمگەران نێچیر ئەکا و هەر دەمیٚ بە سەد رەنگ خۆی ئەنوێنیٚ و هەمووی خەڵکی جیهان شادمان ئەکا و هێمنی ئەوان دێنێتە دی. ئەم رەوشتە هەر بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە دەبیٚ.

١٠ ـ واتە: مەردان و پیاوی ناپیاوان گەزاف و درۆ ئەکەن و لە رێی راست لائەدەن و قسان بە هۆی تەلەوە لە رێگەی دوور بە یەک ئەگەیێنن و پیلانبازی و رامیاری لە وڵاتدا بڵاو ئەبێتەوە و پەرە ئەستێنیٚ.

(١١)

گـەلێ دڵـم بـە تـەنگ دەبـێ   سەدای تۆپ و تفەنگ دەبـێ
شەڕی سەرباز بە شەنگ دەبێ   ئـێران دیلی فـەرەنگ دەبـێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (١١)

لێرەدا دیاردی ئەکاتە بێ تەل و تلفۆن و تەلگراف کە خەڵک بە هۆی ئەمانە لە ڕێگەی دوورەوە قسەی خۆیان بە یەکتر ئەگەیێنن. لە دەوری کۆن لە ئێراندا بە هۆی ئاورکردنەوە لە سەر لووتکەی کێوەکانا هەواڵیان بە یەکتر ئەگەیاند، یوونانی‌یەکان و ڕۆمی‌یەکانیش هەر ئەم ڕەوشتەیان بوو، وە ئەفریقایی‌یەکانیش بە هۆی تەپڵی (تام‌تام)ەوە هەواڵیان بە یەکتر ئەدا و لە هەندێ شوێنیش‌دا بە هۆی کۆتری نامەبەرەوە هەواڵیان بۆ یەکتر ئەنارد تاکەودشاپ لە ساڵی ١٧٩٤ی زایین تەلگرافی هەوایی داهێنا و پاشان کۆک و ئەوسا ویتستن لە ساڵی ١٧٩٤دا بە هۆی ئەلکتریسیتەی ئاسن ڕفێنەوە پەیامی لە شوێنێکەوە ئەگەیاندە شوێنێکی‌تر، بەڵام وێنەگرێ بە ناوی سامۆیل مۆرس لە ساڵی ١٨٣٢ تەلگرافی بە شێوەیێکی‌تر داهێنا و پاش ئەو لە ساڵی ١٨٥٤ گراهام‌بیل تەلەفۆنی داهێنا و لە ساڵی ١٩٣٠دا مارکنی دەستگای بێ‌تەلی بەدی هێنا. بێ‌تەل و تەلەفۆن و تەلگراف لە ڕۆژگاری قاجاری‌یەکانەوە هاتووەتە ئێران و کەڵکی لێ‌وەرگیراوە.

١١ ـ واتە: دڵم گەلێ بە تەنگ ئەبێ، چونکە دەنگی تۆپ و تفەنگ لە هەموو لایێکەوە هەڵئەسێ و ئەوسا سەرباز بە فیشەک شەڕ ئەکا و جیهان ئەکەوێتە ناو ئاژاوە و ئێرانیش دیلی فەرەنگ ئەبێ و ئەکەوێتە ژێر ڕکێف و دەسەڵاتی فەرەنگی‌یەکانەوە. دنیاهەروابووە و هەرواش ئەبێ.

لێرەدا دیاردی ئەکاتە شەڕی جیهانی یەکەم کە فەرەنگەکان ئێرانیان ژێرپێ کرد، شەڕی جیهانی یەکەم کە لە ١٩١٤ ـ ١٩١٨ی زایین‌دا رووی داوە، بلیۆن و نیوێک کەوتوونەتە ناو شەڕ. لەم شەڕە ١٣٤٠ ملیۆن لە هاوپەیمانەکان چوونە گژ ١٦٠ ملیۆن ئەڵمانی و

(١٢)

رەخشی روستەم ئیزهار دەبێ ئـەسپی ئـاسن رەهـوار دەبـێ
دوڵدڵ شەودێز بەکـار دەبـێ گەلێ شت هەن ئاشکار دەبێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (١٢)

نەمسەوی و مەجەری و تورکی‌دا. لەم شەڕەدا ٦٠ ملیۆن کەس لە ژێر چەک‌دا بـوون و ٨ ملیۆنیان لە پێناوی چڵێسی چەند کەسێکا کوژران و ١٨ ملیۆنیش برینداز کەوتە ناو جیهانەوە. وە دوای شەڕەکەش ١٧ ملیۆن کەس بە برسیەتی و دەربەدەری و نەخۆشی رشانەوە و چاو قووڵکە و پەرێشانی‌یەوە مردن. کە واتە ٤٣ ملیۆن کەس لە شەڕی جیهانی یەکەم دا بوون بە گاو و گەردوونی چەند کەسێک. بناغەی ئەم شەڕەش ئەوە بوو کە فرنسیس شای سوربیا لە گەڵ ژنەکەیا لە ناو دروشکەدا بوون و لە لایەن چەند کەسێکەوە رەشەکوژی کران و ئیتر ئەمە بووە هۆی هەڵگیرسانی ئەو شەڕەکە سەری ئەم هەموو حەشاماتەی تیا برد. لەم رۆژگارە لە ئێران‌دا کە ئەحمەد شای قاجار پادشایەتی ئەکرد، هەر شوێنێکی وڵات لە ژێر دەسەڵاتی بێگانەدا بوو، وە فەرەنگی‌یەکان بە جارێ ئێرانیان ژێرپێ کردبوو.

١٢ ـ ئەسپی ئاسن ئەکەوێتە رێ و وەکوو رەخشی روستەم و دوڵدڵ و شەودێز توند ئەڕوا و گەلێ شتی نهێنی ئاشکرا ئەبێ. رەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هـەر بـەم چەشنە ئەبێ.

لێرەدا دیاردی کردووەتە بەدی هاتنی ترومبێل و خۆڕۆ و قەتار و پیشەسازی و ئامراز و شت و مەکی موتوری. ترومبێل بۆ یەکەمین جار لە لایەنی کوگنوت Cugnotەوە داهات و لە ساڵی ١٧٦٨ی زاین دا تاقی کرا و کەڵکی لێ وەرگیرا، ئەم ترۆمبیلە کە بـە هـەڵمی ئـاو کاری ئەکرد. کاتژمێرێ چوار کیلومتر رێی ئەبرێ. لە سـاڵی ١٧٨٥دا دەملێر Daimler کالیسکەیێکی نەوتی درووست کرد و پاشان کاربراتۆرێکی بـۆ داهـێنا، لە سـاڵی ١٨٩٦دا کارڵ بنز Carl Benz بۆ یەکەمین جار ترومبێلێکی بە چەشنی ئێستا لە پاریس‌دا داهێناو

(١٣)

تیغی مەولام بڕان دەبێ   سپای قەجەر قڕان دەبێ
سەر لە مەیدان فڕان دەبێ   ناری دۆزەخ گڕان دەبێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (١٣)

خستیە کار. فرنان فۆرست Feanar Forestیش لە ساڵی ١٨٥١ لە کولرمەندا چەند موتوری ٢و٤و٦ سیلەندەری بۆ ترومبێل داهێنا و پاشان لە جیهاندا کەڵکی لێ وەرگیرا، رودلف دیزل Rudolf Dieselی ئەڵمانیش کە لە ساڵی ١٨٥٨ لە پاریسدا لە دایک بووە، موتۆرێکی داهێنا کە بە هۆی باتری‌یەوە رۆشن ئەبوو، و ئەکەوتە رێ بە چەشنێ کە ئێستا هەیە. پاشان ترومبێل کەوتە وڵاتەکانی‌تریش و کەڵکیان لێ وەرگرت. ترۆمبیل بۆ یەکەمین جار لە ئێران داکە لە زەمانی (مزەفەرەالدین‌شا (١٨٩٥ - ١٩٠٦ی زاین) دا بە هۆی شای ناو براوەوە هێنراوەتە ئێران و کەڵکی لێ وەرگیراوە. ئەم ترومبێلەش بە هەڵمی ئاو کاری کردووە.

١٣ ـ شمشێری سەروەر و خۆشەویستم بە برشتەوە قڕ ئەخاتە ناو سپای قەجەرەوە سەر لە مەیدانی شەڕا ئەکەوێتە فڕکە و ئاگری دۆزەخ بۆ ئەو دەستە بڵێسە و گڕ ئەسەنێ. رەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

لێرەدا دیاردی ئەکاتە لە ناوچوونی بنەماڵەی قاجار کە لە ساڵی ١٣٤٤ی کۆچی‌دا بە جارێ لە ناو چوو. لەم رۆژگارەدا خەڵکی ئێران ژیانیان بە چەرمەسەرێ و برسیەتی و نەخۆشی و هەژاری‌یەوە ئەبردە سەر و لە هەموو شوێن و قوژبنێکی ئێراندا ئاگری شەری ناوخۆیی هەڵگیرسا بوو بە جارێ هەمووی خەڵکی ئێران لە بەرامبەری کاربەدەستانی دەوڵەتا راپەڕیبوون و هیوای شنەباێکی رزگاری بۆ گەلی ئێران هاتبووە دی کەچی هەورێ رەش و تەم و مژی دەوڵەتی دیکتاتۆری رەزاخانی خوێنمژ ئەو هیوایەی لە ناو برد و لە زۆربەی شارەکانا دەرگای بەندیخانەکان کرانەوە و خەڵک ئەوندەی‌تر کەوتنە ناو پەژارە و خەفەتەوە.

(١٤)

دەورە دەورەی رەزا دەبــێ   لە دوای رەزا غـــەزا دەبــێ
لە دوای غــەزا فــەزا دەبــێ   مەردوم دەست بە نزا دەبێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (١٤)

---

١۴ ـ واتە دەور و رۆژگار ئەکەوێتە دەستی (رەضاشا)و لە دوای ئەو شەڕ دەست پێ ئەکا و پاشان جیهان هێمن ئەبێتەوە و خەڵک ئەکەونە نزاکردن و لە خوای مەزن ئەپاڕنەوە. رەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

لێرەدا دیاردی ئەکاتە کوودتای رەزاخانی خوێنمژ کە بنەرەتی دەوڵەتەکەی لە سەر ستەم و زەبر و زەنگ و کوشت و کوشتاری خەڵکی بێ گوناهی ئێران دامەزران وە لە سەردەمی ئەم پاتشا ستەمکارەدا خەڵک بۆ زیندوو کردنەوەی ئازادی لە سەرتاسەری ئێراندا راپەڕین و ئەویش هەموو بزووتنەوەیێکی رزگاری خوازی سەرکوت کرد. وە کوشتن و بڕین و تـاڵان کردنیماڵی خەڵکی لە لا وەکوو ئاو خواردنەوە بوو. لە خولی رەزاخانی ناپاکا نەتەوەی کورد ژیانیان لە باری ئابووری و کۆمەڵایەتی و رامیاریدا بـە تـاڵی و نـالەباری ئـەبردە سـەر، وە کوردستان بوو بووە گۆڕستانێکی کش و مات و گەلێ لە ئـازادی خـوازەکـان بـە دەسـتی کاربەدەستانی ئەم پاتشا ستەمکارەوە لە دار دران. بـەڵام رەزاخـان و هـاوکارە دڕنـدەکـانی هەرگیز نەیانتوانی کڵپەی بزووتنەوە لە دڵی نەتەوەی کورد بکـوژێننەوە، ئـەوە بـوو کـە لە بزووتنەوە و شۆڕشی سەرتاسەری ئێراندا گەلی کورد شان بە شانی برا ئـێرانـییەکـانی تـر خەباتیان کرد تا ئەم شۆڕشە هاتە دی و ئیتر دوای ئەوە فەرهەنگ و زمانی کوردی ئازاد کرا و گەلێ نووسراوی کوردی چاپ و بڵاو بووەوە.

(١٥)

ئێران وەکوو فەرەنگ دەبێ   پڕ نەقش و ڕەنگاوڕەنگ دەبێ
کوڕ وەکوو کچ قەشەنگ دەبێ   مایل بە شۆخ و شەنگ دەبێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (١٥)

(١٦)

تەیرێ وەک ڕەعد و بەرق دەبێ   گوێچکەی لە دووکەڵ غەرق دەبێ
دەشت و دەری پێ لەق دەبێ   بە ڕووی هەوا مۆلەق دەبێ
هەروا بووەو هەروا دەبێ (١٦)

---

١٥ ـ ئێران وەکوو فەرەنگستانی لێ دێ و هەموو جێ و شوێنێکی ڕەنگاوڕەنگ ئەبێ و کوڕ وەکوو کچ حەز لە شۆخ و شەنگی ئەکا و خۆی ئەڕازێنێتەوە. ڕەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

١٦ ـ واتە: پەلەوەرێ وەکوو گرمەی هەور ئەگرمێنێ و لە گوێیەوە دووکەڵ هەڵئەسێ و خەڵک دەشت و کێوی پێ ئەبڕن و ئەو پەلەوەرە تەنانەت بە ڕووی هەوادا ڕائەوەستێ. ڕەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

لێرەدا دیاردی ئەکاتە بەدی هاتنی فڕۆکە و مووشەک و ئەم جۆرە شتانە. کەڵکەڵەی فڕین بە ئاسمانەکان هەر لە مێژووە لە مێشک و دڵی مرۆدا بووە و ئادەمیزاد ویستوویەتی لە سەر زەوییەوە بفڕێتە ئاسمان. لە ئەفسانەکانی یوونانی کۆندا ئەم هیوایە گەلێ ئەبینرێ. لە نووسراوێکی چینیدا هاتووە کە یەکێ لە قەڕاڵانی چین ئەژدیهایێکی لە پارچەیێکی تایبەتەوە دروست کرد و ناوی ئەو ئەژدیهایەی پڕ کرد لە دووکەڵی گەرم و لە بەرانبەری خەڵکا چووە

(١٧)

خاسان وە بێ مەڵوەن دەبێ　　کام دی بە کامی ژەن دەبێ
زەوق و زینەت و سیار دەبێ　　خـەڵقی ژنـان وشیار دەبێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (١٧)

ئاسمان. لە یەکێ لە ئەفسانەکانی کوردیش‌دا هاتووە کە یەکێ لە سەردارانـی کـۆنی کـورد سواری چەرخ و فەڵەک بووە و ئاسمانی پێ بڕیوە. لئوناردوداینچی کە یەکـێ لە پـەیکەر تەراشان و بژیشکانی ئیتالیایی‌یە لە یەکێ لە پەڕاوەکانی خۆی‌دا ئەڵێ: مرۆ سەرئەنجام بە هۆی باڵی کەرکاشەوە ئەتوانێ وەکوو پـەلەوەران بـفڕێتە ئـاسمان، وە هـەر ئـەم زانـایە لە سـاڵی ١٥٠٠ی زایین‌دا دەسـتگایێکی دروست کـرد کـە مـاوەیێک فـری‌یە ئـاسمان و پـاشان لە شوێنێک دا نیشتەوە. لە ساڵی ١٦٧٨دا فەرەنسەوی‌یەکان دەستگایێکیان داهێنا کە باڵەکانی بە هـۆی مـرۆوە ئـەجووڵایەوە. لە سـاڵی ١٩٠٣ی زایین‌دا بـرایانی رایت لە ئـەمریکادا فرۆکەیێکیان داهێنا کە بەهۆی موتۆری نەوتی‌یەوە لە هەوادا کەوتە فڕین و بۆ یەکەمین جار مرۆ توانی بە هۆی فڕۆکەوە لە شوێنێکەوە بڕواتە شوێنێکی‌تر و پاشان چەشنەکانی فڕۆکە لە لایەن زانایانی جیهانەوە داهێنرا.

١٧ ـ واتە: پیاوچاکان بە بێ مەڵبەند ئەبن و لە زێد و نیشتمانی خۆیان ئـاوارە و دەربـەدەر ئەکرێن و ژنان بە کامی خۆیان ژیان ئەبەنە سەر و بە هـەزار جـۆر خـۆیان ئـەڕازێننەوە و هەندێکیشیان بە وشیاری‌یەوە ئەژین. رەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هـەر بەم چەشنە ئەبێ.

(١٨)

مانگ رووبانی دەوڵەتی   بادە خۆرانی خەڵوەتی
کۆتا لباس و سەرپەتی   جامە سپی و خەت خەتی
هەروا بووە و هەروا دەبێ (١٨)

(١٩)

"عێل بەگی" دی دڵگیر دەبێ   فەرەنگستان زنجیر دەبێ
ئێران و رۆم نەخچیر دەبێ   ئەوسا فەزا تەسخیر دەبێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (١٩)

---

١٨ ـ واتە: مانگ رووان و شۆخ و شەنگان لە گۆشە و کەناری وڵاتدا بە ئاشکرایی ئەگەڕێن و بادەخۆران و مەی نۆشان لە شوێنی تەریکدا خەریکی خواردنەوەی مەی و بادە ئەبن، وە کچان و ژنان بە جل و بەرگی ئاڵ و واڵا و کورت و سەری پەتی و کوڕان بە کراسی سپی و خەت خەتی‌یەوە ئەگەڕێن و ژیان ئەبەنە سەر. ڕەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

١٩ ـ واتە: "عێل بەگی" ئیدی گەلێ دڵگیر و خەمگین ئەبێ، چونکە فەرەنگستان وەکوو زنجیر ئەلکێ بە یەکەوە و ئێران و ڕۆم بە دەستی ئەوان نێچیر ئەبێ و ئەوسا فەزا بە دەستی مرۆوە ئەگیرێ. ڕەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

مرۆ هەر لە مێژەوە کەڵکەڵەی پەروازی ئاسمانەکان و گرتنی ئەستێرەکان و فەزای لە سەردا بووە و بە هیوای ئەو ڕۆژە بووە کە بتوانێ لە ئەستێرەکاندا دابەزێ و لە ناویانا بگەڕێ و ئاگایی‌یان لێ بە دەست بێنێ. هەروەها ئەزانین رووسەکان لە ٢١ی ئاوریلی ساڵی ١٩٦١

(٢٠)

هــەمووی شـاهان بـێ ڕا دەبـێ　　لە پــڕ شــەڕ و هــەرا دەبــێ
کەم خەڵق وە حوکمی شا دەبێ　　چـــەرخ و چـــرا بـــەرپا دەبــێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ [٢٠]

گاگارینیان بۆ گەڕان بە دەوری گوێ زەوی‌دا نارد و ڕێی گرتنی فەزایان بۆ مرۆ کردەوە. لە پێنجەمی مانگی مەی ئەو ساڵەدا، ئەمریکا (ئلن شپرد)ی ناردە فەزا و پاشان نـۆرە گـەیشتە مانگ و لە ساڵی ١٩٦٩زایین دا توانیان بە هۆی ئاپۆلۆی یانزە و دوانزەوە لە گۆی مانگ‌دا دابەزن و گەلێ ئاگایی لە بارەی مانگەوە بە دەست بێنن. پاشان زانایانی جیهان کەوتنە بیری ئەوەی کە لە ئەستێرە گەڕۆکەکانیشەوە ئاگایی بهێننە دەست. ئەوە بوو کە لەم دوایی‌یەدا بە هۆی مووشکەکانی خۆیان توانیان گەلێ ئاگایی لە ئەستێرەی برجیس و بارام و کەیوانەوە بە دەست بێنن، وە لە ساڵی ١٩٧٥ ئاپۆلۆی ئەمریکا و سایۆزی رووس لە فەزادا گەیشتنە یەک. بەم چەشنە مرۆ توانی پێی لە مانگ و ئەستێرەکان و فەزاش‌دا بکرێتەوە و بە ئاواتی دێرینی خۆی بگا.

٢٠ ـ واتە: هەموو شایان و پاتشایان گومڕێ ئەبن و لە بێ ڕێی‌دا ئەژین و لە پڕ شەڕ و هەرا لە هەموو گۆشەیێکی جیهانا دەست پێ ئەکا و کەمتر کەسێ گوێ ئەداتە فەرمانی شـا، پـاشان جیهان ئارام و هێمن ئەبێتەوە و چەرخ و چرا بەرپا ئەبێ. ڕەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

"عێل‌بەگی" لەم هۆنراوەدا ئایەی ٣٢ی سوورەی (نمل)مان ئەخاتە بـیر کـە ئـەفەرمێ: «..ان المُلوکَ اذا دَخلوا قَریَة أفَسدوها و جعلوا أعِزَّةَ أهَلها أذله...» واتە: پاتشایان کاتێ ئەڕۆنە شارێ. خراپە و تووڵانەوە لەو شارەدا بڵاو ئەکەنەوە و خۆشەویستەکانی ئەو شارەش کەنەفت و پەرێشان ئەکەن.

"عێل‌بەگی" لە هۆنراوەکەی‌دا هەروەها دیاردی ئەکـاتە شـەڕی جیهانی دووهـەم کـە

(٢١)

گاگا قەحتی قـەهھار دەبـێ   خەڵقی زەمان هوشیار دەبـێ
نـاهەمواری هـەموار دەبـێ   ئەوسا سەرێ ئـاشکار دەبـێ
هەروا بووەو هەروا دەبێ (٢١)

(٢٢)

تاعەت بە مەجبووری دەبێ   دی بـازاڕی بلووری دەبـێ
چـینی و فـەغفووری دەبـێ   گوڵبانگی جەمهووری دەبێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٢٢)

بێگانەکان دیسانەوە ئێرانیان ژێرپێ کرد. لەم شەڕەدا گەلێ زیان گەیشتە نەتەوەکانی جیهان، بە جۆرێ کە ٣٥ ملیۆن کەس کوژراو ٢٠ ملیۆن کەس لە دەست و پێ بێوەری بـوون و ١٧ ملیۆن لیتر خوێنی مرۆ رژایە زەوی و ١٢ ملیۆن ژن مناڵی لە بار چوو ١٣ هەزار فێرگە و ٦ هەزار زانستگە و هەشت هەزار لابراتوار وێران و خاپوور بوون و ٣٩٠ هەزار ملیار گوللە لە هەوادا تەقێنرا.

٢١ ـ واتە: ماوەیێ قاتی و قڕی و گرانی دەست پێ ئەکا و پاشان خەڵک وشیار ئـەبنەوە و هەموو ناهەمواری و نالەبارییێ‌ی هەموار ئەبێ و ئەوسا سەرێ ئاشکرا ئەبێ و سەر هـەڵئەدا. رەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

٢٢ ـ پەرستنی خودا بە زۆر ئەنجام ئەدرێ و ئەو دەمە بازاڕ پڕ لە دەفری بلوور چینی ئەبێ و ئەوسا دەنگی کۆماری لە هەموو شوێنێکدا بەرز ئەبێتەوە. رەوشتی جیهان بەم چەشنە بووەو دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

(٢٣)

کـاری مـەردان نـامەردی بـۆ | دەورانەکەی ڕەنگ زەردی بۆ
دەواکـەیشی دڵـدەردی بـۆ | ڕۆژگـــاری دڵســـەردی بــۆ

هەروا بووە و هەروا دەبێ [٢٣]

وشەی کۆمار یا جەمهووری کە لە هۆنراوەکەی عێل بەگی دا هاتووە، هەر لە مێژەوە لە ناو گەلەکانا باو بووە. ئەفلاتوون پەڕاوێکی بە ناوی (کۆمار) نووسیوە و لەم پەڕاوەدا ئەڵێ: ئەو کەسانەی کە لە باری خوو ڕەوشت و بـیری بـەرزەوە بـەرتری‌یان هـەیە، ئـەبێ لە لایـەنی خەڵکەوە هەلبژێرێن تا ڕێبەرایەتی خەڵک بگرنە ئەستۆ و وڵات بە ویستی خـەڵک بـبەنە ڕێوە. لە کۆماری‌یەکانی ڕۆم‌دا دەوڵەت بە دەستی هەڵبژێراوەکانی چینی دەرەبەگەوە بوو، وە لە کۆماری‌یەکانی یوونان‌دا چینێکی تایبەت مافی ئەوەیان بوو کـە کـاربەدەستانی دەوڵـەت هەلبژێرن، بەلام لە کۆماری‌یەکانی ئێستادا خـەڵک ئـەبێ خـۆیان سـەرکۆمار هـەڵبژێرن و ئەویش بە هۆی هێز و ویستی خەڵکەوە وڵات بباتە ڕێوە. تـورکەکـانی عـوسمانی وشـەی کۆماریان لە ئاخر و ئۆخری سەدەی هەژدەمی زایین‌دا لە وشەی جمهوری عەرەبی بە واتای هەمووی خەڵک داهێنا و بە کاریان برد.

٢٣ ـ واتە: پیاوان بە ناپیاوی ڕەفتار ئەکەن و خەڵک، ڕۆژگار بە ڕەنگ زەردی‌یەوە ئەبەنە سەر، وە دەواکەیشی جگە لە خەفەت و پەژارە شتێ‌تر نیە و ڕۆژگارێکی سەر سووڕمانە و زۆربەی خەڵک لە ناو خەم و پەژارەدا ژیان ئەبەنە سەر. ڕەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

(٢٤)

بانگی یاری زولاڵ دەبێ   دەنگی ئەزان بەلال دەبێ
ناجی بە عیلم و حاڵ دەبێ   ئەوسا زاڵم بێحاڵ دەبێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٢٤)

(٢٥)

ئاوازی سازی حەوت سەری   ناڵەی کۆسی حەیدەری
لالە روخانی ئەنوەری   دانەی دوری بێ موشتەری
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٢٥)

---

٢٤ ـ بانگی یاری روون ئەبێتەوە و دەنگی بانگی بلال ئەگاتە گوێی خەڵک و پاشان رزگار کەرێ لە لایەنی خواوە پەیدا ئەبێ و خەڵک بەرە و رێی راست رێنموونی ئەکا و ئەوسا ستەمکار، زۆر پەشێو و خەمگین ئەبێ. رەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

٢٥ ـ ئاواز و سازی حەوت سەری و ناڵەی کۆسی حەیدەری لە هەموو شوێنێکدا دەنگ ئەداتەوە و گوڵاڵە رووومەتان لە دەوری ئەوانا کۆ ئەبنەوە، بەڵام بە داخەوە دوردانەکان بێ کڕیار ئەمێنێ و کەس قەدری نازانێ. "عێل بەگی" ئەم هۆنراوەیە بە گۆشە و پلار هێناوە.

(٢٦)

نەوەرد لە رووی دەوران دەبێ   نـاڵەی شـێر و بـەوران دەبـێ
مـەولام لە سـەر ئـێران دەبێ   قـەلآی دوژمـن وێـران دەبێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٢٦)

(٢٧)

شەربەتی خوا وەک هەنگ دەبێ   هەرکەس بیخوا خوشڕەنگ‌دەبێ
دوژمن گـەلێ بێ رەنگ دەبێ   ژیـنی تـاریک و تـەنگ دەبێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٢٧)

---

٢٦ ـ واتە: لە رووی جیهان‌دا شەڕ و هەرا دەست پێ ئەکا و شێردڵان و نەبەزان لەو هەرا و شەڕەدا ناڵەیان بەرز ئەبێتەوە و خوام ئێران ئەپارێزێ و قەلآی دوژمن و نەیار وێران و خاپوور ئەکا. رەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

٢٧ ـ شەربەتی خوا وەکوو هەنگوێن شیرینە و هەرکەسێ دڵوپێکی لێ‌بخواتەوە خوشڕەنگ و دڵخۆش ئەبێ. بەڵام دوژمن گەلێ بێ‌ڕەنگ و لاواز و خەمبار ئەبێ و ژینی لە تاریکی و تەنگ و چەڵەمەدا ئەباتە سەر. رەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هـەر بـەم چەشنە ئەبێ.

(٢٨)

دوو سپای گەورە بە جەنگ دەبێ   نـاڵەی تـۆپ و تـفەنگ دەبـێ
دنـیا تـاریک و تـەنگ دەبـێ   شەڕی سەرباز بـە شـەنگ دەبـێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٢٨)

(٢٩)

دیوانی گورگ و مـەڕ دەبـێ   دەشتی بەغدا بە شـەڕ دەبـێ
گشتی بـۆ زێـو و زەڕ دەبـێ   خەڵقی ساجان بێ فەڕ دەبێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٢٩)

---

٢٨ ـ واتە: دوو سپای گەورە بە شەڕ دێن و ناڵەی تۆپ و تفەنگ بەرز ئەبێتەوە و جیهان بە جارێ تاریک و تەنگ ئەبێ. رەوشتی جیهان بەم چەشنە بـووە و دوای ئـێمەش هـەر بـەم چەشنە ئەبێ. لێرەش‌دا دیاردی کردووەتە شەڕێکی گەورە کە لەمەولا ئەقەومێ.

٢٩ ـ واتە: دیوانی گورگ و مەڕ پێک دێ و دەشتی بەغدا ئەبێتە مەیدانی شەڕ و ئەم شەڕەش بۆ بەدەست هێنانی زێو و زێڕ دێتە دی و تەیلەسان بە کۆڵان گەلێ بێ فەڕ و فەرهەنگ ئەبن و ئاوەزی خۆیان لە دەست ئەدەن. رەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بـەم چەشنە ئەبێ.

لێرەش دا ئەم هۆنراوەیە بە گۆشە و پلار هێناوە و دیاردی کردووەتە شەڕی ئەمریکا و عێراق کە ئەمریکا بۆ بە دەست هێنانی نەوت شەڕی کردوو هەزاران کەسی کوشت.

(٣٠)

دیوان کەریۆو و تازی دەبێ   سەر لە مەیدان بـازی دەبـێ
پـەنجە گـەزان قـازی دەبـێ   ئـەوسا مـەولام رازی دەبـێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٣٠)

(٣١)

عەلی لە غەیب پـەیدا دەبـێ   دوڵدڵ بۆ شەڕ شەیدا دەبـێ
مونکر خـار و ریسـوا دەبـێ   دیســان جیهان ئـاوا دەبـێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٣١)

---

٣٠ ـ واتە: دیوانی تانجی و کەروێشک پێک دێ و لە مەیدانی شەڕدا بە سەر یاری و گەمە ئەکەن و قازی پەنجەی خۆی لە داخا ئەگەزێنێ و ئەوسا خوا رازی ئەبێ. رەوشتی جیهان بەم چەشنە بووەو دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ. لێرەش دا ئەم هۆنراوەیە بە گۆشە و پلار هێناوە.

٣١ ـ واتە: عەلی لە پێوارەوە سەر هەڵئەدا و دوڵدڵ بۆ شەڕ شەیدا ئەبێ و لەم سەردەمەدا ناخوا و بێ بڕوا پەست و ریسوا ئەبێ و جیهان دیسان ئاوا ئەبێتەوە رەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ. ئەم هۆنراوەیشی بە گۆشە و پلار هێناوە.

(٣٢)

ئەو وەخت جەنگی جیهات دەبێ نـوختەی یـاران هـاتهات دەبـێ
دیـدەی مـونکر زوڵـمات دەبـێ سـەیری مـەولام نشـات دەبـێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٣٢)

(٣٣)

هەفتا و دوو دین یەک‌دین دەبێ سـەر دەفـتەری ئـەمین دەبـێ
تـاڵم لە زاری و شـین دەبـێ دڵـی گـەلێ بـە کـین دەبـێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٣٣)

---

٣٢ ـ واتە: ئەوسا شەڕی خەزا دەست پێ ئەکا و گەلێ لە یاران لە ڕێی خوادا ئەکوژرێن و بێ بڕوایان هەر لە بێبڕوایی و نەزانی دا ئەمێننەوە و سەرئەنجام خواپەرستان بە سەر بێ بڕوایاندا سەر ئەخا و پیرۆزیان ئەکا. ڕەوشتی جیهان بەم چەشنە بووە و دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ. ئەم هۆنراوەیەش گۆشە و پلارە بۆ ڕووداوەکانی داهاتوو.

وشەی (نوختە) کە لەم هۆنراوەدا هاتووە بریتی‌یە لە: مرۆی پاک و خاوێن. هافی عەلی خۆی بە نوختە دائەنێ و ئەڵێ: أنا نُقطةُ تَحتِ باء بِسمِ‌الله واتە من نوختەی ژێر بێی "بسم‌الله"م "شبلی"ش کە یەکێ لە خواناسانی گەورەی ئیسلامی‌یە ئەڵێ: اَنا النُقطه التی تَحتَ الباء" واتە: من ئەو نوختەیەم کە لە ژێر بێ‌دایە.

٣٣ ـ واتە: سەرئەنجام هەفتا و دوو دین دەبێتە یەک دین و سەردەفتەر و ڕێبەری ئەم ڕێ و ڕچە پیاوێکی دڵپاک و دروستکار ئەبێ و ئەوسا ستەمکار ئەکەوێتە زاری و شین و دڵی لە حەنای ئەوا بە کین دەبێ. ڕەوشتی جیهان بەم‌چەشنە بووەو دوای ئێمەش هەر بەم‌چەشنە ئەبێ.

(٣٤)

"عێل‌بەگی" دی دڵشاد دەبێ   لە دەرد و غەم ئازاد دەبێ
یارانی گشت لە یاد دەبێ   دوژمن لە زاری و داد دەبێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٣٤)

(٣٥)

سستی مێزەر خڕان دەبێ   سەر لە مەیدان فڕان دەبێ
هەمێستار گشت قڕان دەبێ   ئاوری دۆزەخ گڕان دەبێ
هەروا بووە و هەروا دەبێ (٣٥)

---

٣٤ ـ واتە: "عێل‌بەگی" ئیدی دڵخۆش و شادمان ئەبێ و لە دەرد و خەم و پەژارە رزگاری ئەبێ و ئەوسا هەمووی یاران دێنێتە یاد و دوژمنیش ئەکەوێتە زاری و شین و هاوار کردن.

٣٥ ـ واتە: مێزەرەکان سست و خڕ ئەبێ، سەرەکان لە مەیدانی شەڕا ئەفڕێ، خەنیم و دوژمن قڕیان تێ ئەکەوێ، ئاوری دۆزەخ بە جارێ گڕ ئەگرێ، رەوشتی جیهان بەم چەشنە بووەو دوای ئێمەش هەر بەم چەشنە ئەبێ.

پێش بینی‌یەکانی عێل‌بەگی لە رۆژگاری نادرەوە تا ئەم بەروارە لە بەر ئەوە بۆ ئێمە روون بوو لە بارەیەوە دواین، وە لەگەڵ رووداوەکاندا بەرانبەرمان کردن، بەلاَم لەم بەروارە بەدواوە چۆنیەتی ئەو پێش‌بینانە بۆ ئێمە روون نین، و بەم هۆیەوە نەمانتوانی جگە لە هێنانی وتەکانی خۆی لێیان بکۆڵینەوە. بێ‌گومان چینە دواییەکان یەک لە شوێن یەک لەو پێش‌بینیانە ئاگەدار ئەبن و لەگەڵ چۆنیەتی دەوراندا بەرانبەریان ئەکەن.

یادداشتەکان

١ ـ شارەزوول: یا شارەزوور بە پێی وتەی (یاقووت) ناوچەیێکی گەورەیەکە کەوتووەتە نێوانی هەولێر و هەمەدان. لە (دائرةالمعارف الاسلامی) دا هاتووە کە بنەماڵەی حەسەنەوی‌یەکە لە ساڵەکانی ٤٠٠ تا ٤٣٢ی کۆچی لە شارەزووردا فەرمانڕەوایی‌یان ئەکرد. لە ساڵی ٦١٣دا بوومەلەرزە شارەزووری بە جارێ وێران کرد. (ابن‌مهلهل) ئەڵێ: شارەزوور داگری چەند شار و دێیە و یەکێ لە شارەکانی شارەزوور ناوی (شیز)ە کە ئێستا لە ئازەربایجان لە سێ کیلومتری تیکانتەپەی هەوشار دایە. زانایانی کوردی ئەم دوایی‌یە سنووری شارەزووریان لە باشوورەوە زنجیرە کێوی بەمۆ و لە باکوورەوە زنجیرە کێوەکانی شارباژێر و لە خۆرهەڵاتەوە کێوی شاهۆ و لە خۆر ئاواوە زنجیرە کێوەکانی قەرەداغ داناوە. بە پێی بەڵگەکانی مێژوویی ئەم شارە (زوور) کوڕی ئەژدەهاکی مادی ئاوای کردووەتەوە.

٢ ـ یارسان: بە حەقەکان یاکاکەی‌یەکان ئەڵێن کە رێ و رچەیێکی تایبەتیان هەیە و لە ئایینە کۆنەکانی ئێران سەرچاوەی گرتووە. بەڵام پاش بڵاو بوونەوەی ئایینی پیرۆزی ئیسلام رەنگ و بۆی ئیسلامی گرتوەتە خۆی لە راستەقینەش‌دا، رێ و رچەی خواناسی کە بریتی‌یە لە پەیوەندگرتن لەگەڵ هێزی بەدی هێنەری ئەم جیهانەدا لە هەموو ئایینێکا یەکێکە. ئەم یارسانانە هەموو نووسراوێکیان بە زمانی کوردی‌یە و زۆربەی پەڕاوەکانیان کە لە سەدەی دووهەمی کۆچی تا سەدەی سێزەهەمی کۆچی‌دا نووسراوە بە هۆنراوی دە هیجایی گۆرانی هۆنراوەتەوە کە هەندێ لەو پەڕاوانە بریتین لە: سەرئەنجام، وردە سەرئەنجام، دەورەی هەفتەوانە، دەورەی چلتەن، دەورەی عابدین، دەورەی بالوول، دەورەی بابە سەرهەنگ، دەورەی شا خوەشین، دەورەی بابە ناووس، دەورەی دامیار، دەورەی بابا جەلیل، دەورەی حەیدەری، بارگە بارگە

بارگە، گلێم وە کۆڵ، دەفتەری پردیوەر، دەفتەری ساوا، دەفتەری دیـوان گـەورە، زولاڵ زولاڵ، کەلامی عێلبەگی جاف، کەلامی خان ئـەڵماس، کـەلامی تـیموور، کەلامی نەورۆز، کەلامی شێخ ئەمیر و..."

٣ - زمانی کوردی کە یەکێکە لە لقەکانی زمانەکانی هند و ئوروپایی بێ گۆمان پاشماوەی زمانی مادی‌یە و لە درێژایی رۆژگاردا گۆڕانێکی زۆری بەسەردا هاتووە، وە بە هۆی گۆڕانـی بـاری کـۆمەلآیەتی و رامـیاری و ئـابووری مـەڵبەندەکـان و دراوسێیەتی و تێکەڵ بوون لەگەڵ زمانەکانی ترا، بە چەند زاراوەی ناوچەیی دابەش بووە. وە زمانی کوردی ئێستا داگری پێنج زاراوەی گەورەیە: ١ - زاراوەی کرمانجی باکووری کە ئەم مەڵبەندانە ئەگرێتەبەر: ماکۆ، ورمێ، خۆی، سەڵماس، هـەوشار، قووچان، بجنوورد، کەلآت، دەرەگەز، شیروان، فاراب، رووبار، دەماوەند لە ئێران. بادینان، دهۆک، ئاکرێ، بارزان لە عێراق. ئێرەوان و بەشێ لە ئەرمەنستانی رووسیە و قارس و دیاربەکر و وان و ئەرز رۆم و بتلیس و ئەخلآت و سعرد لە تورکیە و بەشێک لە سووریە و لبنان. ئەم زاراوە بریتی‌یە لە شێوەکانی "بۆتانی، بادینانی، بایەزیدی، شەمدینانی، عەبدۆیی، قووچانی. ٢ - زاراوەی کرمانجی باشووری: کە ئەم مەڵبەندانە ئەگرێتە بەر: سنە، مەریوان، جوانرۆ، سەقز، بانە، سـابلآخ، سـەردەشت، بـۆکـان، میاندواو، شنۆ، هەوشار لە ئێران، وە رەواندز، حەریر، هـەولێر، پـژدەر، مـووسڵ، کەرکووک، سلێمانی، پێنجوێن لە عێراق. ئەم زاراوە بریتی‌یە لە شێوەکانی: سۆرانی بابانی، موکریانی، ئەردەلآنی. ٣ - گۆرانی یا هەورامی: کە ئەم مەڵبەندانە ئەگرێتە بەر: ژاوەرۆ، هەورامانی تەخت، نەوسوود، پاوە لە ئێران. تەوێڵێ. بـیارێ، ئـیلانپێ لە عێراق، وە هەندێ لە هۆزەکانی گۆران و هەوشار و خانەقین و زەنگەنە و سیامەنسوور لە ئێران و عێراق‌دا بەم زاراوە ئەدۆن. ئەم زاراوە بریتی‌یە لە شێوەکانی: هەورامانی تەخت، لهۆنی. ژاوەرۆیی، زازایی. ٤ - لەکی: کە ئەم مـەڵبەندانـە ئـەگـرێتە بـەر. کرماشان، مایدەشت، کولیایی، دەینەوەر، قەسرشیرین، نەیریز لە ئێران، خـانەقین،

مەندەلی، بەدرە، کووت لە عێراق، ئەم زاراوە بریتی‌یە لە شێوەکانی: کەڵهوڕی، ئیلامی، کوودەشتی، شیروانی. ٥ - لوری: کە بریتی‌یە لە شێوەکانی: فەیلی، بەختیاری، هەفتگلی، سووسەنگردی، ئەم زاراوە لە بنەڕەتا بە دوو شێوە دابەش ئەکرێ، یەکەم شێوەی لوڕی بەختیاری کە مەڵبەندەکانی: دزفوول، شاری کورد، چوارمەحاڵ، پشتکۆ و ناوچەکانی‌تری بەختیاری ئەگرێتە بەر. دووهەم شێوەی لوڕی فەیلی کە لەم مەڵبەندانەدا وت و وێژی پێ ئەکرێ: خورەماوا "ئەلشتەر و ناوچەکانیان".

٤ - ئەحمەدی کەرکووکی: یەکێ لە هۆنەرانی سەدەی شەشەمی کۆچی‌یە، بە پێی پەڕاوی "سەئەنجام" ئەم هۆنەرە لە سەرەتای سەدەی شەشەم لە شاری کەرکووکدا پێی ناوەتە مەیدانی ژیانەوە و هەر بە منالی گەلێ وریا و زیرەک بووە و لە تافی جوانی‌دا هۆنراوی باشیشی هەڵبەستووە. زۆربەی هۆنراوەکانی خوانـاسی‌یە و لە پەڕاوی سەرئەنجامدا تۆمار کراوە. ئەم تاکە هی ئەوە کە ئەلێ:

ئـەز ئـەحمەدی زێـڕین بـەرم　　ئەز ئەو دوڕەی ناو گـەوهەرم

٥- عابدینی جاف: یەکێ لە هۆنەرانی سەدەی هەشتەمی کۆچی‌یە کە بە پێی پەڕاوی "سەرئەنجام" ئەم هۆنەرە لە ساڵی ٧٢٠ی کۆچی لە شارەزوورا پێی ناوەتە مەیدانی ژیانەوە و هەر لەوێش لە لای مەلا ئەلیاسی شارەزووری کـە یـەکـێ لە زانـایان و هۆنەرانی ئەو سەردەمە بووە خوێندویەتی تا بووە بە مەلایێکی شارەزا. لە عابدینەوە پەڕاوێ بە ناوی "دەورەی عابدین" بە جێ ماوە کە هەمووی بە شێوەی هـۆنراوی هەشت هیجایی‌یە. ئەم هۆنراوانە هی ئەوە کە ئەڵێ:

ئینسان لە بـۆ جیفەی دنـیا　　خۆی وە کوشتن قەزا دەدا
سوودی نیە لە رۆی عوقبا

پێش بینی یەکانی

ئەڵماس خان

کۆکردنەوە و ئامادە کردنی: د. سدێق بۆرەکەیی

وێنەی خەیاڵی ئەڵماس خان کە بە قەڵەمی هونەرمەند کاک هادی زیائەدینی کێشراوە

کلام خان الماس لرستانی

- اول و آخر یار

١

چوار گوشه مانن چوار گوشه ما تن　　هزار هزار چوار گوشه ما تن

بگیر بگیرن صلاتت صلا تن　　آشوب شارن شور خوشین واتن

سطلق وزلن ژ روزگاران　　کوهان مار گیرو دشتان سواران

یک یک اوماران ویم نه و سواران　　هزار مار فاسن ژ نیزه داران

تاک تاک بریم ودم نیشن ماروه　　نه هوس ودم نیزه داروه

ایران مسلمان را حق شناسن　　سواران کافر خداناشناسن

غلغله روم خاقان قیصر　　چون گله گیرو سرزمین یکسه

زنگی زنگه وار تاتار هوش　　گردان اطراف ترکان سرکش

نه ژیر بال هند طغیان عسکر　　غیرو هیاهو نامداران یکسه

شام تا حلب بسلخ و بخارا　　ژ اطراف چین فغفور دارا

گرداگرد جهان فرهنگ عروس　　بلند بوناله صدای طبل کوس

غرشت ها نال سم ستران　　هند گیرو فرنگ ایران و توران

چکاچاک تیغ نامی نامداران　　برق رعدو کوس غران سواران

چینی کمان بارام سرکشان　　تاژه پیکانان تیر ترکشان

شراره آهن شوی ستاران　　هنگامه نبرد توب قسیاران

وێنەی دەستنووسی چەند هۆنراوەیێکی خان ئەڵماس

پێشەکی

نامیلکەیێ کە بە ناوی: "**پێش‌بینی‌یەکانی خان ئەڵماس**" ناسراوە، داگری زنجیرەیێی رووداوە لە بارەی ئایندەی نەتەوەی ئێرانەوە کە شاخوەشین ئەو رووداوانەی لە سەدەی پێنجەمی کۆچی‌دا پێش‌بینی کردووە و خان ئەڵماسیش لە ساڵی ۱۳۱۴ی کۆچی‌دا بە هۆنراو هۆنیەتەوە.

ئەم رووداوانە هەر کام لە خول و رۆژگارێکی دیاری کراودا رووی داوە، پەلاماری تەیمووری‌یەکان (۷۷۲ - ۸۰۷کۆچی) بە سەر وڵاتی ئێران و دامەزرانی شەڕ و شۆڕ و هەرا لە هەموو شار و شوێنێکی وڵات‌دا، بەشی هەرە گرنگی پەڕاوە کە پێک دێنێ. لەم رۆژگارەدا تەتەرەکان ئێران داگیر ئەکەن و هەموو جێ و شوێنێکی ئەسووتێنن و بەزەیی‌یان بە کەسێک‌دا نایێ و هەر کەسیان بەرکەوێ ئەیکوژن.

لە جیهان‌دا کوشت و کوشتار و تووڵانەوە رووئەدا و دنیا تاریک و تەنگ ئەبێ و بڵێسەی ئاگری شەڕ بەرز ئەبێتەوە و لەشکر و سپای نەیار هێز ئەسەنێ و بەسەر هێزی خۆیی‌دا زاڵ ئەبێ، بەڵام لە پڕ دەرگای هیوا بۆ گەلی ئێران ئەکرێتەوە و خەڵک بە سەر هێزی دوژمن‌دا زاڵ ئەبن و ئەوسا چەند بنەماڵە بە ناوانی: "**سەفەوی و هەوشاری و قاجاری و پالەوی**" لە ئێران‌دا فەرمانڕەوایی ئەکەن و لە هەموو دەورەکان‌دا بە جارێ گەلی ئێران ئەچەوسێننەوە و هەموو خێر و بێرێکی وڵات لە ناو ئەبەن.

لە ساڵی ۱۳۵۷دا هەمووی گەلی ئێران یەک ئەگرن و رائەپەڕن وگەلێکیان لە رێی رزگاری و ئازادی‌دا لێ ئەکوژرێ و خوێن وەکوو لافاو هەڵئەسێ و سەرئەنجام خەڵک سەر ئەکەون و شوێنەواری شایانی ئێران بە جارێ لە ناو ئەبەن. گەلێ رووداوی تریش روو ئەدا کە لە نامیلکەکەدا هاتووە.

خان ئەڵماس کە کوڕی موحەممەد بەگی لوڕستانی‌یە بە پێی "یادداشتەکانی

کاکاردیی" لە ساڵی ۱۰۷۲ی کۆچی لە لوڕستاندا پێی ناوەتە مەیدانی ژیانەوە و لە منداڵی‌دا لە لای باوکی خەریکی خوێندن بووە و لە تافی جوانی‌دا خێی داوەتە هۆنراوەی هۆنەرانی کورد و گەلێ هۆنراوی لە بارەی رێ و رەوشتی خواناسی هۆنیوەتەوە کە لە پەڕاوێکدا بە ناوی **(کەلامی خان ئەڵماس)** کۆ کراوەتەوە. لە ساڵی ۱۱۳۴ی کۆچی‌دا پێش‌بینی‌یەکانی خۆی داناوە و پاشماوەی ژیانی بە هۆنراو هۆنینەوە و رێنموونی خەڵك بردووەتە سەر تا لە ساڵی ۱۱۳۸ لە تەمەنی ٦٦ ساڵی‌دا کۆچی دوایی کردووە. زولفەقاری گۆران لەم بارەوە ئەڵێ: وە سەنەی هەزار و سەد و سی و هەشت، خان ئەڵماس لوا وە دلێ بەهەشت واتە: لە ساڵی ۱۱۳۸دا خان ئەڵماس کۆچی کردە ناوی بەهەشت.

پێش‌بینی‌یەکانی خان ئەڵماس لە شەش بەندا هاتووە کە هەر بەندێکی داگری چەند هۆنراوی دە هیجایی‌یە. نوسخەی ئەم پێش‌بینی‌یانە کە کەوتووەتە دەستی ئێمە لە ساڵی ۱۳۳۸ی کۆچی‌دا نووسراوە و "ئەدیبولمەمالکی فەراهانی"گەلێ لەم پێش‌بینی‌یانەی بە هۆنراوە وەرگێڕاوەتە سەر زمانی فارسی و لە چاپی داوە.

لێرەش‌دا تکا لە خوێنەرە خۆشەویستەکانی کورد ئەکەم کە هەر کەسێ پارچە هەڵبەستێکی پێش‌بینی خان ئەڵماسی لا هەبێ کە لەم نامیلکەدا بلاو نەکرابێتەوە بۆمانی بنێرێ تا لە چاپی دووهەم‌دا بلاوی کەینەوە. ئیتر هیوادارم بە هەموو لایێکمانەوە بتوانین بۆ بووژاندنەوە و زیندوو کردنەوەی کەلەپووری نەتەوەکەمان هەنگاو هەڵگرین و لەم رێگەوە راڕە و خزمەتی زمانەکەمان بکەین.

تاران ۱۳۵۹ - سدیق بۆرەکەیی

(١)

چوار گۆشە ماتەن، چوار گۆشە ماتەن
سەراف مەزانۆ چوار گۆشە ماتەن
بگێر بگێرەن سەلاتەن
ئاشۆی شارانەن شاخوەشین واتەن
نوتق ئەزەڵەن ژ رۆژگاران
کۆهان مارگێرۆ دەشتان سواران
تەک ئەو ماران ویم نە وە سواران
ژار مار خاسەن ژ نێزە داران
تەک بدەیم وە دەم نێش مارەوە
نە ناموس وە دەم نێزە دارەوە
یاران موسڵمان رای حەق شناسەن
سواران کافر خودا نەشناسەن
غولغولەی رۆمان خاقان قەیسەر
چون کولە گێرۆ سەرزەمین یەکسەر
زەنگی زەنگەوار تاتار هەوەش
کوردان ئەتراف تورکانێ سەرکەش
نە ژێر باڵ هند توغیان عەسکەر
خێزۆ هەیاهوو نامداران یەکسەر
نە شام تا حەلەب، بەڵخ و بوخارا
ژ ئەتراف چین فەغفوور دارا

گرداگرد جیهان فەرەنگ عورووس
بوڵەند بۆ ناڵەی سەدای تەپڵ کووس
غـورشت پـاناڵ سـم سـتووران
هـند گـێرۆ فـەرەنگ ئێران و تووران
چـەکاچاک تـێغ نـامی نـامداران
بـەرق رەعـد کـۆس غـوڕان سـواران
چـینی کـەمەنان بـارام سـەرکەشان
قـاژەی پـەیکانان تـیر تـەرکەشان
شـەرارەی ئـاهر شـوومی ستاران
هـەنگامەی نـەبەرد تـۆپ قـومپاران
هەیهات گوردان بەرگ فۆڵاد پووش
تـەڵەب کـار رەزم هـوون سـیاووش
گەرد و تۆز و تەم مەرکەبان ژ خاک
گێرۆ کەهکەشان مەرتەبەی ئەفلاک
هـەر نـە هـندوستان تـا وە فەرەنگی
ئـاراستە مـەبۆ چـەند تۆپ جەنگی
یەوم مەحشەر بۆ نە چاڵەی قەزوێن
چـەند هـەزار ئـاڵە مـە گـێڵۆ وە زین
چەند هەزار ئاڵە گشت ئەبڵەق نیشان
مـە گـێڵۆ وە زیـن بـێ سەر و سامان
هەفت شەو و هەفت رۆ جەنگ دین مەبۆ
ئـاو ئـاسیاوان گشت وە خـوین مـەبۆ

ســوور ئـیسرافـیل نـه رووی ئـەورەوە
یـــاڵدار و بـــاڵدار نـەچوار دەورەوە
تـەخت زەڕنـیشان شـاهی بـەگـلەران
مــەیۆ وە یـوورتگای سـم سـتووران
نـــە ســـوڵتانیە قـــڕ بـــۆ ســوڵتانان
نـە زەنگـان گـیرۆ عـەزیم دیـوانـان
کاسەی کەلەی سەر قەیسەر وەجـام بۆ
پـیاڵەی فـەغفوور مـەجلس سـام بـۆ
تـورکان ژ سـەرین کـوردان ژ دامـان
ژ پـای (سـەهەندکۆ) سـان غـوڵامان
وەی هـەنگام تـەنگ ئـەوەن بـەڵا شۆ
قـەوم بـابا خـوەشین ئـازادە بـەرشۆ
ئـــازادە بـــەرشۆ بـــەرشۆ وە کـەنار
گـەنج پەی یـارسان بـەیۆ وە خـەروار
وە هەر هەفت ئقلیم حـوکمش ئـیزهاربۆ
بـلال جـاڕ کـێشۆ دەور دەور یـار بـۆ
شـــەرارەی ئـاتەش بـەرق ذولفـەقار
زوهـــرە دوور مـەبۆ سـاتێ سـەد هـەزار
مـەشرق تـا مـەغرب بـەندەر تـا بـەندەر
گشت ئامان مەوەن وە سـاقی کـەوسەر
ئـەر هــەی سـەرافـان دانـە شـناسان
بـــینایی عـــەینان رۆشـنایی زەیـنان

شــادی کــەن شــادی عــەجەو تــەماشا
فکــر ئــەو رۆکــەن نــیەن جــای حــاشا
(خــان ئــەڵماس) یــەقین بکــەره بــاوەر
واده تــەمامەن جــیهان مــەو یــەکسەر

*****

واته: چوار گۆشەی جیهان ماته، گەوهەر ناس ئەزانێ کە چوار گۆشەی جیهان ماته، بگیر بگیر و هەراو هەنگامەیه، بشێوی شارانه، شاخوەشین وتوویه، ئەمە فەرمانی رۆژی بەرینه کە ئەبێ روو بدا، کێوەکان مار ئەیگرێ دەشتەکان سواران، لەگەڵ ئەو مارانە دابین باشتر لەوەیە کە لەگەڵ سوارەکان دابین، ژاری مار باشتر لە تێزەی تێزه دارانە، پاڵ بدەینە مارەکانەوە و چزەی مارەکان بچێژین باشترە، نە ئەوەی ئابڕوومان بدەینە دەستی تێزەدارەکانەوە، مارەکان مـوسڵمانن و رێـی خـوا ئـەناسن، بـەلاّم سوارەکان بێبڕوان و خوا ناناسن، هەرای رۆمییەکان و پیاوانی خاقان و قەیسەر، وەکوو کووللە زەوییەکان داگیر ئەکەن، زەنگییەکان و تەتەرەکانی خوێنخۆر و بێبەزەیی راوەستاون، کوردانی دەور و بەر و تورکەکانی سەرکێش رائەپەڕن، هەندییەکان گوستاخ ئەبن و سەربازەکان سەرکێشی ئەکەن، هەراو هەنگامەی پیاوانی ناودار بەرپا ئەبێ، لە شام تا حەلەب، بەڵخ و بوخارا، لە دەوروبەری چین و ئـێران ولاّتی فەغفوور و دارا، تەواوی جیهان فەرەنگ و رووس، ناڵە و دەنگی تـەپڵ و کۆس بەرز ئەبێتەوە، دەنگی پێلاّوی شەڕکەران و سمی چوارپایان، فەرەنگەکان هند و ئێران و تووران ئەگرن، دەنگی چەکەکانی پیاوانی شەڕکەر، چەخماخەی هەورە تریشقە و دەنگی تەپڵ و کۆس و ناڵەی سوارەکان، کەمەن بە دەستانی چینی وەکوو بارام سەر هەڵئەدەن، قاژەی پەیکانەکان و تیری لەشکرەکـان، پـزیسکەی ئـاور و ترووسکەی ئەستێرەکان ئەبینرێ، هەنگامەی شەڕ و هەرا و دەنگی تۆپەکان، داخ و موخابنی تیپی لەشکری پۆلاّپۆش، شەڕکەرانی خوێنی سیاوەخش، گەرد و تـۆز و

تەمی ئەسپان لە خاك هەڵئەسێ، کاکێشان ئەگرێ تا چەرخەکانی تر، هەر لە هیندوستان تا وڵاتی فەرەنگ، چەند تۆپی شەڕی دائەنرێ، لە چاڵەی قەزوێن‌دا شەڕێک پەیدا ئەبێ، چەند هەزار ئەسپی ئاڵ بەزین لە مەیدانی شەڕ دائەگەڕێ، چەند هەزار ئەسپی کوێت بە زین ئەگەڕێ بە بێ سەر و سامان، حەوت شەو و حەوت رۆژ شەڕی دین ئەبێ، ئاوی ئاشەوان لە خوێن پڕ ئەبێ، شاخنەفیری ئیسرافیل بە رووی هەورەوە، باڵدار بە چوار دەوری جیهانا ئەگەڕێ، تەختی زێڕ نیشان شایی بە گەلەران، دێنە لەوەڕگەی چوارپێیان، لە سوڵتانیە زۆربەی پادشاکان فڕ ئەبن، لە زەنگان‌دا دیوانێکی گەورە پێک دێنن، کاسەی کەللەی سەری قەیسەر ئەبێتە پیاڵە، پیاڵەی فەغفوور دەست بە دەست ئەگەڕێ، تورکەکان لە سەرەوە و کوردەکان لە داوێن کۆ ئەبنەوە، لە داوێنی کێوی سەهەنددا خوڵامەکان گرد ئەبنەوە، لەم کاتەدا گەلێ وەی و ئاپوورە پەیدا ئەبێ، لایەنگرانی بابە خوەشین ئازاد ئەبن، ئەوان ئازاد و سەربەخۆ ئەبن، وە گەنج بۆ کاکەییەکان کۆ ئەبێتەوە، بلال جاڕ ئەکێشێ و دەور دەوری یار ئەبێ، وە پزیسکی ئاور و ترووسکەی شمشێرەکان، ئەستێرەی ناهێد هەر ساتێ ئەترووسکێتەوە، خۆرهەڵات تا خۆرئاوا، بەندەر تا بەندەر، هەموویان لە سەرۆک داوای هانا ئەکەن، بەس ئەی گەوهەرناسەکان و ئەی دوڕناسەکان، بینایی چاوان و رۆشنایی هۆشەکان، شادی‌کەن شادی و سەرنجی جیهان بدەن، وە بە بیری ئەو رۆژەدا بن کە لە بیر ناچێتەوە، ئەی «خان ئەڵماس» بە چاوێکی روون سەرنجی جیهان بدە، چونکە کاری جیهان یەکسەر ئەبێ و لە ناو ئەچێ.

*****

(٢)

یاوەران ئاشۆ، یاوەران ئاشۆ

نوتق ئەزەڵەن وەرخێزۆ ئاشۆ

یانەی ئەغیاران گرد بەستەن کۆکۆ

هەی داد ئەو رۆژە گۆ و مەگۆ بۆ

دەست داران بێ دەست بێ دەستان نۆبۆ

جارچی چاڕ کێشۆ یە وادەی رۆ بۆ

فەرمان شاهی تورک و تەتەر بۆ

رۆرۆ زیادتەر ستەم بەتەر بۆ

چوار گۆشەی جیهان گرد وە سەر هەنگ بۆ

ژ زوڵم زاڵم دڵ تەواو تەنگ بۆ

دەوران بوڕنەوی دوونادوون مەیۆ

هەفت ساڵە سەد ساڵ رەهنموون مەیۆ

نە مێهر نە مۆبەت دڵ بێ زەوق مەیۆ

وەشی زەمانە کول چون تەوق مەیۆ

مونعمان موفلس گرد بێ سووید مەیۆ

ژ گەنجخانەی نەقد نائوومید مەیۆ

گەدایان عاجز لوقمەی نان مەیۆ

ژ هەر گۆشەی شار چەند بێ گیان مەیۆ

گــــــورگ بـــاتنی وه شـــاران مـــه‌یۆ
مـه‌رگ بـێ ئـه‌جه‌ل په‌ی خـواران مـه‌یۆ

حـــاجیان حـــه‌جشان نـــاڕه‌واج مـه‌یۆ
ژ بـــێ زیـــنه‌تی کـــول مـوحتاج مـه‌یۆ

قـه‌رز داران بێ شـه‌رم جـه لای خـوا مـه‌یۆ
ســاحیب قـه‌رز مـه‌حرووم بێ ته‌ما مـه‌یۆ

کـــناچان خـــه‌یلێ بـــێحه‌یا مـــه‌یۆ
وه له‌فـــز وێشـــان شـه‌وهه‌ر خـوا مـه‌یۆ

حـه‌لال ژ هـامسه‌ر سـه‌خت بـێزار مـه‌یۆ
بـــابۆ ژ فـــه‌رزه‌ن عـــاسی‌وار مـــه‌یۆ

هـــه‌زار و ســێسه‌د سـی و یـه‌ک مـه‌یۆ
ژ وه‌ســواس قـه‌حت دڵ پـڕ شـه‌ک مـه‌یۆ

پـــیران وه مـــورید بـه‌د ره‌فـتار مـه‌یۆ
مـورید نـه رووی پیر کـه‌ج گـوفتار مـه‌یۆ

یـه‌ک مـوده‌ت نـه‌فه‌س پیر وه به‌ن مـه‌یۆ
پـــیر چـــون تـۆپ کـه‌ج بـزه‌ن مـه‌یۆ

خانه‌دان بێ شـه‌وق ساف بێ نـوور مـه‌یۆ
له‌و وشک و کام تـاڵ چـون کـافوور مـه‌یۆ

چـــه‌ن ئـــاشۆ شـه‌ره‌ر زیـحه‌یات مـه‌یۆ
چـون ئـاخر سـه‌ڵات رۆی مـه‌مات مـه‌یۆ

ژ هـــەر ڕەزمئـارا مـەرگ بـێشۆ مـەیۆ

پـــەی زێـــد و حـەیات هـەیاهۆ مـەیۆ

زهـــوور خـــرۆش نـە فـەرەنگ مـەیۆ

ئـــێرانـــی زەلیـل زەدەی چـەنگ مـەیۆ

غـولغولەی ڕۆمـات سـەرووەردار مـەیۆ

وە حـــوکم مـــەوجوود کـردگار مـەیۆ

چـەند ئـەسیر، عـەبید نـە عـێراق مـەیۆ

چەند بەگلەر کوشتار چـەند دوساق مـەیۆ

فـــەڵەک گـەردوون تـۆز و تـەم مـەیۆ

چون غەوغای مەحشەر خەلق بەرهەم مەیۆ

دیـــوان ئــەعلاگـورگ و مـێش مـەیۆ

دووڕەنگ پەشیمان یەگزەنگ پێش مـەیۆ

ژ زێـــد عـــوروس سـەرحـەساو مـەیۆ

جـەلادان بـێڕەحم چـون قـەساو مـەیۆ

ژ مـــــاوای عـــێراق زرێدار مــەیۆ

پـــێشرەو مـــەهدی بـەڕ تـا بـار مـەیۆ

ســـین و ئـەلف و مـیم وە نـامش مـەیۆ

ســـەراســـەر جـــیهان وە کـامش مـەیۆ

هــەفتا و دوو دیـن وە یـەک دین مـەیۆ

سـەر مـەزهەب نـە دەست بنیامین مـەیۆ

نــوتق (خــانئەڵماس) ئــێدگــوفتار مـەیۆ

دەست دیـــــــن شـــا ئـــاشکار مـــەیۆ

*****

واتە: ئەی یاران شەڕ و هەرا بەرپا ئەبێ، ئەمە فەرمانی ڕۆژی بەرینە و شەڕ و کێشە دێتە دی، ماڵی بێگانە کان لە پشت سەر یە کدان، هەی هاوار بۆ ئەو ڕۆژە کەوت و ویرەی تیا ئەبێ، خاوەن دەسەڵاتە کان بێدەسەڵات ئەبن، جارڕچیان جارِ ئە کێشن کە ئەوا بەرەبەیانە، فەرمانی شایی تورك و تەتەر دێتە دی، هەر ڕۆژ ستەم زیاتر ئەبێ، چوار گۆشەی جیهان پڕ لە پیاوانی شەڕی ئەبێ، لە ستەمی ستەمکار دڵ و دەروون تەنگ ئەبێ، ڕۆژگار هێشتا جوانە و ئەو خاوەنی دوو نادوونە، لە حەوت ساڵەدا سەد ساڵ خەڵك ئەخاتە بەرەوە، بەڵام خۆشەویستی لە دڵە کاندا نامێنێ، خۆشی زەمانە وە کو ملوانکە ئەبێ، خاوەن سامانە کان بێسامان ئەبن، لە گەنج و سامان نائومێد ئەبن، گەدا کان بە هیوای پارووێك نان ئەبن، لە گۆشەی هەر شارێکدا هەندێ بێ گیان ئەبن، گورگی دەروون لە شارە کان بلاّوە ئە کەن، مەرگی بێ ئا کام بە دووی دوژمنانی دین دادێ، حاجی یە کان حەجیان ناڕەوا ئەبێ، بە هـۆی بـێ ڕێگـایی و نـالەباری هەموویان هەژار ئەبن، قەرزاران لە لای خوا شەرمەزار ئەبن، خاوەن قەرزە کان لە قەرزی خۆیان بێبەری ئەبن، کچە کان گەلێ بێ شەرم ئەبن، بە زمانی خۆیان داوای مێرد ئە کەن، ژن لە مێردە کەی بێزار ئەبێ، منداڵ لە باوکی یاخی ئەبێ، ساڵی هەزار و سێسەد و سی و یە کی کۆچی ئە کا، دڵ لە دوو دڵی و قاتی و قڕیدا پڕ لە شك و گومان ئەبێ، پیران لە گەڵ لایەنگرانیا بەدڕەفتار ئەبن، لایەنگر لە گەڵ پـیرا قسـەی خراپ ئە کا، ماوەیێك هەناسەی پیر بەند ئەبێ، هەناسەی پیر وە کوو تۆپ هەڵە ئە کا،

بنەماڵە کان تاسەیان لە دڵ دانامێنێ، لێوە کان وشک و کامە کان تاڵ وەک کافوور ئەبێ، چەند بشێونە و هەرا بۆ خەڵک دێتە دی، لەو هەنگامەدا رۆی مەرگ ئەبێ، لە هەر شەڕێکدا هەندێ ئە کوژرێ و مەرگ دێتە دوویان، هەندێک لەم هەرایە بێ نیشتمان و ئاوارە ئەبن، شۆڕش و کوشتار بێ ئەندازە ئەبێ، ئەمەش ئەبێتە هۆی پرس و جۆی پێشەوایان، ئەوسا خرۆش و غەوغا لە فەرەنگدا پەیدا ئەبێ، ئێرانی یە کان گیرۆدەی شەڕ و هەرا ئەبن، هێرشێکی گەورە بەرپا ئەبێ، هەمووی ئەمانە بە فەرمانی خوا ئەبێ، چەند دیل و یەخسیر لە عێراق دێت، چەند بە گلەر و گەورە پیاو ئە کوژرێ و چەندین کەس زیندانی ئەبێ، لە چەرخی گەردوون‌دا تۆز و تەم بەرپا ئەبێ، ئەم هەرا و غەوغایە ئەڵێی لە رۆژی پەسلاَن دێتە دی، دیوانی هەرە بەرزی گورگ و مەڕ ئەبێ، دووڕووە کان و دوورەنگە کان پەشیمان ئەبنەوە و یە کڕەنگی دێتە بەرەوە، پاشان لە رووسەوە هێرش دێننە سەر ولاَتە کەمان، پیاو کوژان بە بێ بەزەیی خەڵک ئە کوژن، لە مەڵبەندی عێراق پیاوێکی زرێدار سەرهەڵئەدا، ئەو پێشڕەوی مافی مەهدی‌یە و وشکی دەریا ئە کەوێتە ژێر رکێفی، ناوی ئەو سین و ئەلف و لامە (سام)، سەراسەری جیهان بە کامی ئەو ئەبێ، هەفتاو دوو دین ئەبێتە یەک دین، و رێبازگە کە ئە کەوێتە دەستی بنیامین، قسەی (خان ئەڵماس) هەروایە.

*****

(٣)

یاران سەرد مەبۆ، یاران سەرد مەبۆ
دەوران فانی دەور سەرد مەبۆ
چەند مەردان خاس وەنامەرد مەبۆ
شۆنبەواران وە رای، راس وەرگەرد مەبۆ
حوبب حەق نە قەلب یاران کەم مەبۆ
رۆشنایی زەینان چون پای شەم مەبۆ
یاران جە قاپی حەق وارەم مەیۆ
وە ئەمر شەیتان خاتر جەم مەیۆ
شەرارەی قەلبان مەیۆ وە یەخ بەن
نەخش یاریشان ساف مەبۆ هۆرکەن
گورگ باتنی پڕ مەکەی گەزەند
نە شاران خاس خراو مەکەی چەند
قەدیم خوفتەگان چەند مەیۆ بێدار
چەند ژ بێداران خوفتە مەیۆ خار
چەند (بەصەر) بینا دەست دڵ تەیار
مەیۆن وە بدەوکەش شەرمەندەی شەکبار
چەند مەردان خاس مەمانۆن وە حاڵ
نە سەدای یاری لاڵ مەیۆن چون لاڵ

چەند ژ شەرت داران شەرت مەکەن بەتاڵ

مـەبۆن وە نـەزان سـەرسەری حـاڵحاڵ

کشـمات مـەیۆ دەنگ نە سـەدای یـاری

بـوڵەند مـەو سەدای تـەپڵ شـەکـباری

ســاحیب ئــوجاخان پـەی دنـیاداری

مــە کــەرن بــنای مـەردوم ئـازاری

هــەر تــاکە سەدای یـاری مەو بوڵەند

بـوڵەند مــەو ســەدای نـاڵەی ریشـخەند

رای حەق تەڵخ‌مەیو رای‌ناحەق چون‌قەند

ئەو وەخت مەیۆ وەخت قەرار چەنی هەند

بـۆی یـاری ژ لای یـەکـڕەنگی یـاران

مەبۆ وە بۆی مـوشک قـوتووی عـەتاران

گــوم نــیشان مــەیۆ نشــانە داران

گــوم قـەتار مـەیۆ سـاحیب قـەتاران

نــە زوڵــم زاڵـم دڵ مـەیۆ وە تـەنگ

خــوار و زار مـەیۆ یـاران یـەکـرەنگ

ڕەنگـباز مـەردان دنیا مەکەی تـەنگ

دەنگ دەنگــداران مـەدۆزۆ وە دەنگ

قاپی شاحەیدەر جـای هـووهووی یـاران

مـوراد دەهـەندەی کـول مـەتڵەب داران

سـان سـلسلە نـيەن چـون جـاران
کـەم مـەيۆ سـەدای زەنگ زەواران
بگـێرن دامـان پـادشای کـەرەمدار
وە يـەقين پـاک بـلاڵن وە زار
نـەی عـەسر سـەردە يـار ياهوو کـەران
نـەچۆ وە زايـە رەنـج رەنـجبەران
بـەڵکە هـەر يـارێ زەردە گـڵ خـاک بـۆ
ژ تـير تـانەی دەروون بـێباک بـۆ
(ئەڵماس) کـەمتەرين شـەخس تـانە کـێش
سـەردی را نـەدی يـار نـە قـەلب وێش

*****

واتە: ئەی یاران ژیان سارد ئەبێ، چەرخی گەردوون بە جارێ سارد ئەبێ، چەند پیاوی چاک نامەرد و بێ دەمار ئەبێ، بە رێی راست بڕۆن چونکە هەندێ لە رێـی راست دەرئەچن، دۆستی و خۆشەویستی خوا لە دڵەکان کەم ئـەبێتەوە، رۆشـنایی زانست وەکوو شەم کەم ئەبێ، ئەی یاران هەندێ لە درگای خوا دەرئەچن، بە فەرمانی ئەهریمەن دڵنیا ئەبن، پزیسکی دڵەکان وەکوو سەهۆڵی لێ دێ، نەخش و نـیگاری یارمەتی ئەوان لە ناو ئەچێ، دەروونی ئەوان وەکوو دەروونی گورگ پڕ لە رق و قین ئەبێ، چەند شاری باش وێران ئەبێ، چەند کەس کە لە مێژ خەوتبوون وریا ئەبنەوە، وە چەند کەس لە وریاکان ئەخەون، وە چەند پیاوی وریا و هوشیار، ئەبنە دەستکێش و

هەندێکیش شەرمەزار ئەبن، وە چەند پیاوی چاك هەر وەكوو خۆیان ئەمێننەوە، وە بە هۆی بانگی یارسان لاڵ و بێ دەنگ ئەبن، هەندێ لە پیاوانی چاك پەیمانی خۆیان هەڵئەوەشێنن، هەندێك ئەبنە گێل و نەزان، وە بە هۆی بانگ و نەوای یارسان مات ئەبن، وە دەنگی شك و گومانی ئەوان بەرز ئەبێتەوە، خاوەن وەجاخەكان بۆ خۆش ویستنی جیهان، دەست ئەكەنە ئازاردانی خەڵك، كاتێ كە بانگی یارسان بەرز ئەبێتەوە، ئەوان دەست ئەكەنە گاڵتە و تیتاڵی، ڕێی خوا تاڵ ئەبێ و ڕێ ناخوا وەكوو قەند شیرین ئەبێ، ئەوسا بڕیارێك دەرئەچێ، بۆنی خۆشی یارسان لە لای پیاوانی یەك ڕەنگ، وەكوو بۆنی موشكی بۆن فرۆشانی لێ دێ، نیشانەی نوێنگەی خوا لە ناو ئەچێ، وە خاوەنی قەتارەكان لەم هەرایەدا ون ئەبن، و لە ستەمی ستەمكار دڵەكان تەنگ و خەمبار ئەبێ، یارانی یەكڕەنگ زویر و زەبوون ئەبن، پیاوانی دوو ڕوو/ جیهان بۆ خەڵك تەنگ ئەكەن، وە بە دەنگی ناڕەوایان خەڵك بە تەنگ دێنن، دەرگای شاحەیدەر ئەبێتە شوێنی پاڕانەوەی یاران، ئەو یارمەتی دەری هەموو یاران ئەبێ، بەڵام ڕێژەوانی ماف وەكوو پێشوو نابن، وە دەنگی بینەران كەم ئەبێتەوە، تا هەموو دەست ئەگرنە داوێنی شای هەرەبەرز، دەسا بە دڵێكی پاك و خاوێنەوە بپاڕنەوە، لەم ڕۆزگاری سارده یار سەر هەڵئەدا، ئیتر ڕەنجی ڕەنجبەران لە ناو ناچێ، بەڵكوو هەر یارێ كە دڵپاك بێ، لە تیری تانەی كەسانی تر بێباك ئەبێ، (ئەڵماس) كەمترین كەسی تانە كێشە، لەم ڕێی سارده دڵی پڕ لە تیشكی خوا ئەبێ،

*****

(٤)

یـاران ئـیزهار بـۆ، یـاران ئـیزهار بۆ

شـەمەێی ژ وەسـف زهـوور ئیزهار بۆ

گۆش بدەن یاران هەر کەس هوشیار بۆ

فەرامۆش نە کەی هەرکەس گـۆشدار بـۆ

زەمـانە وەی تـەور پـڕ سـتەمکار بـۆ

هــەرجــا یــارێوەن زەلیـل زار بـۆ

جــوملە بــەدگۆیان بـە ئـیعتبار بـۆ

دەور نــە کـام دڵ فـتنە و شـەرار بـۆ

دەور درۆ بــۆ راست نــادیار بــۆ

راست وە شان و سەنگ کـۆنە مـەزار بـۆ

بــەدگۆ وە مـابەین جـفت ئـیقرار بـۆ

هــامیار وە هــامیار سـتێزە بـار بـۆ

حەق وەش گوڵ وەردە مەلەک تەیار بۆ

لاقـەید نـە دوعـای سوب و ئێوار بۆ

باوەڕ ژ دین بۆزەین پـەردەی تـار بۆ

وە کەس کەس مەوین واحدولقەهار بـۆ

ســاحیب یـەقینان دوور ژ کـردار بـۆ

بـەعزیشان داخـڵ لوقـمەی موردار بۆ

سەدای یا عەلی ئکسیر وە یار بۆ
گرۆی یار وە نام خوار نادیار بۆ
موددەتێ دنیاوەی تەور قەرار بۆ
هەر ئاتەش‌خانە یەخ وە خەروار بۆ
یێ بەعدش وادەی هەن هەزار بۆ
روخسەت ژ مەهدی شای ساحبکار بۆ
گورگ باتنی وێڵ نە هەر شار بۆ
قەتڵ و کوشتارش وە بێ شمار بۆ
موستەفا مەئموور یاران و خوار بۆ
مەرگ فراوان بۆ دەرد نادیار بۆ
وەی‌تەور دەرد مەرگ وە بێ‌مدار بۆ
ژ هەر لا سەدای هاوار هاوار بۆ
یار هاوار وە جەم خوار و ئیمامان
ژ هەر لا مەیۆ سەدای ئەلئەمان
جیهان تەنگ مەبۆ ژ خەوف خایین
روخسەت مەسانۆ ژ شای بنیامین
مەیل مەرحەمەت شای ساحیبکار بۆ
بنیامین شاهۆ بارخانەش بار بۆ
هەرجە بۆی عەتارکارخانەی یار بۆ
وە بار بنیام تەمام تەیار بۆ

چەند قەتار ئوشتر قەتار قەتار بۆ

جوملە بارشان عەتر عەتار بۆ

بنیامین سەرمەست وەکلیدار بۆ

قەتار راهی بۆ بارخانەش بار بۆ

وادە هەر وادەی سای ساجنار بۆ

مەنزڵ وە سەرکۆی سەهەن قەرار بۆ

دوو بارخانە بەش وەتار بار بۆ

وە دەست بنیام قسمەت دیار بۆ

بۆی عەتر بەهەشت شادی یاران بۆ

وەبا و تاعوون گردی خواران بۆ

سەراسەر جیهان گشت سەربسات بۆ

تەمام (کُلُ شَیء) زندەی حەیات بۆ

هەفتا و دوو دین مەبۆ وە یەک دین

پادشا هەر سایەی وەزیر بنیامین

زەلیل زاڵم وە یەکجا جەم بۆ

تەمام بێ پەروا لاقەید ژ هەم بۆ

گورگ و ئاهوو و مێش، شێر چەنی شکار

وەحشیان کۆ بێ زۆر و زەوەردار

هیچ یەک نیگای بەد نمەکەی وەکەس

کەس قادر نیەن بکێشۆ نەفەس

تـەپڵ سـاحیبکار سـەدای بـوڵەن بۆ

ئەو وەخت کە وادەی هـەزار و ئـەن بـۆ

یـارسان هـەرکـەس وە بـەخت وێتان

کـردار کـەردە مـەیۆ وە رێـتان

هەرکەس نامەی وێش مەگێرۆ وە دەس

خاس مەدەن وەخاس گەس مەدەوە گەس

یـارسان زهـوور مـەولا وەی تـەورە

وە شـاوە ئـادەم ئـەو عـەهد و دەورە

وە شـەرتێ خـاکـتان ژ زەردە گـڵ بـۆ

سـاحیب مـایە بـۆ دۆست هـام دڵ بـۆ

نـوتق قـەدیمەن حـەق دادەن وایـە

ئـی نـوتق نـیهان بـۆ تـا وەخت وایـە

نـوتق (خـان ئـەڵماس) خـەتم کـەلامە

بـێشک هـەر زهـوور هـا وەو ئـەییامە

*****

واتە: ئەی یاران هەموو شتێک ئاشکرا ئەبێ، باسێک لە سەر هەڵدانی شاتان بۆ ئەگێڕمەوە، گوێ بدەن یاران هەرکەس کە وشیارە، لە بیرتان نەچێ هەرکەس کە گوێ ئەدا، زەمانە بەم جۆرە کە ستەمکار بێ، هەرجێ یارێ بێ زار و رەنجوور ئەبێ،

زۆربەی بەدگۆیان ئەبنە خاوەن بڕوا، رۆزگار بە پێچەوانەی ئـارەزووی دڵ پـڕ لە ئاژاوە ئەبێ، زەمانەی درۆ ئەبێ و راستی و دروستی لە ناو ئەچێ، راستی وەکـوو گۆڕێکی کۆنی لێ دێ، بەدگۆ لە نێوان پێ لێ‌نان و دەربڕین ئەمێنێتەوە، یار لەگەڵ یارا لە شەڕ و هەرادا ئەبن، ماف وەکوو گوڵ جوانە و کەسێک کە وەکوو فرێشتە بێ، لە پاڕانەوەی بەیانی و شێو بێ‌نیاز بێ، ئەم چەشنە کەسانە بەینی خۆیان بڕوایان ئەبێ، کەسێک بە بیری کەسێکی ترەوە نابێ جگە لە خوای مەزن، خاوەن بڕوایان دوور لە کردەوەی باش ئەبن، هەندێکیان بە پاڕووی مردار تێر ئەبن، دەنگی یا عەلی لە ناو خەڵکا لە لایەن یارەوە دێ، یاران بە بێگانەکان و بێ‌دینان خۆیان پـێوەند ئـەدەن، ماوەیێک جیهان بەم جۆرە ئەمێنێتەوە، لە هەر ئاورخانەیێک‌دا سەهۆڵ بە خـەروار پەیدا ئەبێ، پاشان ماوەی مژدەی ساڵی هەزار ئەبێ، هافی مەهدی شای خاوەن‌کار ودمی خەڵک ئەدا، گورگی دەروون لە هەر شارێک‌دا ئـاوارە ئـەبێ، لەو دەمـەدا کوشتاری خەڵک بێ‌ژمار ئەبێ، مستەفا داودان راسپێری یاران ئەبێ، مـەرگ زۆر ئەبێ و دەرد و ناخۆشی پەرە ئەستێنێ، بەم جۆرە دەرد و مەرگ بە ئارامی دێتە دووی خەڵک‌دا، لە هەر لا دەنگی هاوار هاوار بـەرز ئـەبێتەوە، یـاران هـەموویان داوای کۆمەک لە پێشەوایان ئەکەن، لە هەر لاوە دەنگی هانا هەی هانا دێتە گوێ‌دا، جیهان لە ترسی دڵپیسان تەنگ و تاریک ئەبێ، وە بنیامین ودم لە شای جیهان وەرئەگرێ، شا بەزەیی دێتە هەموو کەسێک‌دا، بنیامینی شاهۆیی بارخانەی خۆی بار ئەکا، هـەر لە بۆنی بۆن فرۆش کارخانەی یار دائەمەزرێ، و بە باری بنیامین یەکسەرە ئامادە ئەبێ، چەند قەتار وشتر لە پشت سەری یەکتر دێن، باریان پڕ لە بۆنی خۆشی بۆن فرۆشانە، بنیامین سەرمەست بادەی خوا و خاوەن‌کلیل ئەبێ، قەتار بارخانەکەی بار ئـەبێ و ئەکەوێتە رێ، پەیمان هەر پەیمانی هەتاوی خوایی ئەبێ، وە یاران لە کێوی سەهەنددا نوان ئەگرن، دووبارخانە ئەبێتە هی یاران، و بە دەستی بنیامین بەش ئەکرێت، بۆی بۆنی خۆشی بەهەشت بە لووتی یاران ئەگا و ئەوان شاد ئەکا، بای چاوە قووڵکە ئەبێتە

بەشی گاوران و دوژمنانی دین، وە سەراسەری جیهان بۆ یاران ئەبێتە سەربسات، وە هەموو شتێ بۆ ژیان پەرە ئەستێنێ، حەفتاو دوو دین ئەبێتە یەک دین، سێبەری پادشا بنیامینی وەزیر ئەبێ، پیاوانی زەبوون و ستەمکار لە جێگایێکدا کۆ ئەبنەوە، هەموویان لە بەرابەری یەکدا بێ پەروا ئەبن، گورگ و ئاسک و مەڕ و شێر، کێوی یەکانی کێو بە هێز و بێ هێز، هیچ کامیان سەرنجی خراپ بە یەکتر نادەن، هیچ کەسێ ناتوانێ هەناسە هەڵکێشێ، تەپڵی شا دەنگی بەرز ئەبێتەوە، ئەوکاتە دەمەدەمی هەزار و هەند ئەبێ، ئەی یارسان! هەرکەسێ ئەبێ بە بەختی خۆی سەرنج بدا، چونکە هەرکەس بە کردەوەی خۆی هەڵیئەسەنگێنن، هەرکەسێ نامەی خۆی ئەدەنە دەستیەوە، چاک ئەدەنە چاک و خراپ ئەدەنە خراپ، ئەی یارسان! سەر هەڵدانی سەرۆک بەو جۆرە ئەبێ، خۆزگەم بە پیاوی ئەو زەمانە، بە مەرجێ کە دڵیان پاک و خاوێن بێ، خاوەنی مایە بێ و لەگەڵ ئاوەلاّنا یەکدڵ بێ، ئەمە قسەی رۆژی بەرینە و خوا ئەوەیە بەخشیوە، ئەم قسە ئەشارێتەوە تاکوو کاتی خۆی بگا، قسەی «خان ئەلماس» دوایی قسەکانە، بێ گومان سەر هەڵدانی شا لەم رۆژانەدا روو ئەدا،

*****

(٥)

یــــاران حـــەق وەش، یـــاران حـەق وەش

بـــیان بشـــنەوان یـــاران حـــەق وەش

مسکـــین، فـــەقیران جـــەور جـەفا کـەش

فەردا رۆی حەساو هەر یەک شاریێ بەش

ژ سـەنەی هـەزار، سێسەد و سـی و شـەش

بـــۆی حـــەق مـــەیۆ ژ قـــاپی ئـــاتەش

ئـەو جـام جـورعە بـنیام مـەکـەی بـەش

ژ بـــۆی عـــەبیرش یـــار مـەبۆ سـەرووەش

نـــوورواران مـــەبۆ ســـارا و کـۆ و کـەش

نـــە جـــای یـەخ بـەنان مـەخێزۆ ئـاتەش

مـــەلەک تـەیاریێ حـەرف و کـەلام وەش

بـــەرمەشۆ نـــە قـــەڵب وە حـوکم ئـاتەش

رەهـــــــنمایان بـــەش بـــڕیای بـــێبەش

بـیوەری و مـەحرووم رووسـیا و روو رەش

بـــەرمەشۆ نـــە قـــەلب تـاریکی هـەوەش

رۆشـــن مـەو وجـوود وە حـوکم ئـاتەش

مـەیۆ وەکـەرەم هـەم حـەق و حـەق وەش

بـۆی یـاری وە یـار حـەق مەکەرۆ خـوەش

وەی تەور کوورەی عەشق مهران وە تاو بۆ
حەقگۆ پەی حەقگۆ چون تشنەی ئاو بۆ
ئاشنا پەی ئاشنا نە خورد بۆنە خاو
مەگێلاْن پەی هەم وە تاجیل و تاو
یەک موددەت یاران وەی تەور مەو سەروەش
ژ نۆ هەمرەنگێ مەرژۆ ئاتەش
سێ رۆ مەگێرۆ مەهتاب مەهوەش
نشانەی جەنگەن کینەی کەشاکەش
ئێران و توران، هند چەنی حەبەش
زەنگی زەنگەوار جەم زەرد و رووڕەش
جومجومەی جیهان مەیۆ سپاکەش
مەرکەب سواران ماران کۆ و کەش
ماران بەش دارەن سواران بێبەش
ماران یار مەون وە حوکم ئاتەش
ئەوەن سپای خوار وە بێ شمار بۆ
گردی یار وە نام خوار نادیار بۆ
ژ مولک عێراق مەیۆ سەرداری
چون سام وەرین گران سواری
ئەو هەم وە ئیسمەن هەم سالەن نامش
عالەم مەلەرزۆ وە زۆر سامش

ئـــــەو زەڕێ نــــە زات ســـاحیبکار دارۆ
ژ دیـــدەش غـەزەب پـەی خـوار مـەوارۆ
ســـاحیب زاتـــەن ئـــەو نـــەخان ئـاتەش
کـــوشتار مـــە کـــەرۆ لەش وە بـــان لەش
نـــە کـــوشتار ســـام ساحیب زات و زوور
ئسـرافـیل نـە عـەرش دەم مەدەی وە سـوور
نـــە کـــوشتار ســـام نـە غـوڕشت سـوور
پـــەیدا مـــەو مـەهدی مـەولای لاقسـوور
ســـەیف دوو ســـەرش مـــە کـێشۆ شـەرار
غـلاف کـەش مـەکـەی پـەی کـوشتار خـوار
بـــەرق دەم تـــێغ پـــەنجەی شـــاحەیدەر
لاشـــە کـــۆ مـــەیۆ ســـارا و دەشت و دەر
ئـــاتەش مـــەوارۆ ژ ســـەیف دووســـەر
مـــــەخێزۆ لێشـــان شـــەرارەی شـــەرەر
ژ بـــــــڕشت تـــێغ زۆر شـــا حـــەیدەر
زەڵاڵـەت مـەکـەی حـووت چـەنی بەقەر
خـــواران ژ هـــەیبەت جـــەور بـێ‌سامان
عـــاجز مـەون ژ جـەنگ مـەخوازن ئـامان
مـــوسڵمان مـــەون ج گـــەورج کـــافەر
مـەکـەن زیـارەت ئـەو سـەیف دوو سـەر

تـــەمام زیـــحەیات دنـــیا و بـــەحر و بـــەر

سـەف سـەف، سـەف مـەدە نـەدەور حـەیدەر

پـــەرێ یـــارسان دەور مـــەکـــەی یـــەکســـەر

مـــوجاور مـــەیۆ سـپای نـــیکی چـــەر

نـــۆسەد نـــۆسەد دەی سپای شـاخوەشین

مـــەقامات وانـــان پـــەرێ زەوق دیـــن

زەمـــزەمەی نـــۆسەد تـــەپڵ ســـاحیبکار

پـــڕ ســـەدا مـــەبۆ جـــیهان بـەڕ تـا بـار

ســـەراســـەر ســـپا چـــەند هـــەزار هـــەزار

هـــەتا ســـەهەند کـــۆ مـــەگـێرۆ قـەرار

نـــۆسەد دە وە بـــەزم شـــیرین کـــەلامان

ســـان مـەدەن سپا یـەکـڕەنگ غـولامان

شـارەزوول فـەرمان مـەخفی خـان ئـاتەش

وەگـــردی یـــاران ئـــەو رۆ مـــەکـــەی بـــەش

قســـمەت مـــەکـــەرۆ شـا وە دەس وێش

هەرکەس یەکڕەنگەن کۆشکێ مەدەی پێش

جـــەمـــاران پـــاک ریـــازەت کـــێشان

هـــەر یـــەکـێ شـارێ شـامەدەی پـێشان

فکـر و خـەیاڵ کـەن هـەرکەس کـە خـامە

یـــاد ئـــەو رۆکـــەن وەش ئـــەو ئـەییامە

ئیسه دەفەرد جە نوتق (خان ئەڵماس)
وە قەوڵش مەیۆ یاران ئیخلاس

*****

واتە: ئەی یاران ڕێگەتان چاکە، وەرن قسەی راستەقینە ببیسن، هەژاران ستەم ئەکێشن، لە رۆژی ژماردا هەرکام لەوان پاداشتێکیان بەر ئەکەوێ، لە ساڵی هەزار و سێسەد دو سی و شەشی کۆچی، بۆی راستەقینە لە درگای ئاتەش بەگ هەڵئەسێ، ئەو قومێ بادە لە جامی بنیامین لە نێوان یاران بەش ئەکا، و لە بۆنی خۆشی ئەوە یار سەر خۆش ئەبێ، دەشت و کێو تیشک باران ئەبێ، لە جێی سەهۆڵبەندان ئاگر هەڵئەسێ، فریشتە خۆیی قسە خۆش، بە فەرمانی ئاتەش بەگ دڵەکان داگیر ئەکا، رێنمایان و رێ پیشاندەران کە لە بەشی خۆیان بێبەری ئەبن، لە بەرابەری خوادا نائومێد و روو رەش ئەبن، تاریکی دڵەکان دائەگرێ، و بە فەرمانی ئاتەش بەگ جیهان روون ئەبێتەوە، خوا بەزەیی دێتە هەموو کەسێکدا، و بۆنی خۆشی یارسان دڵی یاران خۆش ئەکا، بەم جۆرە کوورەی ئەوین لە دڵەکاندا کاری کرد، و یاران بۆ بیستنی قسەی خوا تینوویان ئەبێ، ئاشنا بۆ ئاشنا نە خوردی هەیە و نە خەو، و بۆ یەکتر بە پەلە ئەگەڕن، ماوەیێک، بەم جۆرە سەرمەست ئەبن، تا ئەوەی هاوڕەنگی ئاگر ئەبن، ئەو سا سێ رۆژ مانگەشەو جیهان داگیر ئەکا، ئەمەش نیشانەی شەڕ و کینە و کێشە کێشە، هەندێ لە خەڵک ئێران و توران و هند و حەبەش، وە زەنگەوار لە بەرابەری خوا نافەرمانی ئەکەن، سپاییەکان لە جیهان دا ئەکەونە جم و جووڵ، ئەسپ سوارەکان و ماران لە کەژ و کێودا ئەکەونە هەوڵ و تێکۆشان، مارەکان ئەبنە خاوەن بەش بەڵام سوارەکان بێبەهرە ئەبن، مارەکان بە فەرمانی ئاتەش بەگ ئەبنە یار و هاودەم، لەشکری بێگانەکان ئەوەندە زۆر ئەبن، کە هەمووی یاران لە بەرابەری ئەوانا دیار نابن، لە وڵاتی عێراق سەرۆکێک دێ، وەکوو سام سوارێ بە هێز ئەبێ، ئەو ناودارە و ناوی سامە، هەمووی خەڵک لە هێزی ئەو ئەترسێ، ئەو تۆزقاڵێک لە خاوندکار ئەچێ، وە بۆ بیگانەکان لە چاوی رق ئەبارێ، ئەو خاوەن شکۆیە و شکۆی لە ئاتەش بەگەوە وەرئەگرێ، و

بێ‌دینان ئەکوژێ لەش ئەکەوێتە سەر لەش، و لەکوشتاری سام ئەو خاوەن شکۆ و هێزە، ئیسرافیل لە ئاسمانەوە شاخنەفیر لێ ئەدا، و لەکوشتاری سام و لە دەنگی شاخنەفیر، مەهدی سەرۆکی هەرەبەرز سەری هەڵئەدا، شمشێری دوو سەری باپیری ئەکێشێ، و بۆکوشتاری ناحەزان و دوژمنانی دین لەکێلان دەری ئەهێنا، لە بریقەی شمشێری پەنجەی ئەو شێرە، لاشە لە دەشت و کێوا کۆ ئەبێتەوە، لە شمشێری دوو سەری ئاور ئەبارێ، لەوە پزیسکی ئاور هەڵئەسێ، لە برشتی شمشێری عەلی، نەهەنگ و مانگا ئەکەونە گریان و زاری، بێ دینان لە ترس ئەودا، لە شەر زەبوون ئەبن و داوای هانا ئەکەن، ئەبنە موسڵمان چ گەور و چ بێ دین، ئەو شمشێرە دوو سەرە ماچ ئەکەنەوە، و تەواوی گیاندارانی دەشت و دەریای ئەم جیهانە، ریز ریز لە بەرابەری عەلی‌دا رائەوەستن، بۆ یارسان رێ ئەکرێتەوە، و لەشکری نیکی چڕ ئەبنە ئاوسێیان، ئەوسا لەشکری شاخوەشین کە بە نۆسەدە ناسراوە، ئەکەونە پاڕانەوە لە خوای گەورە و گران، وت و ویرەی لەشکری نۆسەد نۆسەد دەو دەنگی تەپڵی خاوەندکار، لە دەریا و دەشت دەنگی دایەوە، سەراسەری لەشکر چەند هەزار هەزار، تاکوو کێوی سەهەند رائەوەستن، لەشکری نۆسەد نۆسەدە بە بەزمی پیاوانی قسە خۆش، لەگەڵ خولامانی یەکرەنگ‌دا سان ئەدەن، لە شارەزووردا فەرمانی شاراوەی ئاتەش بەگ، لە ناو یارانی بڵاو ئەبێتەوە، ئاتەش بەگ ئەوە بە دەستی خۆی دابەش ئەکا، و هەرکەس کە یەکرەنگ بێ بەشێک بە ئەو ئەدرێ، لە مارانی پاک کە بۆ خوا کار کەن، بە هەر کام شارێک ئەسپێرێ، هەرکەسێک کە بیری خاوە ئەبێ بیر بکاتەوە، وە یادی ئەو رۆژە بکا و خۆزگە بەو رۆژە، ئێستا دە هۆنراو لە قسەکانی (خان‌ئەڵماس) دێنین، یارانی خۆشەویست ئەوە وەرئەگرن.

*****

(٦)

هـۆشیاران هـۆش، هـۆشیاران هـۆش
گـۆش بـدەن یـاران هـۆشیاران هـۆش
نـوتق ئـەزەڵ ڕۆ شـای قـرمزی پـۆش
فەرموودەی حەقەن مەکەن فەرامۆش
ئـــاینەی زێــڵم ئـاوەردەن خــرۆش
بواچم زهـوور بـادەی کـەوسەر نـۆش
جە ساڵ هـەزار، سـەد و سـی و چـوار
واتـــەی وەریــنان بـــواچـــم گــوفتار
پـــادشایێ مــەیۆ بــە نــام عــەبباس
ئـەولادەی سـەفی ئـەو بـیەن وە راس
ژەو بـەعد نـادرێ مــەکێشۆ شـەرار
سـپایِ خــارجــی فــرار مــەو فــرار
مـــەسافش وێــنەی وەریـنان مــەیۆ
عــەدل عــەداڵــەت قــەدیمان مــەیۆ
موددەتێ نەو تەخت شـاهی قـەرار بۆ
دیــوان حــوکمش هــەنی هــەزار بۆ
تـازەڕەی جـە زات حـەق نـەبارش بۆ
عــەدڵ عــەداڵەت جـە ڕەفتارش بۆ
نەو دەم کە قەلبش جە نوور عـاری بـۆ
زوڵـــم زەڵاڵــەت، سـتەمکاری بــۆ

ریشەی جەرگ وێش، مەرگش هانەدەس

جە تێغ میسری ئەو مەکەرۆش قەس

ژەو بەعد چەندین شا مەگێرۆ قەرار

هەم جەنگ هەم راحەت جە ئێران دیار

یەکێ پەیدا مەو جە عێل قاجار

نە تەخت شاهی مەگێرۆ قەرار

ئەو ناسر وە نام عەداڵەت مەیۆ

بەدخوا و بەدگۆ خەجاڵەت مەیۆ

پەنجا ساڵ ئەو شا سەڵتەنەت مەیۆ

وەش عەهد و ئەییام وە رفعەت مەیۆ

مەئموور مەرگیش رەزا نام مەیۆ

شاهیش پایماڵ ناتەمام مەیۆ

سێ فەرزەن ئەو ژ نۆ شا مەیۆ

نەسڵ ئاخرین ئەحمەد نام مەیۆ

یەکێ پەیدا مەو جە پۆپەی ئەییام

نەسڵ قاجاران مەکەرۆ تەمام

شەرارەی زۆرش مەکێشۆ شەرار

موددەتێ وادەی شاهیش بەرقەرار

یەک مودەت دەوران خاس بەرقەراربۆ

نشانەی گوڵشەن عاڵەم دیار بۆ

هەزار و سێسەد هەنی زیاد تەر

ئاسار تەڵخی مەکێشۆ شەرەر

ساڵ تاریخش سێسەدو پەنجاو هەشت
چوارگۆشەی جیهان مەیۆ وە جەمشەت
گـــردی مــلەتان مــە کــەرن خـرۆش
هوون وێنەی لافاو مەجۆشۆ وە جۆش
سەدای قەوا قوو هەی هەڵای فەرەنگ
ئێران زەلالەت زەلیـل زەدەی جـەنگ
جە یەک لا مەرگەن جە یەک لا قەحتی
یـەک لا زوڵـم زۆر بێچاران سـەختی
مــە کــەرۆ حــاشا بــا بۆ نـە فـەرزەن
مەواچـن وە یـەک حـەرف نـاپەسەن
زارۆ جـــە دایــەش مــەیۆ دڵ ئــازار
حــەڵاڵ جـە هـامسەر مـەکـەرۆ فـرار
زەڕێ رەحم نەقەلب ساحیب رەحم نیەن
حـــاجیان کــابە جــە یــادان شــیەن
نــە زکــر تــەسبیح سۆفی دەروێشان
نــە جــای عــبادەت ریـازەت کێشان
تەمام خـەلایق هـەرکەس پـەرێ وێش
وەسوەسەی شەیتان مەکەرن وە پێش
خــەریدار نـە فکـر حیلەی رەدبـازی
حـەق وە نـاحەق کـەر تـەرازوو بـازی
نە رەحم نە مروەت نە دین نە ئینساف
پـەرێ دنـیایێ مـە کـەرن ئجحاف

نــه عـاڵەم دەسـتوور ئـەمانەت کـەرۆ
نــه سـۆفی جـه رای دیــانەت بـەرۆ
نــه مــورشید ئــایەی عــرفان بــوانۆ
نـــه تـــاڵب ئــاداب تــەریق بــزانــۆ
نــه پــیران وه فکــر رەفتار خـاس بۆ
نه پیر پـەرێ پیر سـدقش ئـخلاس بۆ
زەلزەلەی جــیهان واوەیــلای ئــەسیر
خانەدان پەشێو شـاهان مـەو دەسگـیر
ســـەدای وانــەفسا جـه دنــیا مــەیۆ
بـــێ شــەرم و حــەیا بــەرمەلا مــەیۆ
سەروەرێ مـەیۆ نـه رووی سـەربسات
مــونعم و مـوفلس تـەمام مـەبن مـات
تــەمامی جــیهان تــا خـاک قـەیسەر
قەتڵ و کوشتار بۆ نـامداران یـەکسـەر
چەند شاران خاس یەکسـەر خـراو بۆ
زەهرەی نامداران یەکسـەر وه ئـاو بۆ
جه ئەرز تـا سـەما وه قـیل و قـال بـۆ
پــایتەخت شــاهان گــرد پــایماڵ بۆ
ســاحیب مـەزهەبان بێ یـەقین مـەیۆ
ســـێلاو سـەردی سـەرزەمین مـەیۆ
نـــایافت قـــەدیم ئــوجاخان مــەیۆ
یــه نــوتق شــەریف ئـیمامان مـەیۆ

پایتەخت شاهان ساف وە گەرد مەیۆ

هۆش هۆشداران جە را رەد مەیۆ

خرۆش ئاشووب نە جیهان مەیۆ

زوڵم و زۆر و سەخت بێچاران مەیۆ

جە چوار جانب سەدای دەنگ مەیۆ

چون رۆژ مەحشەر شەوە زەنگ مەیۆ

قازی گشت نە فکر کار بەد مەیۆ

شێخان کول گومڕا وە را رەد مەیۆ

سۆفی دەروێشان گرد زەلیل مەیۆ

خەلیفە عاجز دڵ مەلوول مەیۆ

مەزڵوومان دڵتەنگ زاڵم شاد مەیۆ

حاکمان بێ عەدڵ وە بێ داد مەیۆ

ئوجاخان تەمام بێ هممەت مەیۆ

مەردان ئیخلاس بە قیممەت مەیۆ

پیران پەرێشان مورید مات مەیۆ

بوهتان فراوان جە وات وات مەیۆ

ژەنان بە عسمەت بێ سیرەت مەیۆ

مەردان بێ نامووس بێ غیرەت مەیۆ

دین راگەی حەق شکستە مەیۆ

پەنج وەختەی نماز دین بەستە مەیۆ

سەیید سادات سەرگەردان مەیۆ

خلاف و گەزاف نامەردان مەیۆ

زوڵـم و زەلالەت چوار قـورنە مـەیۆ
ســـەیف نـــا کـــەسان بـڕنە مــەیۆ
خــــەلایق بـــێزار نــە عــەیال مــەیۆ
بێ تەقوا و تـاعەت بـێ حـەلاڵ مـەیۆ
کوشتار بێ سـامان وە بـێ حـەد مـەیۆ
هوون وێنەی لافاو جە سەرحەد مـەیۆ
تــۆپان وە زەمــین سـپا شــەق مـەیۆ
تـــەیران وە هــەوا مــوعەللەق مــەیۆ
مــەشرق تــا مـەغرب بـاخەبەر مـەیۆ
شـــەرارەی شـــەرەر پـــڕشەرەر مــەیۆ
بــــێسیم تـنەناف خــەبەروەر مــەیۆ
ئـــەسپ ئـــاسنی وە رەهــبەر مــەیۆ
تـــۆپان جــە هــەوا ئـاراســتە مـەیۆ
بــەحری بـەحریان پـیراســتە مــەیۆ
ئافتاو و مەهتاو هەر دوو هـەر تـار بـۆ
نەعرەی شا حەیدەر جـە سـاڵ مـار بـۆ
نەو دەم کە کـوشتار بـێ سـامان مـەیۆ
خــالق هـاوار وە لوتـف ئیمان مـەیۆ
ئـەوسا سـەرداریٚ سەرووەردار مـەیۆ
وە ئـــەمر فـــەرمان کــردگار مــەیۆ
ئــەو جـــە مــەدینە زەڕەدار مــەیۆ
جـاڕچی هـدایـەت سـاحیبکار مـەیۆ

سین و ئەلف و میم وە نامش مەیۆ
بەڕ و بووم و بەحر، وە کامش مەیۆ
شەرارەی شەرەر وە سەیفش مەیۆ
کوشتار کافر وە کەیفش مەیۆ
جەولان مەدەرۆ سارا و کۆ و کەش
کوشتار مەکەرۆ لەش وە بان لەش
داد بازخواست جە زەنگان مەیۆ
دووڕەنگان دین پەشیمان مەیۆ
هەفت تەنەی هەفتەن جە نەوڕاس مەیۆ
جە سوڵتانیە بازخواس مەیۆ
تەمام مەلەتان وە یەک دین مەیۆ
یەک تەرزیەک رەفتاریەک ئایین مەیۆ
نەعرەی بانگ بەرز خوەشین شا مەیۆ
ئیقرار کەردەی کانەپا مەیۆ
شەست چەنی هەزار ساڵ مار مەیۆ
نەعرەی حەیدەری زولفەقار مەیۆ
ئەمان ئەلئەمان هەر دیار مەیۆ
وارەمان وە بەد گرفتار مەیۆ
زوانەی سەیفش پڕ شەرار مەیۆ
ساعەتێ کوشتار سەد هەزار مەیۆ
نەعرەی شاحەیدەر شەقەی زولفەقار
ژ هەر دەر مەیۆ ساتێ چەند هەزار

جه خەلق مەخێزۆ سەدای ئەلحەزەر

مەکەن زیارەت ئەژدەهای دوو سەر

ئـــیمان مـــاوەران تـەمامی ئـەغیار

شـەهادەت مـەدەن سـغار و کـوبار

وەحشی وەحشیان تـەمام بەحر و بـار

زاڵـــم و مــەزڵووم بــێ زۆر و زۆردار

مــەولام مـەنیشۆ وە تـەخت یـاقووت

وە سام سەنگین هـەم وە جـەبەرووت

وە سـام سـەنگین شـای دوڵـدڵ سـوار

پەی ئەحواڵ پەرسان مەکەرۆ گـوفتار

جـــبرەئیل وەزیـــر بـنیامین وە نـام

میکاییل مـونشی پیر مـووسی مـەقام

ئسرافـیل داوود، سـوورش هـا وە دەم

عـــزرائـیل مـچە پـەی قـەبز ئـادەم

ئــەوسا کــە وادەی ئـەحواڵ پـەرسانە

زبـــان لەنگ و لاڵ هـــەم وە دەهـــانە

ژەو پــەرسان شـا چێش داریهـەواڵ

عەرزکەی وە حزوور میر بەرز ئـیقباڵ

مســـتەفا مـەئموور تـیر نـە کـەمانە

هــەر کــەسێ پـــا کــەن دارۆ نـیشانە

ئــیتر هــیچ کــەسێ لێش مــەدۆ تــانە

لایـــق نـــە حـــزوور والاّ مــە کـانە

روو سفید نه لای شای ساحیب کەرەم
لاقــەید ژ حـــەرام دیـــنار و درەم
قــەدەم پـێش بـنی وە یـاهوو مـەنهۆ
وە دەست بـنیام شـەربەت مـەنۆشۆ
هەرکەس دنیا دار بێ‌تەقوا و تـاعەت
نــە حـزوور شـا مـەبۆ خـەجاڵەت
پـەی جـیفەی دنـیا عـوقبادا وە بـاد
ژ ئـــەحواڵ پـەرسان نـەمەبۆ ئـازاد
رەنگ زەرد و زەعیف سەرئەفکەندە بۆ
رووسیا و رووڕەش هەم شەرمەندە بۆ
موددەتێ نەو دەم پاک مەکەی جیهان
مەدەی حکوومەت وە خـوان شـاهان
دنـیا هــەم ژ ســەر مـە گـێرۆ قـەرار
عـەدڵ عـەداڵـەت هـەم بەڕ تـا وەبـار
یــاوەران زهــوور ســاحیب زولفـەقار
وە شـــۆن کــەلام ئـی وادە و ئـیقرار
نوتق (خانئەڵماس) ئێدش ئیزهارەن
زهوور حـەزرەت وەی تـەور دیـارەن

*****

واتە: ئەی هۆشیاران وئەی یارانی بە هۆش،گوێ بگرن ئەی یـارانـی وشیار، قسەی بەرینی شای قرمزی لەبەرکەر، قسەی راستە و ئەوە لە بیر مەبەنەوە، ئاینەی دڵم

هاتووه‌ته خرۆش، ئه‌بێ سه‌رهه‌ڵدانی هافی مه‌هدی که‌وسه‌ر نۆش بڵێم، له ساڵی هه‌زار و سه‌د و سی و چواری کۆچی، قسه‌ی پێشیتان بۆ بگێڕمه‌وه: پادشایێ دێ به ناوی عه‌باس، که له منداڵه‌کانی سه‌فی‌یه و ئه‌و رێ راست ئه‌گرێ، له دوای ئه‌و که‌سێک به ناوی نادر وه پزیسک سه‌ر هه‌ڵئه‌دا، و له شکری ده‌ره‌وه له ده‌ستی هه‌ڵدێ، شه‌ڕی وه‌کوو پێشینیان ئه‌بێ، له داد و دادگه‌ری وه‌کوو رابردووه‌کان ره‌فتار ئه‌بێ، ماوه‌یێک له سه‌ر ته‌ختی شایی دائه‌نیشێ، وه دیوان و فه‌رمانی ئه‌و تا هه‌زار و هه‌ندێ په‌ره ئه‌ستێنێ، تا تۆزقاڵێک له گه‌وره‌یی خوا له هه‌ناسه‌ی ئه‌ودایه، داد و دادگه‌ری له ره‌فتاریا دیاره، ئه‌و ده‌مه‌که دڵی له تیشک لابدا، سته‌م و سته‌مکاری رووی تێ ئه‌کا، ریشه‌ی ژیانی سه‌رئه‌نجام له بنه‌وه ئه‌که‌نرێ و مه‌رگ دێته دوویا، و به شمشێری میسری ئه‌که‌وێته دووی ئه‌و، له دوای ئه‌و چه‌ندین شا دێنه سه‌ر ته‌خت، هه‌م شه‌ڕ و هه‌م ئاشتی له ئێران دا دیار ئه‌بێ، پاشان پیاوێک له عێلی قاجار سه‌ر هه‌ڵئه‌دا، ئه‌نیشێته سه‌ر ته‌ختی پادشایی، ناوی ئه‌و ناسر و سه‌ره‌تا دادگه‌ر ئه‌بێ، پیاوی خراپ له به‌رابه‌ری ئه‌و شه‌رمه‌زار ئه‌بێ، پانزه ساڵ پادشایی ئه‌و به ئارامی تێ‌په‌ڕێ، پادشایی ئه‌و به‌خۆشی چووه سه‌ر، له دوای پادشایی‌یه‌که‌ی پیاوێ به ناوی ره‌زا بووه هۆی مه‌رگی، شایی ئه‌و پاماڵ بوو، و کۆتایی پێ هات، سێ کوڕی ئه‌و له نوێ ئه‌بنه شا، دوایین وه‌چه‌ی ئه‌و ناوی ئه‌حمه‌ده، له‌و رۆزگاره‌دا یه‌کێ په‌یدا ئه‌بێ، و ره‌چه‌ڵه‌کی قاجاری‌یه‌کان له ناو ئه‌با، پزیسکی زۆری دا ئه‌گیرسێ، و ماوه‌یێک پادشایی ئه‌کا، ماوه‌یێک به سه‌ر خه‌ڵکا پادشایی ئه‌کا، پاشان ئێران وه‌کوو گوڵستانی لێ دێ، له ساڵی هه‌زار و سێسه‌د و هه‌ندێ، شوێنه‌واری تاڵی په‌یدا ئه‌بێ، ساڵی هه‌زار و سێسه‌د و په‌نجاو هه‌شت، چوار گۆشه‌ی جیهان ئه‌بێته بزووتنه‌وه، هه‌مووی نه‌ته‌وه‌کان تێ ئه‌خرۆشن، خوێن وه‌کوو لافاو ره‌وان ئه‌بێ، بانگ و هاواری خه‌ڵک له به‌رابه‌ری فه‌ره‌نگه‌کان به‌رز ئه‌بێته‌وه، و له ئێران هه‌نگامه و هه‌را دێته دی و وڵات ئه‌که‌وێته ناو شه‌ڕ و شۆر، له لایێک مه‌رگ و له لایێک قاتی و قڕی، له لایێک زۆر و سته‌م و خه‌ڵکی بێچاره له سه‌ختی‌دا ئه‌ژین، کوڕ له باوک حاشا ئه‌کا، و به یه‌کتر قسه‌ی خراپ ئه‌ڵێن، منداڵ له دایکی ئه‌ڕه‌نجێ

ژن لە مێردەکەی هەڵدێ، تۆزقاڵێک بەزەیی لە دڵی خەڵکدا نامێنێ، حاجی‌یەکان کەعبە لەبیر ئەبەنەوە، نە پاڕانەوە ولالأنەوەی دەروێشان و سۆفی‌یەکان ئەمێنێ، و نە جێی پەرستنی خوا ئەمێنێ، دوو دڵی ئەهریمەن ئەگرنە بەر، کڕیار لە بیری فڕ و فێڵ ئەبێ، ماف ئەکەنە ناماف و تەرازوو بازی ئەکەن، نە بەزەیی ئەبێ و نە پیاوەتی و نە دین و نە جوامیری‌یێک، وە لە جیهان‌دا زۆر و ستەم ئەکەن، وە لە جیهانی‌تر راسپاردە و دروستکاری نامێنێ، سۆفیەکان لە ڕێی خوا دەرئەچن، ڕێبەری ئایینی ئایەی خواناسی ناخوێنێ، وە قوتابی ڕێ و ڕەوشتی خۆی لە بیر ئەباتەوە، نە پیران لە بیری ڕەفتاری چاک ئەبن، و نە پیر لە راستی و دروستی‌دا ئەژی، لە جیهان بوومەلەرزە رووئەدا و دیلەکان لەگریان‌دا ئەبن، بنەماڵەکان پەشێو ئەبن و شاکان دەستگیر ئەکرێن، دەنگی ئای لە من لە جیهان‌دا بلاو ئەبێتەوە، خەڵکی بێ‌شەرم رازیان دەرئەکەوێ لەم ولاتەدا سەرۆکێک سەر هەڵئەدا، سامان‌دار و هەژار هەموویان مات ئەبن، و لە تەواوی ئێران تا ولاتی قەیسەر، ناوداران و سەرۆکان ئەکوژرێن، چەند شاری باش بە جارێ وێران ئەبێ، زراوی پیاوانی گەورە ئەبێتە ئاو، لە زەوی و ئاسمان قڕە و کێشە هەڵئەسێ، پایتەختی پادشاکان پامال ئەبێ، خاوەن ڕێبازگەکان بێ بڕوا ئەبن، سێلاو و ساردی زەوی دائەگرێ، خاوەن وەجاخەکانی کۆن نایاب ئەبن، قسەی پێشەواکان ئەگەنە گوێ، پایتەختی شاکان ئەبێتە گەرد و تۆز، وتە و پێشنیاری پیاوانی وشیار بەرپەرچ ئەدرێتەوە، جیهان پڕ لە بشێونە و غەوغا ئەبێ، وە زۆر و ستەم داوێن‌گیری بێچارەکان و هەژاران ئەبێ، لە چوار گۆشەی جیهان دەنگی تۆپ و تفەنگ دێ، وەکوو ڕۆژی دوایی جیهان تاریک ئەبێ، داوەر لە بیری کاری خراپ و ناپەسەند ئەبێ، شێخەکان هەموویان گومڕا ئەبن و ژیان لەگومڕایی‌دا ئەبەنە سەر، سۆفی‌یەکان و دەروێشەکان زەبوون ئەبن، خەلیفە زار و زگار و دڵتەنگ ئەبێ، ستەم لێکراوان خەمبار و ستەمگەران شاد ئەبن، فەرمانڕەوایان بێ داد ئەبن، وەجاخان تەواو بێ‌بیر و کەڵکەڵە ئەبن، و دڵپاکی پیاوانی کەم ئەبێ، پیران پەرێشان و لایەنگران مات ئەبن، بوختیان و قسەی بێهوودە زۆر ئەبێ، ژنانی بە ئابڕوو ئابروویان نامێنێ، پیاوان لە

بێ‌بەند و باری دا بەسەر ئەبەن، دین و رێی راست تێ‌ئەشکێ، وە نوێژی پێنج کاتە ئەبەسترێ، سەییدە کان سەرگەردان ئەبن، نامەردان لە رێی خراپە ئەڕۆن، ستەم و زۆر لە چوار گۆشەی جیهانا پەرە ئەستێنێ، شمشێری ناکەسان بڕنەو تێژ ئەبێ، هەرکەسێ لە ژن و ماڵ و منداڵی خۆی بێزار ئەبێ، زۆربەی خەڵک بە بێ پارێزگاری ژیان ئەبەنە سەر، کوشت و کوشتار لە ئەندازە بەدەر ئەبێ، خوێن وە کوو لافاو بە سنوورە کان تێ‌ئەپەڕێ، زەوی بە تۆپی دوژمن شەق ئەبێ، پەلەوەران لە ترسا بە رووی هەوا ئاوێزان ئەبن، خۆرهەڵات تا خۆرئاوا لە یەکتر ئاگەدار ئەبن، و پزیسکەی ئاور بەرز ئەبێتەوە، بێ تەل و تەناف بە یەکتر ئەڵێ و خەڵک هەواڵی یەکتر ئەزانن، ئەسپی ئاسنی خەڵک ئەگەیێنێتە شوێنی خۆی، تۆپەکان لە هەوا ئەڕازێنەوە، کەشتی‌یەکانی شەڕ ریز ئەبن، هەتاو و مانگ هەر دوو تاریک ئەبن، لە ساڵی مارا شاحەیدەر ئەقیژێنێ، لەو دەمەدا کوشت و کوشتار زۆر ئەبێ، خەڵک بە پێشەواکان پەنا ئەبەن، ئەوسا پیاوێک ئەبێتە سەرۆکی خەڵک، و بە فەرمانی خوا فەرمانبەرداری ئەکا، ئەو لە شاری مەدینەدا خاوەنی فەڕ و شکۆ ئەبێ، و بە فەرمانی خوا خەڵک رێنوێنی ئەکا، سین و ئەلف و لام (سام) ناوی ئەوە، دەشت و دەریا بە کامی ئەو ئەبێ، لە شمشێرەکەی پزیسکی ئاور هەڵئەسێ، و بە ئارەزووی خۆی بێ بڕوایان ئەکوژێ، و دەشت و کێو ئەخاتە گەڕان، ئەوەندە کوشتار ئەکاکە لاشە ئەکەوێتە سەر لاشە، هاوار و قیژە لە شاری زەنگان هەڵئەسێ، دووڕووکان پەشیمان ئەبن، حەوت تەن دیسانەوە سەر هەڵئەدەن، و لە سوڵتانیە خەڵک ئەکەونە ناو پرس و جۆ، تەواوی نەتەوەکان ئەبنە خاوەنی یەک دین، یەک رەوشت و یەک ئایینیان ئەبێ، بانگی شاخوەشین ئەگاتە گوێ، و پەیمانی پیاوان لە نوێ تازە ئەبێتەوە، لە ساڵی هەزار وشەست و هەندێ ساڵی مار دێ، شاحەیدەر بە زولفەقار دێ، هانا هانایە لە هەر لاوە بەرز ئەبێتەوە، گەڕانەوەی خەڵک بە خراپە و گرفتار ئەبێ، زوانەی شمشێری پڕپزیسک ئەبێ، وە لە ساتێکا کوشتاری خەڵک سەد هەزار کەس ئەبێ، قیژەی شاحەیدەر و شەقەی زولفەقار، لە هەر لا دێ و هەر دەمێ چەند هەزار، دەنگی هەی هانا لەناو خەڵکەوە هەڵئەسێ، وە ئەوان زولفەقار ماچ

ئەکەنەوە، تەواوی بێگانەکان بڕوا دێنن،گچکە و گەورە شایەتیمان دێنن، تەواوی کێوی‌یەکانی دەشت و دەریا، وستەمکار و ستەم لێ‌کراو هەموو کڕنۆش ئەکەن، سەرۆکم ئەچێتە سەر تەخت و دائەنیشێ، و بە سام ئەکەوێتە لێ‌پرسینی خەڵک، ئەو شای دوڵدوڵ سوارە بەفەڕ و شکۆوە، بۆ داد پرسینی خەڵک وت و وێژ ئەکا، سرۆش بە ناوی نوێنگەی پێر بنیامین دێت، میکاییل نوێنگەی پیر مووسی‌یە، ئیسرافیل نوینگەی داوودە و شاخنە فیری لە دەمایە، عزرائیل نوێنگەی مستەفایە و بۆ گرتنی گیانی خەڵک ئامادە ئەبێ، ئەو ساکە کاتی لێ پرسینەوەیە، خەڵک لاڵ و بێ‌زمان ئەبن، لە سام ئەپرسن کە لە شا چ هەواڵێکت هەیە، بە میری هەرە بەرز ئەڵێ، مستەفا خاوەن تیر وکەمانە و لە لایەن خواوە راسپێرراوە، هەرکەسێ پاکە نیشانەی هەیە، ئیتر کەسێک تانە لە ئەو نادا، ئەو لێ‌هاتووە و ئەتوانێ لە لای شا دانیشێ، لە لای شای هەرە بەرز روو سپی‌یە، لە دنیا دینار و درەمی ناڕەوا دوورە، کەوابوو هەنگاو هەڵگرە بە ناوی خوا، وە بە دەستی بنیامین خواردنەوە بخۆ، هەرکەسێک حەز لە دنیا بکا پارێزگار نیە، لە لای شاش شەرمەزار ئەبێ، چونکە بۆ لەشی مردوو رۆژی پەسڵانی لە ناو ئەبا، و لە پرسینەوەی رۆژی پەسڵان ئازاد نابێ، رەنگ زەرد و کز و سەر شۆڕ ئەبێ، روو رەش و شەرمەزار ئەبێ، ماوەیێک لەو دەمەدا جیهان پاک ئەکاتەوە، و دەوڵەت ئەداتە خوان و سفرەی پادشاکان، جیهان سەر لە نوێ پایەدار ئەبێ، داد و دادگەری لە دەشت و دەریا پەرە ئەستێنێ، ئەی یاران سەر هەڵدانی خاوەن زولفەقار، بە پێی نامیلکە و نووسراوە لەم دەمەدا ئەبێ، قسەی (خان‌ئەڵماس) بەم جۆرە وترا، سەر هەڵدانی شا بەم جۆرە ئاشکرا ئەبێ.

*****

ناونامە

ئەو ناوانەی نایانناسی، لێرەدا چاویان بۆ بگێڕە.

پیر بنیامین: یەکێ لە یارانی سان سەهاکی بەرزنجەیی‌یەکە لە سەدەی هەشتەمی کۆچی‌دا ژیاوە. لە پەڕاوی (برهان الحق)دا هاتووەکە پیر بنیام یا پیر بنیامین ناز ناوی (سەید خدری شاهۆی)یە. لە بەرگی دووهەمی (مێژووی مەردووخ)دا هاتووەکە مەبەست لە پیر خدری شاهۆ، سید محمد (زهیرالدین) کوڕی سەید مەحموودی مەدەنی‌یەکە گۆڕەکەی لە قوتاق‌ئاوای سنەدایە. لە پیر بنیامینەوەگەلێ هۆنراو بە زاراوەی گۆرانی بەجێ ماوەکە لە پەڕتووکی سەرئەنجامدا تۆمار کراوە.

ئەم دوو هۆنراوە هی ئەوەکە ئەڵێ:

وەبان چەمان، وەبان چەمان

ئازیز ئەمر تۆ وەبان چەمان

هەرچە فەرمای تۆن قەبووڵەن وەگیان

مەیۆم وەر ویرها زێڵم وەشیان

پیر داوود: یەکێ لە یارانی سان سەهاکی بەرزنجی یەکە لە سەدەی هەشتەمی کۆچی‌دا ژیاوە. لە پەڕاوی (برهان الحق) دا هاتووەکە پیر داوود بە ناوی (داوودی کەووسوار) ناسراوە، لە ئازایی و نەبەزی‌دا بێ‌وێنە بووە. لە پیر داوودیشەوەگەلێ هۆنراو بە زاروەی گۆرانی بە جێ ماوەکەگەلێ پاراو و شیرینن. ئەم دوو هۆنراوە هی ئەوەکە ئەڵێ:

نە یانەی سڕ بێ، نە یانەی سڕ بێ

بنیام زێدەوان نە یانەی سڕ بێ

جە باڵای سەنگ‌دا ئەو دەریا پڕ بێ

هەفت لەوح ئەو سڕ جیا نە دوڕ بێ

پیرمووسی: یەکێ لە یاران و نووسەرانی تایبەتی سان سەهاکی بەرزنجی‌یەکە لە سەدەی هەشتەمی کۆچی‌دا ژیاوە. لە پەڕاوی (برهان الحق)دا هاتووەکە پیر مووسی نازناوی (ملا رکن الدین الدمشقی)یە وگۆڕەکەی لە شاری کرندی ئوستانی کرماشان دایە کە خەڵک هەموو دەمێ دیتنی لێوە ئەکەن. لە پیر مووسی‌یەوەگەلێ هۆنراو بە

زاراوەی گۆرانی بەجێ ماوە کە گەلێ پاراو و دڵگرن. ئەم دوو هۆنراوە هی ئەوە کە ئەڵێ:

نە حەڵاڵ زیاتر مەکەردی حەرام
وەرنە حەڵاڵی جفتتان مەبۆ ڕام
ژیتان مەگنۆ وە نوتفەی ناکام
هامسەریتان مەو باتڵ و بەد نام

حەلەب: یەکێ لە شارەکانی سووریایە کە بە یەکێ لە شارە کۆنەکانی دنیا ئەژمێررێ. ناوی ئەم شارە لە بەردە نووسراوەکان‌دا بە ناوی (بیرۆی) هاتووە. ئێرانی‌یەکان ئەم شارەیانە لە ساڵی ٥٤٠ی زاین‌دا خستە ژێر دەسەڵاتی خۆیانەوە، لە سەردەمی ئیسلامەتی‌دا بە هۆی (ابوعبیدةبن الجراح)ەوە داگیر کرا. (سیف‌الدولەی حەمدانی) ئەم شارەی کردە پایتەختی خۆی، پاشان مەغوولەکان هێرشیان هێنایە سەر ئەم شارە و گەلێ لە خەڵکەکەیان کوشت و بوونە هۆی کاولی و وێرانی شارەکە و پاشان کەوتە ژێر دەسەڵاتی عوسمانی‌یەکان، ئەم شارە هەر لە کۆنەوە جێی پەرەدانی زانست و وێژەی ئیسلامی بووە و گەلێ هۆزان و هۆنەر و نووسەری لێ هەڵکەوتووە.

خان ئاتەش: کوڕی موحەممەد بەگ و برای خان ئەڵماسە کە لە سەدەی یانزەهەمی کۆچی دا ژیاوە و لە لوڕستان‌دا کۆچی دوایی کردووە.

لە (برهان‌الحق)دا هاتووە کە خان ئاتەش لە پاش مردنی باوکی بووەتە جێ‌نشینی و خەریکی ڕێنموونی خەڵک بووە و خەڵکی بۆ ڕێی چاکە و خواپەرستی هان داوە و گەلێ شوێنەواری ئاوەدانی لە خۆیەوە بەجێ هێشتووە.

شاخوەشین: یەکێ لە رابەران و پیاوە گەورەکانی سەدەی پێنجەمی کۆچی‌یە کە ناوی مبارەک شاو کوڕی جەلالەخاتوونی لوڕستانی‌یە. لە (سەرئەنجام)ێکی دەست نووس دا هاتووە کە (شا خوەشین) ٣٦٦ ساڵ پاش هافی عەلی لە دایک بووە، لەبەر ئەوەی هافی عەلی لە ساڵی ٤٠ی کۆچی‌دا کوژراوە، سەرهەڵدانی شا خوەشین لە ساڵی ٤٠٦ی کۆچی‌دا رووی داوە و لە یادداشتەکانی (کاکاردایی)یش دا نووسراوە کە شاخوەشین لە لوڕستان‌دا لە دایک بووە و هەر لەوێش پێ گەیشتووە و پاشان چووەتە هەمەدان و لە لای زانایانی ئەو شارە فێری زانست بووە و گەڕاوەتەوە

لوڕستان و ژیانی بە ڕێنموونی خەڵك بردووەتە سەر تا لە ٣٢ ساڵی لە رووباری گاماسپ‌دا نوقم بووە رووباری گاماسپ لە نزیکی شاری هەرسین دایە. کەوا بوو شاخوەشین لە ساڵی ٤٠٦ تا ٤٦٧ی کۆچی‌دا ژیاوە. لە شاخوەشین و یارانیەوە گەلێ دوو بەیتی بە زاراوەی گۆرانی بە جێ ماوە کە بە ناوی (دەورەی شاخوەشین) ناسراوە، ئەم دوو بەیتی‌یە هی ئەوە کە ئەڵێ:

مامام جەلالە، کاکام، ڕەنگینە

دوون وە دوون ئامام چینە وە چینە

ها ئیسا یوورت و نامم خوەشینە

هەر کەس بشناسۆم پاکش مەوکینە

شام: یەکێ لە شارەکۆنەکانی جیهانە و مێژووی ئەگەڕێتەوە بۆ پێنج هەزار ساڵ لەمەوپێش، ئاشووری‌یەکان و بابلی‌یەکان و ئێرانی‌یەکان و یوونانی‌یەکان و ڕۆمی‌یەکان پەلاماریان هێناوەتە سەر دانیشتوانی شارەکە و داگیریان کردووە. لە سەردەمی ئیسلامەتی‌دا ئەم شارە گیراوە و ئەمەوی‌یەکان کردیانە پایتەختی خۆیان و گەلێ شوێنەواریان لێ بەجێ ماوە تەیمووری لەنگ لە پەلامارەکەیا ئەم شارەی سووتاندووە و پاشان کەوتووەتە ژێر دەسەڵاتی عوسمانی‌یەکانەوە.

سەلاح‌الدینی ئەیووبی ڕۆڵەی نەمری کورد لەم شارەدا نێژراوە. ئەم شارە ئێستە پایتەختی سووریایە و (دمشق)ی پێ ئەڵێن.

قەزوێن: یەکێ لە شارە کۆنەکانی ئێرانە کە بە پێی بەڵگەی مێژوو نووسان ئەم شارە لە زەمانی شاپووری یەکەمی ساسانی (٢٤١ - ٢٧٢ی زایین)دا ئاوا بووەتەوە. ئەم شارە لە ڕۆژگاری ئیسلامەتی‌دا گەلێ ئاوا بووە و دەیلەمەکان و مەغوولەکان چەندین جار پەلاماریان هێناوەتە سەر دانیشتوانی ئەم شارە و شوێنەوارە مێژوویی‌یەکانیان بە تەواوی کاول کردووە. شا تامازی یەکەم لە ساڵی ٩٦٤ی کۆچی‌دا ئەم شارەی کردووەتە پایتەختی خۆی. لە زەمانی شا عەباسی یەکەم (٩٩٦ - ١٠٣٨ی کۆچی)دا سان حوسەین لە پاش سەرکوت کردنی ئەفغانەکان هێرشی بردووەتە قەزوێن و گەلێ زیانی بە دانیشتوانی شارەکە گەیاندووە. شاری قەزوێن ئێستا گەلێ ئاوایە و بە یەکێ لە شارە گرنگەکانی ئێران دێتە ئەژمار.

پێش بینی یەکانی

دەروێش وەجاخ گاوارەیی

کۆکردنەوە و ئامادە کردنی: د. سدیق بۆرەکەیی

وێنەی خەیاڵی دەروێش وەجاخ کە بە قەڵەمی هونەرمەند کاک هادی زیانەدینی کێشراوە

ولتا خێر عیبو ئەڵێت خێر عیبو
یاران بزانان ئەڵێت خێرە بێو
جەنگ خەیبەر بوو جەنگ خەیبەر بێو
خروش لە بەغداد جەنگ خەیبەر بێو
زیرە ذوالفقار [illegible]
[illegible]
قاڕی [illegible]
[illegible]
[illegible] یاران [illegible]
[illegible]
ە١٢٩٢
بەهار ٢١ [illegible]

وێنەی دەستنووسی چەند هۆنراوەییکی دەروێش وەجاخ

پێشەکی

نامیلکەیی کە بە ناوی پێش‌بینی‌یەکانی دەروێش وەجاخ ناسراوە، داگری کۆمەڵێک رووداوە سەبارەت بە ئاینده و داهاتووی نەتەوەی کورد کە شاخوەشینی لوڕستانی (٤٠٦ - ٤٦٧ی کۆچی) ئەو رووداوانەی پێش بینی‌کردووە و دەروێش وەجاخیش بە هۆنراوە هۆنیویەتەوە.

ئەم رووداوانە هەر کام لە رۆژگارێکی دیاری کراودا روو ئەدا و دێوان یا دوژمنانی کورد کە ئیمپریالیزمە لە هەر لاوە هێرشیان هێناوەتە سەر ولاّتەکەمان و هەموو شتێکیان سووتاندوە و تەنانەت شارە گەورەکانیان وێران کردووە و زۆربەی هۆزەکانی کوردیان لە ناو بردووە، ئەم بارە نە تەنیا هەر بۆ خەڵک بەڵکوو بۆ جانەوەرەکان و گیا و رووەکەکانیش هاتووەتە دی و لە زەوی و ئاسمان دووکەڵ خانەکانی سووتاو بڵاو ئەبێتەوە و پاشان برسیەتی و هەژاری و تولاّنەوە لە ولاّتەکەماندا پەرە ئەستێنێ و رێ و رەوشتی دین لەبەر چاو ناگیررێ و باکانی سارد و گەرم هەڵئەکا و باران کەمتر ئەبارێ و ئەهریمەن بە سەر ولاّتەکەمان دا زاڵ ئەبێ.

ئەهریمەن هەر بە ولاّتەکەمان دانەساکا و پێڕەوانی خۆی نارده ولاّتەکانی تریش تا داوی خۆی لە هەموو شوێنێکی جیهان دا بتەنێتەوە و ئەوانیش بخاتە داو و هەموو شتێ لە ناو ببا و رەگەزی دێوان و ئەهریمەنەکان بە یارمەتی هاوڕێکانیان بە زۆربەی ولاّتەکان رێ پەیدا ئەکەن و هەموو شتێک داگیر ئەکەن و دەست ئەکەنە زۆر و ستەم و پیرۆزی و سەرکەوتنی خۆیان بە خەڵک رائەگەیێنن.

بەڵام لەبەر ئەوەی پیرۆزی هەموو دەم هەر بە دەستی پەیڕەوانی هۆرمزە، بۆیە درگای هیوا بۆ هەمووکەسێک ئەکرێتەوە و ئیتر ئەهریمەن ناتوانێ راوەستێ و خەڵک یەک ئەگرن و ئەکەونە بەربەرەکانێ و بەم جۆرە گەلێک لە مەڵبەندەکان ئازاد ئەبێ و

خەڵک خەریکی ئاوەدانی و کشت و کاڵ ئەبن، بەڵام کاری ئەهریمەن لەبەر ئەوەی شەڕ و کوشتار و وێران کردنە، بۆیە شەڕێک لە وڵاتەکەمان دروست ئەکا و وەلێ بە هۆی بەرپرسان ئەم پیلانە لە ناو ئەچێ و خەڵک دەست ئەکەنە پیرازکردن و ئاوەدان کردنەوەی مەڵبەندەکان.

ئەم پێش‌بینی‌یانە هەر کام لە رۆژگارێکی دیاری کراودا رووی داوە و لە راستەقینەدا لە رێی خواناسی‌یەوە سەرچاوەی گرتووە و لە ئایینی زەردەشتیش‌دا پێش‌بینی هەیە و بەشێک لە پەڕتووکی دینکەرد و بوندهشن و زەردەشت نامە و جاماسپ نامە پێش‌بینی‌یەکە لە وانەدا سەبارەت بە داهاتووی ئێران باس کراوە.

لە گەلێ لە پەڕتووکەکانی ئیسلامیش دا وەکوو: بحارالانوار، مظاهرالانوار، حلیةالمتقین، نجم الثاقب، تبصرة العوام گەلێ پێشگۆیی لە بارەی داهاتووی جیهان کراوە کە زۆربەی ئەوانەیان لە زمانی پێغەمبەری گەورەی ئیسلام گێڕاوەتەوە و لە ئایینی جوولەکە و فەلەش‌دا پێش‌بینی‌هەیە.

لە راستەقینەدا ئەستێرەناسی و پێش‌گۆیی لە سەرەتای ژیار و شارستانیەتی مرۆوە هاتووەتە دی چونکە مرۆی ناکام هەر لە دەوری کۆنەوە تێ‌ئەکۆشا کە لە تەنگ و چەڵمەکانی ژیان خۆی رزگار کا و داهاتوویێکی روون بۆ خۆی تەرخان بکا.

پێشگۆیی و ئەستێرە ناسی لە ئورووپاش‌دا باو بووە و خەڵک بۆ پێشگۆکان رێزیان دائەنا بەڵام قەشەکان هەموو دەم لە گەڵ ئەوان دا بەشەڕ ئەهاتن. نوسترادامووس (۱۵۰۳ - ۱۵٦۵ی زایین) کە یەکێ لە پێشگۆکانی ناسراوی دەرباری کاترین دومدیسی و شارلی نۆهەم پادشای فەرەنسە بوو، پێش‌بینی‌یەکانی ئەویان دەم بە دەم ئەیانگێڕاوە و گەلێ پێشگۆی تریش هەبوو کە خەڵک زۆر رێزیان بۆیان دائەنا.

لە ناو یارسانەکان یا کاکەیی‌یەکانیش‌دا گەلێ پێشگۆ سەریان هەڵداوە کە لە ناو ئەوانەدا ئەتوانین لە عێل‌بەگی جاف (۸۹۸ - ۹٦۱ی کۆچی)، خان ئەڵماسی

لوڕستانی (۱۰۷۲ - ۱۱۳۸ی کۆچی)، و دەروێش وەجاخی گاوارەیی ناو بەین.

دەروێش وەجاخ کوڕی فەرهاد میرزای گاوارەیی لە ساڵی ۱۲۲۱ی کۆچی لە دێی گاوارەی سەر بە کرماشان دا لە دایک بووە و هەر لە منداڵی‌یەوە خەریکی خوێندن بووە و لە دەساڵاندا قورئانی پیرۆزی لەبەر کردووە و پاشان ڕیشۆنی و ڕەوان بێژی خوێندووە و ئەوسا چووەتە لای سەی براکە (۱۲۱۰ - ۱۲۹۰ی کۆچی) و ماوەیێک لە لای ئەو خوێندوویەتی و لە پاشاگەڕاوەتەوە زێدەکەی خۆی و خەریکی کشت و کاڵ و ڕێنوێنی خەڵک بووە تا لە ساڵی ۱۲۸۶ی کۆچی دا کۆچی دوایی کردووە.

دەروێش وەجاخ هۆنەرێکی هەرە بەرز بووە و زۆربەی هۆنراوەکانی بە زاراوەی گۆرانی هۆنیوەتەوە و پێش‌بینی‌یەکانی ئەو لە ناو خەڵک‌دا باوە و زۆربەی ئەو پێش‌بینی‌یانە سەبارەت بە داهاتووی ئێران و جیهانە.

لە پێش‌بینی‌یەکانی دەروێش وەجاخ هەر تەنیا نوسخەیێکم دەست کەوت کە لە ساڵی ۱۲۹۲ی کۆچی دا بە هۆی بارامی قورکەیی‌یەوە لە دێی گاوارە دا نووسراوەتەوە کە ئەوا لێرەدا هۆنراوەکانی شی ئەکەینەوە و پێشکەشتانی ئەکەین

تاران - مانگی خەرمانان ۱۳۸۱

د. صدیق بۆرەکەیی

(١)

رەســــتاخێز مـــەبۆ، رەســـتاخێز مـــەبۆ
یـــاران بـــزانـــان رەســـتاخێز مـــەبۆ
نـە ئـوروس جـەنگ و شـەڕ بـەرپا مـەبۆ
لاشـــەی جـووانـان نـەیەک جـیا مـەبۆ
جـەنگێ تر نـەو جـا وە هـوون پـڕ مـەبۆ
کـارگەر و وەرزیـار یـەکسـەر قـڕ مـەبۆ
دنـــیا نـــەو ســاتە هــەر وەقـاڵ مـەبۆ
فـــرێ جـــە مـــەردوم جـا پـامال مـەبۆ
جـــەنگ شـێر و گـوڕ هـەر پـەیدا مـەبۆ
فـــرێ چشت هـــەن هـــووەیدا مـــەبۆ

واتە: راپەڕین دێتە دی، ئەی یاران ئەوە بزانن راپەڕین دێتە دی، لە ولاتی رووس‌دا شەڕ و هەرا بەرپا ئەبێ، و لاشەی جوانەکان لە یەک جیا ئەبێتەوە، لە وێدا شەڕێ‌تر پەیدا ئەبێ کە گەلێ خوێنی تیا ئەڕژێ، وکرێکار و وەرزێر بە جارێ قڕ ئەبێ، جیهان لەو ساتەدا پڕ لە غەوغا ئەبێ، گەلێ لە خەڵک پێ‌شێل ئەبێ، شەڕی شێر و گوڕ هەر پەیدا ئەبێ، گەلێ شت هەیەکە ئاشکرا ئەبێ.

لێک دانەوەی هۆنراوەکان

دەروێش وەجاخ لەم پارچە هـەڵبەستەدا دیـاردی ئـەکـاتە شـۆڕشی رووس و یەکشەمەی خوێنین کە یەکێ لە رووداوەکانی سەدەی بیستەمە و لە بەدی هاتنی ئەم شۆڕشەدا کە لە ساڵی ١٩١٧ی زایین بەرانـبەر بـە ١٢٩٦ی هـەتاوی دا رووی دا،

تاقمێک لە کمونیستە کانی رووس توانیان بە رێبەرایەتی ولادیمیر ئیلیچ ئولیانۆف کە نازناوی لینین بوو هێز بگرنە دەست و بە لە ناو بردنی دوژمنانی خۆیان رژیمی تزاری لە ناو ببەن و دەوڵەتی کومونیستی بهێننە دی. هۆی ئەم شۆڕشەش شکستی رووس لە ژاپون لە ساڵی ١٩٠٥دا بوو کە بەم هۆیە هێزی تزار بە جارێ کز بوو، وە هۆی دووەم کوشتاری کرێکاران و وەرزێران بوو کە لە رۆژی یە کشەمەی ساڵی ١٩٠٥دا بۆ چاک کردنەوەی باری خۆیان خۆپیشاندانێکی ئارامیان دەست پێ کرد و لە ئا کامدا دەوڵەتی تزار کوشتارێکی لەوان کرد و لە پاشا مانگرتن و نائارامی لە شارە کانی گەورەی رووسدا دەستی پێ کرد و ناڕەزامەندی خەڵک پتر بوو تا ئەوەی تزار ناچار بوو کە لە پادشایی دەست هەڵگرێ.

*****

(٢)

رەسـتاخێز مـەبۆ، رەسـتاخێز مـەبۆ

یـاران بـزانـان رەسـتاخێز مـەبۆ

زولفـەقار نـە فـەرق حـەجەر تـێز مـەبۆ

نـە ئـەرزول بەحرەین ولگـەرێز مـەبۆ

هـژمەت بـاتن بـینای شـەڕ مـەبۆ

تـەلاتوم قـین بـەحر و بـەر مـەبۆ

عـالەم مـوسەخخەر تـار و مـار مـەبۆ

نـیشانەی ئـاخێز نـە بـەهار مـەبۆ

عـوسمانی ئـانە زەدەی جـەنگ مـەبۆ

ئـەسیر و عـەبید گـرد فـەرەنگ مـەبۆ

واتە: راپەڕین دێتە دی، ئەی یاران ئەوە بزانن راپەڕین دێتە دی، زولفەقار

(شمشێرەکەی هافی عەلی) بۆ کوشتاری گاوران تێژ ئەبێ، لە سەر زەوی بەحرەین‌دا گەڵاڕێزان ئەبێ، رقی دەروون ئەبێتە هۆی شەڕ و هەرا، خرۆشی رق و قین دەریا و وشکی دائەپۆشێنێ، جیهان ئەکەوێتە بەر تەم و تاریکی، و نیشانەی راپەڕین و هەستان لە بەهاردا دەر ئەکەوێ، وڵاتی عوسمانی بە جارێ تووشی شەڕ و هەرا ئەبێ، و هەموو دیلی فەرەنگ ئەبن،

لێک‌دانەوەی هۆنراوەکان

دیاردی‌یە بۆ لە ناوچوونی دەوڵەتی عوسمانی و بەش بەش بوونی خاکی عوسمانی لە نێوان وڵاتەکانی ئینگلستان و فەرەنسە کە ئەم رووداوە لە ساڵی ١٩١٦ بە پێی پەیمانی سایکس پیکۆ هاتە دی و بە پێی ئەم پەیمانە عێراق و ئوردەن و فەڵەستین کەوتە ژێر رکێفی ئینگلستان و سووریە و لوبنانیش کەوتە ژێر دەسەڵاتی فەرەنسە و لەم کاتەدا شەریف حوسەین فەرمانڕەوای مەکە کە ئارەزووی داگیر کردنی وڵاتەکانی ئیسلامی لە سەردا بوو ئامادە بوو بۆ گەیشتن بە هیوای خۆی لەگەڵ ئینگلیزەکان دا هاوکاری بکا و خۆی و کوڕەکانی لەگەڵ لۆرنس‌دا توانیان عەرەبەکان راپەڕێنن، بەڵام شەریف حوسەین بە هیوای خۆی نەگەیشت و ئینگلیزەکان ئەویان بە سوودی خەنیمەکەی عەبدولعەزیزی سێیەم کوڕی سوعوود کە لە نەجدی عەرەبستان‌دا فەرمانڕەوایی ئەکرد تەنیا هێشت و بە هۆی ئەو خزمەتانەی کە بە ئینگلیزەکان کردبووی یەکێ لە کوڕەکانیان بە ناوی فەیسەڵ کردە پاشای عێراق و کوڕەکەی تریان عەبدوڵڵا کردە پادشای ئوردەن و ئیتر عێراق و ئوردەن تا ماوەیێک لە ژێر رکێفی ئەوانا بوو.

*****

(٣)

رەسـتاخێز مـەبۆ، رەسـتاخێز مـەبۆ
یـاران بـزانـان رەسـتاخێز مـەبۆ
حـیجاز و عـێراق گشت ئـەسیر مـەبۆ
وە دەست فـەرەنگ وە زەنـجیر مـەبۆ
فـەڵەستین وە دەست یـەهوودگیر مـەبۆ
مـوسڵمان خـاس هـەر زویـر مـەبۆ
هـەر یـەک جـە زێـدش تـار و مـار مەبۆ
زیـندەگـی پـەرێش ژار مـار مـەبۆ
فـەرەنگ جـەو کـاتە وە سـەروەر مـەبۆ
مـوسڵمان جـە ژیـن هـەر بـێوەر مـەبۆ

واتە: راپەڕین دێتە دی، ئەی یاران ئەوە بزانن راپەڕین دێتە دی، خەڵکی حیجاز و عێراق هەموویان بە دیل ئەگیرێن، و بە دەستی فەرەنگەکان بە زنجیر ئەکێشرێن، فەڵەستین بە هۆی جوولەکەکان داگیر ئەکرێ، و موسڵمانی چاک هەموو دەم خەمبار ئەبێ، و هەرکام لە زێد و مەڵبەندی خۆی تار و مار ئەبێ، و ژیان بۆی وەکوو ژاری مار ئەبێ، فەرەنگەکان لەو دەمەدا ئەبنە سەرۆک، و موسڵمانەکان لە ژین نائومێد و بێبەری ئەبن.

لێکدانەوەی هۆنراوەکان

دیاردییە بە دەرکـردنی فـەڵەستینییەکـان لە وڵاتـی بـاو و بـاپیریان بـەهۆی

ئینگلیزه کان و بەدی هاتنی دەوڵەتێ بە ناوی ئیسراییل یا جوولە کە، و لە بەر ئەوەی فەڵەستین لە دوای شەڕی جیهانی یە کەم بە پێی بڕیاری نەتەوە یە کگرتووە کان کەوتە دەستی ئینگلیزە کان، سەهیۆنیستە کان لەم وڵاتە ئیسلامی یەداکەوتنە هەوڵ و تێکۆشان و لە ساڵی ۱۹۱۷دا لۆرد بالفۆر وەزیری دەرەوەی ئینگلستان بە هۆی پەیامێک رای گەیاند کە جوولە کە کان لە فەڵەستین دا ئەتوانن دەوڵەتێ بۆ خۆیان دامەزرێنن و لە پاشا جوولە کە کان لە سەرتاسەری جیهانا کۆچیان کردە فەڵەستین و کاتێ فەڵەستینی یە کان بەمەیان زانی لە بەرابەری ئینگلیزە کان دا راپەڕین کە گرنگترین راپەڕینی فەڵەستینی یە کان راپەڕینی شێخ عیززەدینی قەسامە کە لە ساڵی ۱۹۳۵دا بە هۆی ئینگلیزە کانەوە سەرکوت کراو پاشان جوولە کە کان گەلێ لە عەرەبە کانیان کوشت و ماڵە کانیان سووتان و ئیتر خەریکی ئەشکەنجە و ئازاری فەڵەستینی یە کان بوون و فەڵەستینی یە کانیش ناچار وڵاتە کەیان بەجێ هێشت و ئاوارەی هەندەران بوون.

*****

(۴)

رەستاخێز مەبۆ، رەستاخێز مەبۆ

یاران بزانان رەستاخێز مەبۆ

جەنگ و کەشمەکەش جە گرد لا مەبۆ

واران ئاهر چون بەلا مەبۆ

نەی کەشمەکەشە فەرەنگ پیرۆز بۆ

پیرۆزی ئەووەڵ پەرێ گرد هۆز بۆ

جە یەک لا مەرگ و یەک لا قاتی بۆ

پەرێ موسڵمان رۆی نەهاتی بۆ

دوو ســـەری دنـــیا ئـــەورۆ بـەڕبەڕ بـۆ
خەیلێ جە مەردوم یەک یـەک هـەر قـڕ بـۆ

واتە: ڕاپەڕین دێتە دی، ئەی یاران ئەوە بزانن ڕاپەڕین دێتە دی، شەڕ و کێشە و هەرا لە هەر لایێکەوە دەست پێ ئەکا، و بارانی ئاور وەکوو ئاپۆرە و وەی ئەبارێ، لەم قڕە و کێشەدا فەرەنگ سەر ئەکەوێ، پیرۆزی سەرەتا بووە بەشی تەواوی تاقمەکان، لە لایێ مەرگ و لە لایێ تر قاتی و قڕی رووی دا، وە بۆ موسڵمانان ڕۆژی نەهاتی بوو، دووسەری جیهان لەو ڕۆژەدا کارێکی ئاسایی بوو، گەلێ لە خەڵک یەک یەک قڕ بوون

لێکدانەوەی هۆنراوەکان

دیاردی یە بە پیرۆزی هاوپەیمانەکان کە دەوڵەتەکانی تەوەرە بە پێی پەیمانی دژی کۆمینترن بە یەکەوە هاوپەیمان بوون، بەڵام هیچ کات نەیانتوانی هێزێکی گەورە بەدی بێنن، لە پاشا دەوڵەتەکانی هـاوپەیمان بـە پـێی بـڕیاری ئـاتلانتیک هـێزێکیان لە سەرتاسەری جیهاندا بەدی هێنا و تێ ئەکۆشان کە وڵاتە بێ لایەنەکان بە خۆیان نزیک کەنەوە و هیتلر بۆ نزیک کردنەوەی دەوڵەتەکانی خۆرئاوایی ئامادەیی خۆی دەربڕی و داوای لێیان کرد لە سـەرتاسەری جـیهاندا ئـاشتی بـهێننە دی و ئـەوسا لە گـەڵ کومونیستەکاندا کەوتە شەڕ، پێشڕەوتی هێزەکانی ئەڵمانی لە رووس و باڵکان و نزیک بوونەوەی هێزەکانی ئەڵمانی و ئیتالیایی بە کاناڵی سوئیز، وڵاتە خۆرئاوایی یەکانی خستە سەر ئەوە تا لە گەڵ رووسەکاندا یەک بگرن و چرچیل خۆی ئامادە کرد کە یارمەتی رووسەکان بدا و ئەمریکاشی کردە هاوڕێی خۆی چونکە هیتلر ئەی‌ویست سەرتاسەری جیهان بگرێ و سەرئەنجام هاوپەیمانەکان لە ساڵی ١٩٤١دا ئێرانـیان داگیر کرد و بە هۆی رێ ئاسن کۆمەکیان کردە رووسەکان هەتا هیتلێریان تێ‌شکاند و لە ناویان برد.

*****

(٥)

رەســــتاخێز مـــەبۆ، رەســــتاخێز مـــەبۆ
یـــــاران بـــزانـــان رەســــتاخێز مـــەبۆ
زوڵـم و زەڵاڵـەت بـەرز مـەو نـە شـاران
دنـــیا تـــاریک و تـــار بـۆ پـەی یـاران
جـە بـەندەرێ مـەو سەرباز چەپ و راس
بـــەڵا نـــازڵ بـــۆ نـــە دوو شـار خـاس
ئـــەوراک و ئـــازار مـەیۆ پـەی مـەردوم
مـەردوم جـە دڵـێ دوو گـرد مەون گـوم
ئـەوەند کـوشتە بـۆ نـەو هـەرا و هـەڵمە
رووشـــان سـیا بـــۆ بـە وێـنەی شـەڵمە

واتە: راپەڕین دێتە دی، ئەی یاران ئەوە بزانن راپەڕین دێـتە دی، زۆر و سـتەم و گومڕایی لە شارەکاندا پەرە ئەستێنێ، و جیهان بۆ یاران تەنگ و تاریک ئەبێ، لە یەکێ لە بەندەرەکانیدا سەربازەکان چەپ و راست دێن، لە دوو شاری جواندا وەی و ئاپوورە دێتە خوار، برسیەتی و نەخۆشی و ئازار بۆ خەڵک پەیدا ئەبێ، و خەڵک لە ناو دووکەڵی شەڕا ون ئەبن، ئەوەندە خەڵک لەو هـەرا و هـەڵمە ئـەکوژرێ، کـە روومەتی خەڵک وەکوو خەڵووز رەش ئەبێ.

لێکدانەوەی هۆنراوەکان

ئاماژەیە بۆ بۆمباردومانی ئەتومی هیرۆشیما و ناکازاکی کە ئەو دوو شـارە لە کەناری دەریا دان، وڵاتی ژاپون لەبەر ئەوەی لەگەڵ هاوپەیمانان‌دا شەڕی ئەکرد،

هاوپەیمانەکان لە ساڵی ١٩٤٥دا داوایان کرد کە ژاپۆن بە بێ مەرج خۆی بداتە دەستەوە بەڵام ژاپون قبووڵی نەکرد و سەرئەنجام هەر لەو ساڵەدا هیرۆشیما بە هۆی ئەمریکاییەکان بە بۆمبای ئەتۆمی بۆمباران کرا و سەد و شەست هەزار کەس گیانی خۆیانیان لە دەست دا و پاشان ئەمریکاییەکان بۆ دووهەمین جار بە بۆمبای ئەتۆمی شاری ناکازاکیان بۆمباردومان کرد و لەوەدا هەزاران کەسیان کوشت و ئەوسا دەوڵەتی ژاپۆن لە ترسا خۆی دا بە دەستەوە و لە دوای شەڕەکە نەخۆشی چاو قووڵکە و برسیەتی لە ناو خەڵکدا پەرەی سەند و گەلێ خەڵک کە زیندوو مابوون بە هۆی نەخۆشی و برسیەتییەوە مردن و نەخۆشەکان بە هۆی نەخۆشییەکەیان ڕوومەتیان ڕەش هەڵگەڕا بوو.

*****

(٦)

ڕەستاخێز مەبۆ، ڕەستاخێز مەبۆ

یاران بزانان ڕەستاخێز مەبۆ

ئەو ڕۆژە پەرێ گردمان نەهات بۆ

کوشت و کوشتار و دام و نەهات بۆ

جەنگ و هەنگامە نە سەربسات بۆ

یاران ئەو ڕۆژە هەر ڕۆی مەمات بۆ

ڕووس و فەرەنگ بۆ وێنەی خەشارێ

دیوارێ مەنن نە دەور شارێ

عالەم موسەخخەر زەدەی جەنگ مەبۆ

ئەسیر هەلای گرد فەرەنگ مەبۆ

واتە: ڕاپەڕین دێتە دی، ئەی یاران ئەوە بزانن ڕاپەڕین دێتە دی، ئەو ڕۆژە بۆ

هەموومان شووم و نەهات بوو، کوشت و کوشتار و داو بۆ هەموو کەسێک دێتە دی، شەڕ و هەنگامە لە جیهاندا دەست پێ ئەکا، ئەی یاران ئەو ڕۆژە هەر ڕۆژی مەرگە، رووس و فەرەنگ گەلێ پەست ئەبن، دیوارێک لە دەوری شارێکدا دائەنن، جیهان داگیر ئەکەن و شەڕ و شۆڕی تیا هەڵئەگیرسێنن، وە خەڵک دیلی فەرەنگەکان ئەبێ

لێکدانەوەی هۆنراوەکان

ئاماژەیە بۆ دروست کردنی دیواری بەرلین کە دەوڵەتی ئەڵمانی خۆرهەڵاتی ئەو دەمە لە ژێر دەسەڵاتی رووسەکاندا بوو بۆ ئەوەی بەری هات و چۆی خەڵکی ئەڵمانی خۆرئاوایی بگرێ دەستی کردە درووست کردنی دیوارێ لە نیوانی دوو نیوەی خۆر هەڵاتی و خۆر ئاوایی شاری بەرلیندا و ئەو دیواریە بە سیمی دڕکاوی و پاسەوانی هەمیشەیی ئامادە کرد و دروست بوونی ئەو دیوارە بووە هۆی ئاوارە بوونی گەلێ لە بنەماڵەکانی ئەڵمانی و نێوانیان لە یەک پچڕا و ئەم دیوارە غەوغاییێکی لە دنیادا هەڵسان و ئەوەش ئەبێ بڵێین کە بەر لە درووست بوونی ئەو دیوارە دەوڵەتەکانی خۆر ئاوایی، ئەڵمانی خۆر ئاوایی‌یان لە ساڵی ١٩٥٥ دا بە ئەندامی ناتۆ دەر هێنا و رووسیش ئەڵمانی خۆر هەڵاتی بە پەیمانی وەرشۆ دەرهێنا و بەم جۆرە هەر کام خەڵکی ئەڵمانیان بە زۆر راگرت بە بێ ئەوەی ئەڵمانی‌یەکان بتوانن بیر و رای خۆیان دەرببڕن و چارەییێک بدۆزنەوە.

*****

(٧)

رەستاخێز مەبۆ، رەستاخێز مەبۆ
یاران بزانان رەستاخێز مەبۆ
یاران مەو وەقاڵ، یاران مەو وە قاڵ
ئەی داوای داوە ئاخر مەو وە قاڵ

یــەک وایــێ مـەیۆ یـانێ کـە شـەماڵ

بــێ بـاڵ و بـاڵدار هــەر دوو مـەدۆ بـاڵ

ســەرداریێ مــەیۆ شـا نگـوون کـەرۆ

گــرد ســتەمکاران ئـەو زەبـوون کـەرۆ

«ئــوجاغ» شــەماڵە تـیژ دەو و تـاوەن

پــەی رۆژ بــاقی یــارم حــەساوەن

واتە: راپەڕین دێتە دی، ئەی یاران ئەوە بزانن راپەڕین دێتە دی، ئەی یاران شەڕ و هەرا و هەنگامە بەرپا ئەبێ، سەرئەنجام شەڕ و هەرا لە وڵاتدا روو ئەدا، بایێ وەکوو بای شەماڵ هەڵئەکا، بێ باڵ و باڵدار هەر دوو ئەکەونە فڕین، لەم کاتەدا سەرۆکێک دێ و شا لە ناو ئەبا، هەموو ستەمکارەکان زار و زەبوون ئەکا، «وەجاخ» ئەم بایە، بایێکی توند و تیژە وەکوو شەماڵ، و لە رۆژی دواییدا هەر یارم بە فریامانا ئەگا.

لێکدانەوەی هۆنراوەکان

ئاماژەیە بە راپەڕینی سەتارخان سەرۆکی نەتەوایەتی ئێران کە خەڵکی بۆ بەربەرەکانێ لەگەڵ حەمە عەلی شای قاجاردا هان دا و ئەو لە شاری تەورێزدا خەڵکی راپەڕاند و ئەوان بە یارمەتی سەتارخان تارانیان داگیرکرد و لە ساڵی ١٣٢٧ی کۆچی دا شەڕکەران گەیشتنە شاری تاران و حەمە عەلی شایان لە سەر تەخت لابرد و ستەمکارانیان گەیاندە سزای خۆیان و دەوڵەتێ سەربەخۆیان بەدی هێنا و بەم جۆرە باری کۆمەڵایەتی گۆڕا و داد و دادگەری لە وڵاتدا هاتە دی و سەتارخان لە دوای گرتنی تاران بە رێزێکی زۆرەوە گەیشتە پێتەخت و سەرئەنجام لە ساڵی ١٣٣٢ی کۆچی لە چل و پێنج ساڵیدا لە تاران کۆچی دوایی کرد و تەرمەکەیان بردە ناوچەی عەبدولعەزیم و لەوێدا ناشتیان.

*****

(٨)

رەســـــتاخێز مـــەبۆ، رەســـــتاخێز مـــەبۆ
یـــــاران بـــزانـــــان رەســـــتاخێز مـــەبۆ
یـــەکـــێ پـــەیدا مـــەو جـــە ئـــی رۆزگـــار
مـــەردوم مـــەکـــەرۆ ئـــەو زار و زگـــار
ژنـــــــان، کـــناچان ســـــەرپەتی کـــەرۆ
گـــــردین جـــــووانـــــان وە بـــێ رابـــەرۆ
ئـــێران بـــە وێـــنەی شـــار فـــەرەنگ کـــەرۆ
هـــــەرجـــا مـــەوێنی رەنگـــارەنگ کـــەرۆ
ئـــەمما ئـــەو چـــەنی مـــەردوم جـــەنگش بۆ
کـــــارش ئـــینە بـــۆ، ئـــینە رەنگش بـــۆ

واتە: راپەڕین دێتە دی، ئەی یاران ئەوە بزانن راپەڕین دێتە دی، یـەکـێک لەم ڕۆژگارەدا پەیدا ئەبێ، کە خەڵک بە جارێ زار و زگار و زەبوون ئەکا، ژنەکان و کچەکان سەرپەتی ئەکا، هەمووی لاوەکان ئەخاتە بێ ڕێیە، ئێران وەکوو شاری فەرەنگ ئەڕازێنێتەوە، هەرجێ کە ئەبینی رەنگارەنگ و جوانە، بەڵام ئەو پاشان لە گەڵ خەڵک دا بەشەڕ دێ، ئەوکاری ئەمەیە و رێ و رەوشتی ئەمەیە.

لێکدانەوەی هۆنراوەکان

ئاماژەیە بۆ هاتنە سەرکاری رەزاخانی پەهلەوی کە لە دوای بەدی هاتنی نەریتی مەشرووتە و هەڵاتنی حەمە عەلی شای قاجار، دەوڵەتەکانی فەرەنگ بڕیاریاندا کە بە هەر جۆرێک بووە دەسەڵاتی خۆیان لە ئێران پەرە پێ بدەن و بۆ ئەمە شۆڕشێکیان بەدی هێنا و لە ساڵی ١٢٩٩ی هەتاوی‌دا رەزاخانی میر پەنج بە هێزی قوزاق هـاتە تاران و قوزاقەکان دەستیان کـردە ئـازاردانـی ئـازادی خـوازەکـان و خـەڵکیان

چەوساندەوە و ئەوسا پێچەیان لە سەر ژنان هەڵگرت و بەم هۆیەوە گەلێ لە ئازادی خوازەکان لە گۆشە و کەناری وڵاتدا راپەڕین و تەواوی ئەم بزووتنەوانە بە هۆی رەزاخانەوە سەرکوت کرا.

*****

(٩)

رەســــتاخێز مــــەبۆ، رەســــتاخێز مــــەبۆ
یــــاران بــــزانــــان رەســــتاخێز مــــەبۆ
نــــە دۆڵ دالاَن هــــەر هــــۆهۆ مــــەبۆ
یــــانەی هــــەرکــــەس شــــی رۆڵــــە رۆ مــــەبۆ
ژنــــێ گــــورد مــــەیۆ جــــە وێــــژ کــــوردان
مــــەستێزۆ چــــەنی شــــا جــــە ســــەر هــــەردان
پــــەرێ حــــەق رەم مــــەستێزۆ جــــە کــــۆ
نــــامش بــــەرمەشۆ جــــە ســــەر داڵــــەهۆ
«ئــــوجاغ» ئــــی ئــــاخێز نــــە شــــاهۆ مــــەبۆ
دەعــــوای ســــەرانــــە و بــــەرزە کــــۆ مــــەبۆ

واتە: راپەڕین دێتە دی، ئەی یاران ئەوە بزانن راپەڕین دێتە دی، لە دێی دۆڵ دالاَن قیژە و هاوار دێتە گوێ، بچیتە ماڵی هەر کەسێک دەنگی رۆڵەرۆ دێ، ژنێ نەبەز لە رەگەزی کوردان سەر هەڵئەدا، و لە سەر هەردان و کێوانا لەگەڵ شا شەڕ ئەکا، بۆ مافی خەڵک لە هەردان دا بەشەڕ دێ، ناوی لە دەور و بەری کێوی داڵەهۆدا بەرز ئەبێتەوە، (وەجاخ) ئەم راپەڕینە لە دەوروبەری شاهۆدا روو ئەدا، لە دێی سەرانە و بەرزەکێو دێتە دی،

لێک‌دانەوەی هۆنراوەکان

ئاماژەیە بە راپەڕینی قەدەم خێری فەیلی کە لە ئاخر و ئۆخری سەدەی سێنزەهەمی کۆچی‌دا لە ناوچەی پێشکۆ و پشتکۆی کرماشان دا لە بەرابەری رژێمی ملهوڕی رەزاخان‌دا راپەڕی و ئەو خەڵکی بۆ بەربەرەکانێ بانگ کرد و لە پاش ماوەیێک زۆربەی خەڵک چوونە ریزی لەشکرەکەی و رەزاخان فەرمانی سەرکوت کردنی خەڵکی داو خەڵکی پشتکۆ گەلێ لە سەربازەکانی شایانی کوشت و ئەم شەڕە تا پێنج ساڵ درێژەی خایاند و سەرئەنجام رەزاخان پیلانێکی بەکاربرد و ئەوەش ئەوە بوو قورئانێکی بۆ قەدەم خێر نارد و لە پشتی بەرگەکەی سوێندی خوارد کە ئەگەر دەست لە شەڕ هەڵگرێ ئەو ئەبەخشێ و لە بەر ئەوەی شەڕەکە درێژەی خایاند وگەلێ کەسیش کوژرابوو، قەدەم خێر ناچار دەستی لە شەڕ هەڵگرت و خۆی دابەدەستەوە و لە پاشاپیاوکوژان و نەسەقچیانی شا سەرۆکەکانی ئەو بزووتنەوەیان گرت و گەلێکیان لێیان کوشت و قەدەم‌خێریشیان خستە زیندان تاگیانی سپاردە گیان ئافەرین.

*****

(١٠)

رەستاخێز مەبۆ، رەستاخێز مەبۆ

یاران بزانان رەستاخێز مەبۆ

یاران قڕ مەبۆ، یاران قڕ مەبۆ

خەڵک موسڵمان یەکسەر قڕ مەبۆ

پەی دەنگ باقی چڕاچڕ مەبۆ

نەی ساڵ وەش دا بەهار بڕ مەبۆ

زوڵـم و زەڵاڵـەت بـەرز مـەو نـە شـاران
مــەو وە رەســتاخێز عــێراق و ئــێران
(ئــوجاغ) فــرسەتەن قــەنبەر بـدۆ قـۆ
هــەرکەس نــە سـەمتێ واچـۆ رۆڵـەڕۆ

واتە: راپەڕین دێتە دی، ئەی یاران ئەوە بزانن راپەڕین دێتە دی، ئـەی یـاران خەڵك لە ناو ئەچێ، موسڵمانەكان بە جارێ لە ناو ئەچن، دەنگێ لە پڕ دێتە گوێ، لەم ساڵە خۆشەدا بەهار وشك ئەبێ، زۆر و ستەم لە شارەكان‌دا پەرە ئەستێنێ، و لە ئێران و عێراق شەڕ دەست پێ ئەكا، (وەجاخ) دەرفەتە كە قەنبەر (خولامی هافی عەلی) بانگ هەڵێنێ، هەر كەس لە شوێنێك بڵێ رۆڵەڕۆ.

لێک‌دانەوەی هۆنراوەکان

دیاردی‌یە بە شەڕی ئێران و عێراق كە لە دوای شۆڕش، رژێمی عێراق بە پـێی فەرمانی ئەمریكا و شێخە عەرەبەكان بـە تـەواوی هـێزیەوە هـێرشی هـێنایە سـەر وڵاتەكەمان و شەڕێكی خوێناوی بەدی هێنا و لەم شەڕەدا زل هێزەكانی خۆرهەڵات و خۆرئاوا و هەندێ لە وڵاتەكانی‌تری ئوروپایی و دەوڵەتەكانی عـەرەب یـارمەتی رژێمی عێراقیان دا وگەلێ شوێنیان لە ئێران داگیر كرد و لە پاشا هەموو ئەو شوێنانەی كە گرتبوویان گرتیانەوە و شەڕی رژێمی عێراق بووە هۆی ئەوە شـێخ‌نشینەكـانی عەرەب بۆ خەڵك بناسرێن و لەم شەڕەدا گەلێ لە لاوان كـوژران و زیـانێكی زۆر گەیشتە هەر دوولا.

*****

(۱۱)

رەســـتاخێز مــەبۆ، رەســـتاخێز مــەبۆ
یــــاران بــزانـــان رەســـتاخێز مــەبۆ

دەمـــدەم ســـەدایـــێ مـــەیۆ نـــە گـــۆشم

شـــەربەت مـــەدۆ پـــێم وە زۆر مـــەنۆشم

وە تـــــەنیا خـــــەیاڵ فکـــر بـــاسشەن

چـــەرخ جـــیهانگیر راگـــەی راسشـــەن

یـــاران نـــە جـــەنگێ خـــەیلێ کـــوشتە بـــۆ

هـــوون وێـــنەی لافـــاو جـــە زام رشـــتە بـــۆ

یـــەک بـــەڵای عـــەزیم پەی کـــوردان مـــەیۆ

ئـــی بـــەڵا چـــون دوو نـــەهەردان مـــەیۆ

واتە: راپەڕین دێتە دی، ئەی یاران ئەوە بزانن راپەڕین دێتە دی، پەی دەرپەی دەنگێ دێتە گوێما، خواردنەوەم پێ ئەدا و بە زۆر ئەیخۆمەوە، بیر و رای ئەو هەر بە کەڵکەڵە و هەندێشەیە، مەبەستی گرتنی جیهان لە رێی راستە، ئەی یاران! لە شەڕێکدا گەلێ لە خەڵک ئە کوژرێن، و خوێن وەکوو سێلاو لە زەویدا ئەڕژێ، وەی و ئاپۆرێ گەورە بۆ کوردەکان دێتە خوار، ئەم وەیە وەکوو دووکەڵ لە کێوەکاندا بلاو ئەبێتەوە

لێکدانەوەی هۆنراوەکان

ئاماژەیە بە رووداوی بۆمباردومانی شیمیایی شاری حەڵەبجە لە لایەن رژێمی بەعسی عێراقەوە. حەڵەبجە یەکێ لە شارە خنجیلانەکانی کوردستانە، شارە کە پڕ لە لێڕ و دار و دارستان و باخ و گوڵزار و بژوێن بوو، و کەوتبووە ناو دارستانێکی زۆر و زەبەندەوە و خەڵکەکەی پتر خەریکی کشت و کاڵ و ماڵاتداری بوون، ئەم شارە هەر لە کۆنەوە زانستگە بووە و گەلێ پیاوی گەورەی وەکوو نالی مۆردینی، نالی شارەزووری، شەمسەدین شارەزووری، مەولانا خالد شارەزووری، وەلی دێوانە، عەبدوڵلابەگی گۆران، لزاخانمی جاف، تایەربەگی جاف، وەسمان پاشا، مەحموود

پاشا و گەلێ ناوداری تری پێگەیاندووە و ئەم شارە لە ساڵی ٦١٣ی کۆچی‌دا بوومەلەرزەیێکی تێ کەوتووە و گەلێ لە خەڵکەکەی کوژراوە و پاشان مەغوولەکان هێرشیان کردووەتە سەری و گەلێ لە خەڵکەکەیان کوشتووە و عوسمانی‌یەکانیش لە گەڵ بەربەرەکانێ بێ‌وچانی ئەواندا روو بەروو بوون و لە پاشان ئەم شارە چەندین جار کەوتووەتە بەر هێرشی رژێمی سەددامەوە هەتا لە رۆژی ١٣٦٦/١٢/٢٦ ی هەتاوی‌دا حەڵەبجە و دوجێلە و خورماڵ و سیروان و چەندین دێی تریش بە هۆی فرۆکەکانی عیراق یەوە بە بۆمبی شیمیایی بومباران کران و لە ئەنجام‌دا چەند هەزار کەسی بێ گوناهـ کوژران. رووداوی حەڵەبجە ژانێکە بە سەر لەش و گیانی هەموو کوردێک‌دا، رووداوێکی دڵتەزێنە کە هەرگیز لەبیر ناچێتەوە و چیرۆکێکی خەمناکە کە لەمەودوا دایکانی کورد بەرەبەرە بۆ کۆرپەکان و مناڵەکانیان ئەیگێڕنەوە و هاورێ لەگەڵ فرمێسک و ئاخ و داخ‌دا منداڵەکانیان پێ ئەگەیێنن تا لە بەرابەری ستەمکارانەوە راوەستن و مافی خۆیان بستێنن و تۆڵەی خۆیان لێ بکەنەوە.

*****

(١٢)

رەستاخێز مەبۆ، رەستاخێز مەبۆ
یاران بزانان رەستاخێز مەبۆ
یاران هاتهاتەن، یاران هاتهاتەن
کوشتار و هەژمەت دەنگ هاتهاتەن
مانگ هەفتەمین پەی غەزاماتەن
یەسرە یاران شاخوەشین واتەن
دوو سەری دنیا سەنگ بڕبڕەن
زولفەقار دیارەن دایم نە سڕەن

دڵــه خــاس خــه‌یاڵ ویــانه وێــڵ گــه‌شت
دانــه‌ی زولاڵ تـاو هـه‌ساره‌ی كـۆی نـه‌شت

واته: راپه‌ڕین دێته دی، ئه‌ی یاران ئه‌وه بزانن راپه‌ڕین دێته دی، ئـه‌ی یـاران رۆژگارێكی شوومان له به‌رایه، ئه‌وه بزانن كه كوشت و كوشتار و بانگی ناڵه و گریان روو ئه‌دا، و له مانگی حه‌وته‌می ساڵدا ئه‌م رووداوه رووی دا، ئه‌ی یاران ئه‌م رازه شا خوه‌شین دركاندی، دوو هێتمی جیهان وه كوو به‌ردێكی بڕبڕ و تیژه، ئه‌وسا شمشێری زولفه‌قار له چاوه كان ون ئه‌بێ، ئه‌ی دڵ بیری چاك بكه توێشووی خۆت و به‌هانه مه‌هێنه، و خوا بناسه تا ئه‌ستێره‌ی كێوی نه‌جد بۆت هه‌ڵبێ.

لێكدانه‌وه‌ی هۆنراوه كان

ئاماژه‌یه به دوو هێتمی بوونی جیهان كه له دوای شه‌ڕی جیهانی دووه‌م جیهان بووه دوو هێتمی خۆر هه‌ڵات و خۆر ئاواو له لایه‌نی خۆرهه‌ڵاته‌وه رووس و ده‌وڵه‌ته ژێرده‌سته كانی ئوروپای خۆرهه‌ڵاتی و له لایه‌نی خۆرئاواوه ئه‌مریكا و ده‌وڵه‌ته كانی ئینگلستان و فه‌ره‌نسه و ده‌وڵه‌ته كانی‌تر لایه‌نگری بوون و خۆر ئـاوایـی‌یه كـان و خۆرهه‌ڵاتی‌یه كان به خۆر هه‌ڵات وڵاته كـانی پشـتی پـه‌رده‌ی ئـاسنیان ئـه‌وت و رووسه كانیش به ده‌وڵه‌ته كانی خۆر ئاوایی په‌رده‌ی ئۆرانێومیان ئـه‌وت و له پـاشا وڵاته كانی گچكه له به‌رابه‌ری هێرشه كانی ئه‌م دوو هێتمه راوه‌ستان و رۆژ به رۆژ شه‌ڕ و هه‌را له‌و وڵاتانه‌دا ئه‌هاته دی به تایبه‌ت شه‌ڕ كه‌وته ئه‌و وڵاتانه‌ی كه نه‌وتی تیا بوو ئێستاش هه‌روایه. یارسان كه دیاردی پێ كراوه یه كێكه له سه‌رۆ كه كانی یارسان كه له ساڵه كانی (٤٠٦ - ٤٦٧ی كۆچی)دا ژیاوه كه زۆربه‌ی پێش‌بینی‌یه كانیان بـه ئـه‌و په‌یوه‌ند داوه و ئه‌ویش خۆی گه‌لێ هۆنراوی به زاراوه‌ی گۆرانی هۆنیوه‌ته‌وه.

*****

(١٣)

رەســـــتاخێز مـــەبۆ، رەســـــتاخێز مـــەبۆ
یـــــاران بـــزانـــــان رەســـــتاخێز مـــەبۆ
نـــە ســـۆک مـەشرق قـال و قـیل مـەبۆ
تـــاجیکان غـــەریق دەریـای نـیل مـەبۆ
نـــە خـــاک عـــێراق تـــەم و تـار مـەبۆ
زەلزەلەی عـــەزیم قـــەهر قـــار مـــەبۆ
کـەش وکـۆ و دەشت وێـنەی دوو مـەبۆ
ئـــانە گـــرد پـــەرێ زەڕ و ســـوو مـەبۆ
دوو دەریـــای عـــەزیم سـیارەنگ مـەبۆ
گـوشادی نـە بـەخت عـاڵەم تـەنگ مـەبۆ

واتە: راپەڕین دێتە دی، ئەی یاران ئەوە بزانـن راپـەڕین دێـتە دی، لە لایـەن خۆرهەڵاتەوە غەوغا و هەرا پەیدا ئەبێ، و عەرەبەکان لە دەریای نیلدا نوقم ئەبن، تەم و تاریکی وڵاتی عێراق دائەپۆشێ، بوومەلەرزەی گەورە و رق و قین لەو مەڵبەندەدا دێتە دی، کێو و دەر و دەشت وەکوو دووکەڵی لێ دێ، هەمووی ئەم کارەساتە بۆ زێڕ و سوود روو ئەدا، دوو دەریای گەورە رەش ئەبێ، جیهان بەم فراوانییە بۆ خەڵکی تەنگ ئەبێ.

لێکدانەوەی هۆنراوەکان

ئاماژەیە بۆ هێرشی ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی بۆ سەر وڵاتی عێراق کە بە هۆی بەهانەی ئازادکردنی کووەیت و چەکی خۆکوژی لە زەوی و دەریاوە هێرشی بردە سەر عێراق و هەزاران کەسی کوشت و ئەم شەڕە کە لەم دەورەدا بێوێنەیە: گیانی

هەزاران کەسی کردە قوربانی خۆی، ئەم شەڕەکە بە هۆی نەوت یا زێڕی ڕەش هاتە دی، ئەمریکا ئەیویست هێزی خۆی لە خۆر هەڵاتی ناوەراست دا پتەوکاتەوە و کوێت لەو وەرگرێتەوە و بۆ دووەم جاریش سەدام لە ناوبیا و بەم بۆنەوە هێرشی بردە سەر خاکی عێراق و شارەکانی وێران کرد و ڕژێمی سەدامی لە ناو برد ئەو سەدامەکە هەزاران کوردی کوشت و هەزاران کوردی ئاوارە و دەربەدەر کرد و هەزاران ماڵی وێران کرد و بێ گومان ئەم ڕووداوە بووە هۆی لە ناو چوونی ڕژێمی سەدام و هیواداریـن کە کوردیش بە مافی خۆی بگا.

*****

(١٤)

ڕەســـــتاخێز مــــەبۆ، ڕەســـــتاخێز مــــەبۆ
یـــــاران بــــزانـــــان ڕەســـــتاخێز مــــەبۆ
ســـەرداریّ نــە مــڵک ئــێران تــەور مــەبۆ
ســـــلسلەی ســـــپاش لاوەروەر مـــــەبۆ
بـــــەیتولموقەدەس چـــــراغــــان مـــــەبۆ
تـــلووع نـــە زوڵـــمەت دەمــاغان مــەبۆ
ئـــەرز فـــەلەستین گـــرد ئـــازاد مــــەبۆ
مـــێرد مـــوسڵمان هـــەر دڵشـــاد مـەبۆ
وادیـــــوسسەلام شـــــۆرشین مـــــەبۆ
فـــتوور قســــاس جـــەنگ دیـــن مـــەبۆ

واتە: ڕاپەڕین دێتە دی، ئەی یاران ئەوە بزانن ڕاپەڕین دێتە دی، سەرۆکێ لە وڵاتی ئێراندا سەرهەڵئەدا، زنجیرەی لەشکرەکەی گەلێ بەهێز ئەبێ، بەیتولموقەدەس

چراخان ئەبێ، هەتاوی بەزەیی هەڵدێ و تاریکی لە ناو ئەچێ، سەراسەری فەڵەستین ئازاد و سەربەست ئەبێ، پیاوی موسڵمان هەر دڵشاد و دڵخۆش ئەبێ، لە بەغدا شین و شیوەن دێتە دی، و پیاو کوژان تۆڵەیان ئەسنرێتەوە و شەڕی دین بەرپا ئەبێ.

لێکدانەوەی هۆنراوەکان

ئاماژەیە بۆ ئازد بوونی فەڵەستین و بەیتولموقەدەس لە دەستی سەهیۆنیستەکان کە بێ گومان رۆژێک تەواوی موسڵمانان یەک ئەگرن و بە یارمەتی خوای مەزن فەڵەستین لە چنگی سەهیۆنیستەکان دەرئەکەن و فەڵەستینی یەکان کە ئێستا ئاوارەی ولاتەکانی جیهانن ئەگەڕێنەوە نیشتمانەکەی خۆیان و بێ گومان پیاوکوژانی دەیریاسین و کەفەر قاسم بە سزای کردەوەی خراپیان ئەگەن، وەکوو چۆن سەلاحەدینی ئەیوبی لە پاش چەند ساڵ شەڕ و بەربەرەکانێ لەگەڵ سەلیبی یەکاندا فەلەستینی لە چنگاڵی ئەوان ئازادکرد و لە دوای گرتنی حوتین شاری بەیتولموقەدسی لێیان سەند و موسڵمانەکان دیسان چوونەوە مەڵبەندی باو و باپیرانیان. بە هیوای رۆژێک کە موسڵمانان فەڵەستین بگرنەوە و بە ئارەزووی دێرینی خۆیان بگەن.

*****

(١٥)

رەستاخێز مەبۆ، رەستاخێز مەبۆ
یاران بزانان رەستاخێز مەبۆ
جەنگ خەیبەر بۆ، جەنگ خەیبەر بۆ
خرۆش بەغداد جەنگ خەیبەر بۆ
زیرەی زولفەقار شاخەی دووسەر بۆ
ئەستەموول بەرباد دەعوا یەکسەر بۆ

تـــا تـــوركی نـــه رۆم بـــخێزۆ وه قـــار
ئـــەژدەرگـــوشاد بـــۆ پـــەرێ گـــرد شاهمار
كـــورد و تـــورك يـــاران نـــەو رەســـتاخێزه
گـــردیان وەن مـــەون نـــه ئـــەو ستێزه

واته: راپەڕین دێته دی، ئەی یاران ئەوه بزانـن راپـەڕین دێـته دی، شـەڕێك وەكوو شەڕی خەیبەر پەیدا ئەبێ، خرۆشی شاری بەغدا ئەبێته هۆی سەرەتای ئەو شەڕە، زیرەی زولفەقار بەرز ئەبێتەوە، له شاری ئەستەموولا شەڕ و هەنگامه بـەرپا ئەبێ، تا تورکەکان له رۆم (تورکیه) به رق و قـین راپـەڕن، ئـەژدەرخـەرەکـان، قیژەکەکان دەرئەخەن، ئەی یاران لەو هەنگامەداکورد و تورك رائەپەڕن، هەموویان به شەڕ و هەرا سەر ئەکەون.

لێکدانەوەی هۆنراوەکان

ئاماژەیه بۆ راپەڕینی خەڵکی تورکیه و له ناو بردنی نەریتی دیکتاتۆری ئەو وڵاته. ئاشکرایه که وڵاتی تورکیه له سەر پەیمانی ناتۆیه و تا ئێستا چـەندین بـڕیارنامەی لەشکری لەگەڵ ئەمریکادا مۆر کردووه که یەکێ لەو بڕیارنامەیه دروست کـردنی بنکەیێکی لەشکری له سنووری ئێران و رووس و عێراقه، هـەروەها ئـەلف و بـێی تورکی گۆڕاوه به ئەلف و بێی لاتینی و زۆربەی مزگەوتەکانی گەورەی کردووەته موزەخانه و له یاسای بنەڕەتی ئەو وڵاتەدا ئیسلام به ناوی دین نەناسراوه و خەڵك مافی خوێندنەوەی قورئان و پەڕتۆکەکانی دینیان نیه و له ئازادی بێبەش بوون و تەنانەت کورەکان مافی ئەوەیان نیەکه به زمانی خۆیان بخوێنن و بنووسن و جل و بەرگی کوردی لەبەر کەن و به رێ و رەوشتی خۆیان بجووڵێنەوه دیاره که خەڵکی تورکیه رۆژێك به ئارەزووی خۆیان ئەگەن و نەریتی دیکتاتۆری له ناو ئەبەن.

*****

فەرهەنگۆک:

(ئا)

ئاتەش: ئاور، ئاگر.

ئاخێز: هەڵسان.

ئاراستە: رازاوە.

ئازار: رەنج. نەخۆشی.

ئاسیاو: ئاش.

ئاسیاوان: ئاشەوان.

ئاشکار: ئاشکرا.

ئاشۆ: بشێوی. بشێوە.

ئاشووب: ئاشو.

ئاڵە: ئەسپی ئاڵ.

ئامراز: ئەمراز.

ئاودرگە: ئاودر. کەنداو.

ئاوەز: ژیری، ئاریش.

ئاهر: ئاور.

ئەور: هەور.

ئەوراک: برسیەتی.

ئی: ئەمە.

ئیسا: ئێستە.

ئینە: ئەمە.

(ب)

بابۆ: باوک.

بارام: ئەستێرەی مریخ.

بازی: وازی، یاری، گەمە.

بڕ: وشک.

برجیس: ئەستێرەی مشتەری.

بژیشک: پزشک، دوکتور.

بەتەر: خراپتر.

بەرز: بڵند.

بەرشۆ: دەرچێ.

بەگلەر: بەگەکان.

بەیۆ: بێت.

بێشۆ: بێئەندازە.

بێوەر: بێبەر.

(پ)

پاتشا: پادشا.

پای: داوێنی.

پای کۆ: داوێنی کێو.

پایماڵ: پاماڵ.

پرسام: سامدار.

پۆل: تاقم، دەستە.

پەرسان: لێپرسین.

پەرێ: بۆ.

پەی: بۆ.

پەیدابیەی: پەیدا بوون.

پیرۆز: زاڵ.

(ت)

تازی: تانجی.

تەرکەش: تیردان.

تەریک: جێی چۆڵ.

تەشنە: تینوو.

تەم: تاریکی.

تێغ: شمشێر.

(ج)

جام: پیاڵە.

جە: لە.

جە قاپی: لە درگا.

جەمشەت: بزووتنەوە.

جەنگ: شەڕ.

(چ)

چابوک: چالاک.

چراغان: چراخان.

چشت: شت، چت.

چون: وەک.

چەنی: لەگەڵ.

(خ)

خاس: باش، چاک.

خامۆش: بێدەنگ.

خاو: خەو.

خرۆش: هاوار.

خوار: بێ دەسەلات.

خوفتە: خەوتوو.

خوین: خوێن.

خەشار: پەست، لەچەر.

خەیلێ: زۆر، فرە.

خێزۆ: هەڵئەسێ.

(د)

دلێ: ناو

دوساق: زیندانی.

دێرین: کۆن.

(ر)

را: رێ.

راگە: رێگا.

رۆ: رۆژ.

رۆزگار: رۆژیار.

رەستاخێز: رۆژی پەسلان.

(ز)

زارۆ: منداڵ.

زام: زەوی.

زگار: خەمبار.

زویر: خەمبار.

زەڕ: زێڕ.

زەڕێ: تۆسقاڵێک.

زێڵ: دڵ.

(ژ)

ژار: ژەهر.

ژەن: ژن.

(س)

ستارە: ئەستێرە.

ستوور: ماڵات.

سڵسڵە: زنجیرە.

سۆک: لا.

سوو: سوود.

سەروەش: سەرخۆش.

سیا: رەش.

سێڵاو: لافاو.

(ش)

شکار: راو.

شۆڕشت: شۆڕش.

شەڵمە: خەڵووز.

شەم: مۆم.

شەمەیێ: هەندێ.

شین: شیوەن.

(ف)

فرە: زۆر.

فرێ: فرە.

فەڕ: شکۆ.

فەڕزەن: رۆڵە.

(ک)

کام: ئارەزوو.

کناچە: کچ.

کۆ: کێو.

کۆس: جۆرە تەپڵێکە.

کەچ: گیڕ، لار.

کەردەی: کردن.

کەش: کێو.

(گ)

گرد: هەموو.

گۆش: گوێ.

گەزاف: لاف، درۆ.

گەزەند: زیان.
گەس: خراپ.
گیر: گرفتار.

(ل)

لوای: ڕۆیشتن.
لەو: لێو.

(م)

مەزانۆ: ئەزانێ.
مە گێڵۆ: ئەگەڕێ.
مەوارۆ: ئەبارێ.
مێش: مەڕ.

(ن)

نام: ناو.
نماز: نوێژ.
نەبەرد: شەڕ.
نەخچیر: نێچیر.
نێش: چزە.

(و)

وارەم: گەڕانەوە بۆ دوا.
وەرین: پێشوو.
وەش: خۆش.
ویم: بووم.
وێژ: ڕەگەز.
وێنە: وەکوو

(هـ)

هامیار: هاوڕێ.
هژمەت: ڕق، قین.
هوون: خوێن.
هەرا: شەڕ.
هەرد: کێو.
هەسارە: ئەستێرە.
هەڵمە: گریەی ئاور.
هەموار: لەبار، تەخت.
هەنگام: کات.

(ی)

یانە: ماڵ، خانوو.
یاوای: گەیشتن.
یووزنگا: لەوەڕگە.